

Herman Gorter: Den Historiska Materialismen

Arbetarpress' Förord

Vi har här nöjet att presentera en pigg 68-åring. Herman Gorters *Den historiska materialismen*, utkom första gången i Amsterdam och samma år i Stuttgart, Tyskland. Skriften är naturligtvis tidsbunden, i så måtto att exempel och historiska erfarenheter har passerats även ny tid och nya rön inom vetenskapen. Men det allmänna, det lever kvar.

Skriften är också tidsbunden, i så måtto att Gorter talar om socialdemokratin, som de klassmedvetna arbetarnas parti. Utvecklingen inom socialdemokratin känner vi till, det var många fler än Gorter som lämnade socialdemokratin och anslöt sig till tredje internationalen. En hel del kommunister lämnade senare också denna, däribland Gorter. Han kom så småningom att bli en framstående teoretiker i den "vänsterkommunistiska" rörelsen i Europa.

Denna rörelses viktigaste utgångspunkt var alltid arbetarklassen, dvs. vad som tjänar klassen. Man var genomsyrad av klassmedvetande. Så är även denna skrift. Författaren förklarar inte den historiska materialismen i "allmänhet", utan han förklarar den som en vetenskap för arbetarklassen, som ett instrument, en hjälp i kampen. Och denna utgångspunkt anser vi också vara den rätta.

Marxismen är ingen objektiv vetenskap - den är till för att tjäna arbetarklassen.

Ett litet förbehåll, Gorter talar om tekniken som utvecklingens drivkraft - med gängse beteckning inom dagens marxistiska terminologi är "produktivkrafterna" ett bättre uttryck.

ARBETARPRESS' redaktion, jan. 1977

Arbetarpress utgåva från 1977 var en faksimilutgåva av den svenska utgåvan från 1921, utgiven av förlaget Framtiden i Malmö. Denna nätutgåva är, så när som på Arbetarpress förord, inskannad och korrigerats av IKS i april 2003. Adress: Box 21 106, 100 31 Stockholm. Internet: www.internationalism.org.

www.arbetarmakt.nu, dec. 2004.

SOCIALISMENS

A B C

DEN HISTORISKA MATERIALISMEN
FÖRKLARAD FÖR ARBETARE AV
HERMANN GORTER

MED ETT FÖRORD AV KARL KAUTSKY
TILL SVENSKA AV OTTO R. WANGSON

TRYCKERIAKTIEBOLAGET FRAMTIDEN, MALMÖ 1921

Innehåll

FÖRORD TILL SVENSKA UPPLAGAN.	4
KARL KAUTSKYS FÖRORD TILL TYSKA UPPLAGAN.	5
I. VAD VILL DENNA BOK?	9
II. VAD DEN HISTORISKA MATERIALISMEN ICKE ÄR.	11
III. LÄRANS INNEHÅLL.	13
IV. VÅRA EXEMPEL.	17
V. DEN SOCIALA VERKLIGHETEN BESTÄMMER MEDVETANDET.	22
A. VETENSKAPEN, VETANDET OCH LÄRANDET.	22
B. UPPFINNINGARNA.	25
C. RÄTTEN.	29
D. POLITIKEN.	33
E. SED OCH SEDLIGHET.	39
F. RELIGION OCH FILOSOFI.	57
G. KONSTEN.	68
VI. SLUTKAPITEL.	70
SANNINGENS KRAFT.	71
INDIVIDENS KRAFT.	72

FÖRORD TILL SVENSKA UPPLAGAN.

Denna första svenska översättning av *Hermann Gorters* snart sagt klassiska arbete om »Den historiska materialismen» torde fylla ett här sen länge känt behov av en på en gång uttömmande, auktoritativ och lättfattlig framställning av den materialistiska historieuppfattningen. Att titeln »Socialismens A B C» valts i stället för den holländska och tyska: *Den historiska materialismen*, har dikterats av en önskan att se boken *mass-spridd* bland svenska arbetare, därvid en för främmande och tung titel lätt kunnat verka avskräckande, samt torde motiveras inte bara av den goda avsikten utan ock därav att *den historiska materialismen är nyckeln* till förståelse över huvud av socialismen samt just denna skrift genom sin klara åskådliga form och vassa logik har alla förutsättningar att bli en formlig ABC-bok för arbetare, som önska tränga en smula in i socialistiskt tänkande. För massornas socialistiska skolning är Gorters bok ej blott lämplig och nyttig utan rent av outhärlig.

Att tiden redan passerat en eller annan av Gorters formella utgångspunkter för ämnets behandling är inte att förundra sig över, om man betänker att boken är skriven före världskriget. Översättaren har ansett det onödigt och olämpligt att korrigera författaren i dessa få och för själva idéinnehållet betydelselösa punkter - den kritiske läsaren gör det mycket lätt själv. Lika lite finner jag det nödvändigt att i vissa andra punkter, särskilt på det filosofiska området, anmäla mina reservationer, där jag ej kan följa Gorter.

O. R. W.

KARL KAUTSKYS FÖRORD TILL TYSKA UPPLAGAN.

Föreliggande lilla skrift av min vän Hermann Gorter har redan gjort sitt segertåg bland Hollands arbetare och skall också finna väg till de tysktalande proletärerna, utan vidare rekommendationer. Om jag ändå förutskickar några rader som förord, så sker det, därför att jag på sätt och vis bär skuld till att Gorter av en av sina kritiker frånkänts förståelse för den historiska materialismen.

Jag hade 1903 i en artikel i »Neue Zeit» gett uttryck åt den tanken, att under den sociala utvecklingens lopp hitintills gällde sedlighetens bud oinskränkt blott inom den samhälleliga organisation, nation eller klass, man tillhörde, men att de inte obetingat ägde tillämpning på klassens eller nationens fiende. Konstaterandet av detta faktum utnyttjas med förkärlek ännu i dag, särskilt av katolska präster, mot mig och även mitt parti. Med sin kända sanningskärlek vränga de det blotta konstaterandet av ett sedan årtusenden, ja, sedan den mänskliga utvecklingens begynnelse inom alla klasser och nationer iakttaget faktum till en uppmaning till mina partivänner att icke akta på de härskande moralåskådningarna och att ogenerat ljuga för folkmassorna, om partiintresset fordrade det. Det humoristiska i saken är, att mina uttalanden stodo att läsa i en artikel, som polemiserade mot förre revisionisten, numera f.d. socialdemokraten G. Bernhardt, enär denne förbehöll de »högre stående» partivännerna rätten att ljuga för folkmassorna.

Gorter har senare upprepat och utvecklat detta konstaterande men gjorde därvid ledsammare erfarenheter än jag. Han har därför angripits icke av motståndare utan av partivänner. Man har förebrått honom, att han inte förstode ett jota av marxismen och att Marx själv hade yttrat sig helt annorlunda än Gorter.

Som bevis pekade man på internationalens statuter, vilka innehöllo följande sats:

»Den internationella arbetarassociationen, liksom alla organisationer och individer, som ansluta sig därtill, erkänna sanning, rättfärdighet och sedlighet som rättesnören för sitt förhållande till varandra och till alla människor, utan hänsyn till ras, trosbekännelse eller nationalitet.»

Denna sats är, menade man, oförenlig med Gorters påstående. Den härstammade emellertid från Marx, författaren till internationalens statuter.

Därtill kan man först och främst anmärka, att satsen ingenting har att göra med det Gorterska påståendet. Detta konstaterar något som förekommit överallt och sedan överskådliga tider. I statuterna däremot fastställas icke historiska fakta utan uppställas *fordringar på* medlemmarna av internationalen.

Man kan emellertid inte påstå, att dessa fordringar äro särskilt lyckligt och klart formulerade. Ty vad är sanning, vad är rättvisa och sedlighet? Har inte varje klass sina särskilda uppfattningar om rättfärdighet och sedlighet? Hör inte kanske *solidariteten* till den proletära sedligheten? Men äro vi villiga att utsträcka den proletära solidariteten till att också omfatta kapitalisterna? Naturligtvis ges det talrika situationer, i vilka kapitalister och proletärer ha samma intressen. I sådana fall skall proletariatet ådagalägga den av dess sedliga känsla fordrade solidariteten långt förr än kapitalisterna. Efter jordbävningen i Messina frågade de till hjälp ilande proletärerna inte efter om de vid rasen begravda voro rika eller fattiga; de sökte att rädda så många människor som möjligt. Det var inte proletära utan kapitalistiska hänsyn, som hindrade räddningsaktionen, i det att dessa sköto räddningen av egendom i förgrunden.

Men när människorna inte stå som människor mot varandra, utan *kapitalister* och *proletärer såsom sådana* stå mot varandra i *samhället*, då kan man omöjligen tala om en solidaritet mellan dem; då söker den ene att trycka ner lönerna och den andre att höja dem. Varken det ena eller det andra kan ske utan att *skada* en av de båda parterna.

Och när proletärer stöta på kapitalisternas fiendskap, äro de heller inte förpliktigade till obetingad sanningsenlighet mot dem. Vem skulle väl exempelvis kunna begära av strejkande arbetare, att de skulle meddela kapitalisterna fulla sanningen om strejkassans tillstånd? Att vilseleda de fientliga kapitalisterna därom kan under vissa omständigheter t.o.m. vara en *sedlig plikt* för en klassmedveten proletär.

Utän tvivel innehåller det anförda stället i internationalens statuter en mycket riktig kärna. Vi måste erkänna sanning, rättrådighet och sedlighet som rättesnören i vårt förhållande till varandra. Bland alla en härs kämpar måste sanning härska; vi få inte säga partivänner en osanning ens när vi tro, att det ligger i partiets intresse. Sålunda skrev jag i den redan nämnda artikeln i »Neue Zeit» 1903:

»Liksom det ges ekonomiska lagar, som gälla för varje samhällsform, så ges det också sedliga grundsatser, som ingen kan undvara. En av de viktigaste bland dem är *plikten till sanningsenlighet mot partivänner*. Mot *fienden* har man aldrig erkänt denna plikt, men utan den är ett samarbete mellan jämlika partivänner omöjligt. Den gäller för varje *samhälle utan klassmotsättningar* och inom ett av klassmotsättningar uppfyllt samhälle *för varje särskilt parti av klassbröder*. Att bedra partivänner har hittills bara ansetts som tillåtet inom sådana partier, vari *två* klasser samverkat, av vilka den ena slöt sig samman med den andra blott för att utnyttja dess styrka för sina syften. Det *var jesuitismens partimoral, påvedömetts över huvud*.»

Då internationalens statuter uttryckligen togo avstånd från denna jesuitmoral, så var det synnerligen välbefogat.

Den enda gång Marx, såvitt jag vet, åberopade sig på denna sats i statuterna, gjorde han det också i den mening, att han fann det förkastligt att ljuga för *partivänner*. Han vände sig mot bakunisterna, emedan dessa bildade en hemlig särorganisation inom internationalen, vilken »gjorde till första plikt för sina invigda att bedra internationalens profana medlemmar angående den hemliga organisationens existens angående motiven, ja t.o.m. syftet med deras tal och handlingar.»

Utän medlemmarnas ömsesidiga sanningsenlighet och förtroende är det omöjligt för ett demokratiskt parti att föra en energisk kamp.

Men det går inte an att fastslå en plikt till sanningsenlighet mot alla *människor* under *alla omständigheter*, t.ex. också mot polisen, som förföljer våra vänner.

Härrörde sig verkligen ifrågavarande passus i internationalens statuter från Marx, så måste man säga, att han därvid inte varit särdeles lyckad och givit en beaktansvärd tanke en skev form. Det skulle visserligen överraska hos en Marx. *Men Marx har alls icke författat denna passus*. Så vitt jag vet har Jäckh i sin historia om internationalen först påvisat detta. Jag har kommit till samma uppfattning och jag har fått den bekräftad av Marx' dotter, vår partivän Laura Lafargue.

Man får icke glömma, att Marx inte var någon enväldshärskare inom internationalen. Han måste i den proletära klasskampens enighetsintresse godtaga månget beslut, som han alldeles inte var hänryckt över.

Internationalens statuter författades inte av honom ensam. Därvid medverkade även proudhonister och mazzinianare. Vill man göra Marx ansvarig för ifrågavarande passus därför, att den står i internationalens statuter, så skulle han också vara medskyldig i den sats, som följer omedelbart efter den och stilistiskt liksom logiskt bildar en enhet med den. De båda satserna lyda i sammanhang:

»Den internationella arbetarassociationen, liksom alla organisationer och individer, som ansluta sig

därtill, erkänna sanning, rättfärdighet och sedlighet som rättesnören för sitt förhållande till varandra och till alla människor, utan hänsyn till ras, tros- bekännelse eller nationalitet.

Den betraktar det som vars och ens plikt att fordra medborgar, och människorätt inte bara för sig själv utan också för alla andra, som göra sin plikt. Inga rättigheter utan plikter, inga plikter utan rättigheter».

Var någon ännu i tvivelsmål om, huruvida passusen om sanning och rätt härrörde från Marx, så måste dessa tvivel försvinna, då han ser, att den står i närmaste sammanhang med denna andra sats, som fordrar medborgarrättigheter bara för dem, som »göra sin plikt». Här ha vi en nästan löjeväckande kautschukbestämmelse. Vilken auktoritet skall väl avgöra, vem som gör sin plikt och därför är värdig medborgarrätt? Inte bara borgerliga och arbetare hyste mycket olika meningar om en statsmedborgares plikter, också bland arbetarna själva funnos vid tiden för internationalens bildande stora differenser härutinnan. De höllo sig ännu i många avseenden i de borgerliga åskådningarnas kölvatten. Bland proudhonisterna betraktades arbetsinställelse som pliktförsummelse. Alltså bort med de strejkandes rösträtt! Marx skulle det naturligtvis aldrig fallit in att fordra den allmänna rösträtten bara för dem, »som fullgöra sin plikt».

Officiellt kunde Marx visserligen inte uppträda mot dessa bägge ställen i statuterna, vid vilkas författande han medverkat och som han i dess helhet erkänt. Men privat uttalade han, enligt vad som från tillförlitligt håll meddelats mig, sitt missnöje med dessa punkter. Men det finns också ett tecken på detta missnöje som nådde offentligheten.

Det första offentliggörandet av de provisoriska statuterna ägde rum 1864 i London i anslutning till den engelska editionen av inauguraladressen. I april 1866 publicerades dessa statuter på tyska i Jean Philipp Beckers *Genévetidning* »Vorboten» (Förelöparen). Där saknas de båda omstridda satserna helt och hållet. Det är inte troligt, att Jean Philipp Becker skulle ha tagit anstöt av dem. Teoretiska frågor bekymrade sällan honom.

Var det inte långt troligare, att det var Marx som föranlett, att de borttryckts ur de provisoriska statuterna? Det var frånvaron av dessa båda satser i den tyska upplagan av statuterna som första gången gjorde mig, oberoende av Jäckh, uppmärksam på, att det existerat meningsskiljaktigheter vid statuternas avfattande och att de båda punkterna stött på motstånd.

Att statuterna genom proudhonisterna kommo att innehålla mången sats, som måste ha varit Marx en styggelse, framgår av följande. De provisoriska statuterna hade i § 9 innehållit denna bestämmelse:

»Varje medlem av den internationella arbetarassociationen bör vid flyttning från ett land till ett annat kunna påräkna de associerade arbetarnas hjälp.»

Det tillfredsställde inte programkommissionen och Genèvekongressen, vilken fastställde de definitiva statuterna, utan den tillade:

»Denna hjälp består i

- a) rätt till upplysning om allt, som rör hans yrke på den plats, dit han beger sig;
- b) rätt till *kredit på* de i reglementena för hans sektion bestämda villkoren och till av denna garanterade belopp».

Här träder källan till det omstridda omisskännligen i dagen; det är den småborgerliga *proudhonismen*, som ville befria proletariatet med sina bytesbanker och den fria, ömsesidiga *krediten*, liksom den drömde om en evig rättvisa, som förvandlar privategendomen från att vara en orsak till egoism till en ideal institution.

Proudhonismen behärskade hela kongressen 1866. Resolutionen om fackföreningarna, som generalrådet föreslagit och som ännu i dag är mönstergill, intresserade den knappt. Diskussionen därom var kort. Dess ivrigare diskuterades och antogs enhälligt följande resolution, som framlagts av de delegerade från Paris:

»Organisation av internationella kreditanstalter.

1. Kongressen uppmanar alla sektioner att studera den *internationella krediten* och insända rapporter därom till generalrådet, vilket sen i sina »Meddelanden» bringar dem till alla partivännernas kännedom, så att definitiva beslut i denna fråga kunna fattas på nästa kongress.

2. Kongressen uppmanar till studium av idén om en förening av alla grundade och blivande *arbetarkreditanstalter* till en den internationella arbetarassociationens *centralbank*».

Blott ännu en resolution för att karaktärisera Genèvekongressen. Den rör frågan om *kvinnorarbete*.

Barlin och Bourdon föreslog till uttalande:

»Bristfällig uppfostran, för mycket arbete, för liten lön och dåliga hygieniska förhållanden i fabriker äro för de kvinnor, som där arbeta, orsak till fysiskt och moraliskt förfall. Dessa orsaker kunna upphävas genom en bättre organisation av arbetet, d.v.s. genom Kooperation. Man måste eftersträva att anpassa det arbete, som kvinnan behöver åta sig för sitt livsuppehälle, efter hennes krafter men icke beröva henne det».

Denna utmärkta resolution *avslog* under det att följande, som härstammade från proudhonisterna Ehemale, Tolain och Fribourg, antogs:

»I fysiskt, moraliskt och socialt hänseende är kvinnorbetet att förkasta såsom en orsak till degeneration (av arbetarna?) och en drivfjäder till demoralisation av kapitalistklassen.

Kvinnan har erhållit vissa av naturen bestämda uppgifter. Hennes plats är i *familjen*; hennes uppgift består i att uppfostra barnen samt vänja mannen vid ordning, huslighet och mildare seder. »Det är de tjänster, som kvinnan har att göra, de arbeten, hon har att förrätta; att påtvinga henne andra uppgifter är illa.»

Också denna spetsborgerliga uppfattning av kvinnorbetet är äkta proudhonistisk.

Man kommer således till förvända uppfattningar, om man helt enkelt ger Marx skulden för alla internationalens uttalanden. Mycket därav genomtrumfades rentav av marxfientliga element Den, som vill åberopa sig på internationalens uttalanden till karaktäristik av det Marx'ska tänkandet, måste känna detta tänkande självt och klart ha fattat vad som skiljer det från andan i de övriga socialistiska skolorna från internationalens första år.

Man kan vara en mycket god marxist, mycket väl förstå den historiska materialismen och dock råka i motsättning till många internationalens beslut och många satser i dess statuter.

Det gäller framförallt satser, som icke härröra från Marx. Det vore emellertid synnerligen omarxistiskt, om vi ens gjorde halt inför de Marx'ska satserna och kritiklöst böjde oss för dem. Utan tvingande nödvändighet ställer sig visserligen ingen gärna i motsättning till en så konsekvent tänkare, en sådan jätteande som Marx, när man väl kommit fram till hans metod. I föreliggande fall är det heller inte nödvändigt.

Motsättningen till internationalens statuter är emellertid efter vad jag kan se den enda anmärkning, som gjorts mot Gorters förståelse för den historiska materialismen. Må nu de tyska läsarna själva underkasta hans skrift sin prövning.

K. Kautsky.

I. VAD VILL DENNA BOK?

Socialdemokratien eftersträvar inte endast att förvandla privategendomen till produktionsmedlen, d.v.s. naturkrafterna, verktygen och jorden, till gemensam egendom - detta uppnås genom den politiska kampen, erövringen av staten -; socialdemokratien är inte bara en politisk och ekonomisk kamp, nej, den är något mera, den är också en mot de besittande klasserna förd *ideell* kamp om en världsåskådning.

Den arbetare, som vill hjälpa till med att besegra bourgeoisien och bringa sin klass till makten, måste i sitt eget huvud övervinna de honom från ungdomen av stat och kyrka inplantade borgerliga idéerna. Det räcker inte med att han tillhör fackföreningen och det politiska partiet. Han kommer aldrig att segra därigenom, om han inte gjort sig till en radikalt annan människa, än den de härskande ämnat honom till. Det finns ett visst åskådningssätt, en övertygelse - en filosofi kan man säga - som bourgeoisien förkastar men som arbetaren måste tillägna sig, om han vill tänka på att besegra bourgeoisien.

Borgarklassen söker intala arbetarna, att det andliga står över den materiella, sociala verkligheten, att anden behärskar och ur sig frambringar materien. Den har själv intill nu begagnat de andliga värdena som medel att trygga sitt välde: den förfogar över vetenskapen, lag och rätt, politiken, konsten och kyrkan, och med hjälp av allt detta härskar den. Nu söker den sätta i arbetarna, att det ligger i sakens natur, att anden behärskar den materiella, sociala verkligheten, samt att anden av samma orsak behärskar arbetarens arbete i fabrik och gruva, på åker, järnväg och fartyg. De arbetare, som tro på dylikt, som tro, att anden skapar produktionen och att den ur sig frambringar arbetet och samhällsklasserna, de låta underkasta sig bourgeoisien och dess hantlangare, prästerna, vetenskapsmännen m.fl., ty bourgeoisien sitter för närvarande inne med största delen av vetenskapen, med kyrkan; har alltså det andliga livet i sin makt och måste av naturen vara kallad att härska, om det är sant, att det andliga står över det materiella.

För att behålla sin makt, inbillar den besittande klassen arbetarna detta.

Men den arbetare, som vill bli fri, som vill bringa sin egen klass i besittning av statsmakten och frånrycka de härskande klasserna produktionsmedlen, han måste förstå, att bourgeoisien med sitt framställningssätt ställer saken på huvudet och att icke anden bestämmer den sociala verkligheten utan att den sociala verkligheten bestämmer anden.

Begriper arbetaren detta, så gör han sig fri från de besittande klassernas andliga herravälde och ställer upp mot deras åskådningssätt sitt eget tänkande, som är starkare och riktigare.

Men dessutom - enär den samhälleliga utvecklingen, den sociala verkligheten, själv rör sig i riktning mot socialismen och förbereder den, så kommer den arbetare, som inser detta och även förstår, att hans socialistiska tänkande framspringer ur den sociala verkligheten, att inse att det, som äger rum runt omkring honom i det mänskliga samhället, är orsak till det, som försiggår i hans huvud; att socialismen uppstår i hans huvud, därför att han växer upp i samhället. Han kommer att inse och känna, att han sitter inne med *sanningen* om samhället; det skall skänka honom det mod och den tillförsikt, som äro nödvändiga för den sociala revolutionen.

Denna kunskap är alltså lika oumbärlig för den proletära kampen som fackföreningen och politiken; man kan säga, att den ekonomiska och politiska kampen inte kan fullständigt kämpas igenom utan denna kunskap. Ty andligt slaveri hindrar arbetarna att föra den materiella kampen som den borde föras;

medvetandet om, att de, ehuru fattiga proletärer, äro andligen starkare än sina herrar, höjer redan det dem över dessa och ger dem kraft att också en gång besegra dem.

Den historiska materialismen är den teori, som förklarar, att den sociala verkligheten bestämmer anden, *tvingar* tänkandet in i bestämda banor och *är den avgörande faktorn i personers och klassers viljande och handlande*.

Vi skola i denna skrift söka, så enkelt och klart som möjligt, visa arbetarna sanningen av denna lära.

II. VAD DEN HISTORISKA MATERIALISMEN ICKE ÄR.

Innan vi emellertid övergå till att klarlägga, vad den historiska materialismen är, skola vi, för att avlägsna några fördomar och förebygga en del missförstånd, först säga, vad den *icke* är. Det finns nämligen utom denna *historiska* materialism, som är socialdemokratins speciella, av Friedrich Engels och Karl Marx grundade teori, ännu en *filosofisk* materialism, kanske t.o.m. flera system av detta slag. Dessa system handla inte som den historiska materialismen om frågan hur anden genom den *sociala* verkligheten, genom produktionssättet, tekniken och arbetet, nödgas att röra sig i bestämda banor, utan om sammanhanget mellan kropp och själ, materia och ande, gud och världen o. s. v. Dessa andra, *ickehistoriska* utan *allmänt-filosofiska* system söka ge ett svar på frågan: hur förhåller sig tänkandet i allmänhet till materien, eller hur har tänkandet uppstått? Den historiska materialismen frågar däremot: *hur kommer det sig att människorna i en bestämd tid tänka just så?* Den allmänna filosofiska materialismen säger t.ex.: materia är evig och ur den uppstår under vissa omständigheter anden, som åter försvinner, då betingelserna för den inte längre äro för handen; den historiska materialismen påstår: att arbetarna tänka annorlunda än de besittande klasserna är en följd av de eller de bestämda orsakerna.

Den allmänna *filosofiska* materialismen frågar efter tänkandets *väsen*. Den historiska materialismen frågar efter orsakerna *till förändringarna i tänkandet*. Den förra söker förklara tänkandets ursprung, den senare tänkandets *utveckling*. Den förra är *filosofisk*, den senare *historisk*. Den förra förutsätter ett tillstånd, där ännu intet tänkande, ingen ande existerar, den senare förutsätter existensen av en ande. Man märker den stora skillnaden.

Den, som vill undersöka och lära känna socialdemokratins teori, måste börja med att noga beakta denna skillnad. Ty motståndarna, och framför allt de religiösa, begagna den taktiken att sammanblanda begreppen och utnyttja de troende arbetarnas avsky för materialismen över huvud till att omfatta också den historiska materialismen. De troendes själalherdar säga: materialismen förkunnar, att hela världen inte är annat än mekaniskt rörd materia, att materia och kraft är det enda evigt och absolut varande, att tänkandet bara är en hjärnans avfallsprodukt, liksom gallan är leverns, de säga, att materialisterna äro stoffdyrkare och att den historiska materialismen är *detsamma* som den filosofiska. Många arbetare, särskilt i katolska land, som ännu äro behäftade med en slavisk dyrkan av »anden» och av vilka blott mycket få känna till socialdemokratins verkliga åskådningen om andens väsen, så som de framställts av *Joseph Dietzgen*, tro detta tal och äro rädda att höra socialdemokratiska talare, vilka de tro vilja förföra dem till stoffdyrkare och därmed evig fördömmelse.

Dessa påståenden äro *falska*. Vi skola med en rad exempel visa, att den historiska materialismen inte handlar om det allmänna förhållandet mellan ande och materia, själ och kropp, gud och världen, tänkande och vara, utan att den endast konstaterar de genom den sociala utvecklingen frambrakta förändringarna i tänkandet.

Vi skola därmed slå ett mäktigt vapen ur händerna på de kristna demagogerna.

Men då vi fastslå, att den historiska materialismen inte är *detsamma* som filosofisk materialism, så säga vi icke därmed, att den historiska materialismen inte kan föra fram till en allmän världsåskådning. Tvärtom, den historiska materialismen är liksom varje empirisk vetenskap ett *medel* att uppnå en allmän filosofisk världsåskådning. Däri ligger just en viktig del av dess betydelse för proletariatet.

Den för oss närmare en allmän föreställning om världen. Denna föreställning är dock inte den materiellt mekaniska, lika lite som den är den kristet-katolska eller evangeliska eller frisinnade, den är en annan och ny uppfattning, en ny åskådning av världen, som är egen för socialdemokratien. Den historiska materialismen är icke denna världsåskådning *själv* den är en *väg*, ett medel, ett av de många medlen att nå fram dit, liksom också darwinismen, hela naturvetenskapen, Marx' lära om Kapitalet och Dietzgens lära om anden eller kunskapen äro sådana medel. Ett enda av dessa medel är inte tillräckligt att leda fram till denna världsåskådning utan först *alla tillsammans* leda dit.

Då vi i denna skrift blott behandla den historiska materialismen, komma vi självklart inte att utförligt yttra oss om socialdemokratins allmänt-filosofiska världsåskådning. Vid några exempel, som vi anföra till förtydligande av vårt ämne, få vi dock anledning att peka på denna allmänna världsåskådning, så att också denna, varav den historiska materialismen tillsammans med så många andra vetenskaper bildar en del, blir någorlunda klar för läsarna.

III. LÄRANS INNEHÅLL.

Vad är nu vår läras allmänna innehåll? Innan vi gå till att bevisa dess riktighet och sanning, skola vi först ge läsaren en allmän och klar *överblick av det, som skall bevisas.*

För var och en, som iakttar det sociala livet runt omkring sig, är det klart, att samhällsmedlemmarna leva i bestämda förhållanden till varandra. Socialt äro de varandra icke lika, utan det stå på högre och lägre sociala trappsteg samt i olika grupper eller klasser. Den ytliga betraktaren kunde tro, att dessa förhållanden endast äro *egendomsförhållanden*, somliga äga fastigheter och jord, andra fabriker eller transportmedel eller varor avsedda för försäljning, åter andra äga ingenting. Eller han tror, att skillnaden huvudsakligen är av *politisk* natur; några samhällsgrupper förfoga över statsmakten, andra ha intet eller nästan intet inflytande på den. Men den, som ser lite djupare, märker, att bakom egendoms- och de politiska förhållandena ligga *produktionsförhållandena, d.v.s. de förhållanden, vari människorna stå till varandra vid producerandet av det, som samhället behöver.*

Arbetare, företagare, skeppsredare, rentiärer, godsägare, arrendatorer, gross, och minuthandlare äro *vad de äro, genom den plats de intaga i produktionsprocessen, i produkternas bearbetande och cirkulation.*

Denna skillnad är ännu djupare än den, att den ene har och den andre icke har pengar. Naturrikedomarnas bearbetning är ju samhällets grundval. *Vi stå i arbets-, i produktionsförhållanden till varandra.*

Varpå stödja sig då dessa arbetsförhållanden? Sväva människorna väl fullständigt i luften i sin egenskap av kapitalister och arbetare, storgodsägare, arrendatorer och daglönare och vad de nu heta, alla de övriga slagen av samhällsmedlemmar?

Nej, *de stödja sig på tekniken*, på de verktyg, varmed de arbeta i jorden, i naturen. Industriidkarna och proletärerna stödja sig på maskinen, äro beroende av maskinen. Om det inte finnes några maskiner, så finnes det inte heller några industriidkare och inga proletärer, i varje fall inte sådana, som de nu äro.

Den enkla vävstolen skapade hemarbetet, utfört av den egna familjen; *den sammansatta vävstolen av trä* skapade ett samhälle med små mästare och gesäller, *den stora med ånga eller elektricitet drivna vägmaskinen av järn* ett samhälle med stora industriidkare, aktieägare, direktörer, bankirer och lönearbetare.

Produktionsförhållandena sväva inte som rök, eller dunstmoln i luften, de bilda fasta ramar, vari människorna äro infattade. *Produktionsprocessen är en materiell process*, verktygen äro hörn- och stödje- punkter i den ram, vari vi stå.

Tekniken, verktygen, produktionskrafterna äro samhällets underbyggnad, den egentliga grundval, var, på samhällets hela jättelika och invecklade organism reser sig. Men samma människor, som bilda sina sociala förhållanden efter sina materiella produktionssätt, bilda också efter dessa förhållanden sina *idéer*, sina föreställningar, åskådningar och grundsatser. Kapitalisterna, arbetarna och de övriga klasser, som genom tekniken i det samhälle, vari de leva, tvingas att stå i bestämda förhållanden till varandra - såsom herre och dräng, besittande och egendomslösa, jord, ägare, arrendatorer och daglönare, - dessa kapitalister, arbetare o. s. v. *tänka* också såsom kapitalister, arbetare o. s. v. De bilda sina idéer och föreställningar inte som abstrakta väsen utan som de mycket konkreta, verkliga levande människor, som de äro, såsom *sociala*, i ett bestämt samhälle levande människor.

Inte bara våra materiella förhållanden bero alltså på tekniken, stödja sig på arbetet och produktionskrafterna, utan då vi tänka inom ramen av våra materiella förhållanden och under inflytande av dem bero också våra tankar omedelbart av

dessa förhållanden och alltså medelbart av produktionskrafterna.

Den moderna proletärens nuvarande sociala läge har skapats av maskinen. Hans sociala idéer, som framgå ur det förhållande, vari han står som proletär, stödja sig alltså medelbart på det moderna maskinväsendet, bero indirekt av detta. *Och så är det med alla klasser i det kapitalistiska samhället.* Ty de förhållanden, vari de enskilda människorna stå till varandra, gälla inte för dem ensamt. Socialt står människan inte i något speciellt förhållande till andra, utmärkande blott för henne. Hon har en mängd likar, som stå i precis samma förhållande till andra. En arbetare - för att hålla oss till detta exempel - står som lönearbetare inte *ensam*, han är en av många, han är medlem av en klass på millioner, vilka som lönearbetare allesamman befinna sig i samma läge som han. Och så är det med varje människa i den civiliserade världen, var och en tillhör en grupp, en klass, vars medlemmar stå i samma förhållande till produktionsprocessen. Det är alltså inte bara sant, att *en* arbetare, *en* kapitalist, *en* bonde o. s. v. socialt tänker så, som arbetsförhållandena tvinga honom till, utan hans åskådningar, hans idéer, hans föreställningar överensstämma i allmänna drag med hundra tusen andras, vilka befinna sig i samma läge som han. Det ges ett *klasstänkande*, liksom det också ges en klasställning i arbetsprocessen.

Den form - vi syssla här alltjämt med den allmänna översikten av vår lära - den form, vari de olika klassernas (kapitalisternas, företagarnas, arbetarnas o.s.v.) arbetsförhållanden träda i dagen, är i det kapitalistiska och över huvud i varje klassamhälle tillika ett *egendomsförhållande*. Kapitalister, köpmän och bönder intaga icke endast i produktionen en för dem egendomlig ställning utan även i *besittningsavseende*. Aktionären, som stryker sina dividender i fickan, spelar i produktionsprocessen inte bara rollen av långivare och snyltgäst, han är också delägare i företaget, produktionsmedlet, jordegendomen, verktyget, råvaran och produkterna. Köpmannen är inte bara bytesförmedlare, mellanhand, utan också ägare till varorna och handelsvinsten. Arbetaren är inte bara tillverkare av varorna utan också ägare av sin för varje gång sålda arbetskraft och det därför erhållna priset. Med andra ord, *arbetsförhållandena äro i ett i klasser kluvet samhälle tillika egendomsförhållanden*. Så har det inte alltid varit. I det primitiva kommunistiska samhället voro jorden och marken, det gemensamt byggda huset, boskapshjordarna, kort sagt de huvudsakligaste produktionsmedlen, gemensam egendom. Man utförde det viktigaste samhällseliga arbetet samfällt, man var, bortsett från skillnaden i kön och ålder, jämlikar i produktionsprocessen, och i besittningsavseende var det ingen eller högst obetydlig skillnad.

Men då arbetsfördelningen blev så stor, att särskilda yrkesgrenar uppstodo och det tack vare bättre teknik och arbetsfördelning producerades ett *överskott* av det för uppehållet direkt nödvändiga, förstodo några genom kunskaper eller stridbarhet framträdande yrkesmän, såsom präster och krigare, att tillägna sig detta överskott och slutligen också *produktionsmedlen*. *Så ha klasserna uppstått* och privategendomen blivit den form, vari arbetsförhållandena träda i dagen.

»Genom teknikens utveckling och arbetets delning ha alltså klasserna uppstått. Klassförhållandena och egendomsförhållandena vila på arbetet. Genom teknikens utveckling, som satte en del yrken i stånd att bemäktiga sig produktionsmedlen, uppstodo besittande och egendomslösa och förvandlades folkets stora massa till slavar, livegna, lönearbetare.»

Och överskottet, som tekniken, arbetet, frambrakte utöver det för livsuppehållet omedelbart nödvändiga, har blivit allt större, och alltjämt större blev alltså även de besittandes rikedom, och allt skarpare klassmotsättningen till de egendomslösa. I samma mån växte också *klasskampen*, den kamp, som klasserna utkämpa om ägandet av produkterna och produktionsmedlen, och så blev denna kamp en allmän form för kampen om tillvaron i samhället. Arbetsförhållandena äro egendomsförhållanden, och egendomsförhållandena äro förhållandena mellan de

med varandra kämpande klasserna, och samtliga bero de på arbetets utveckling, framgå ur arbetsprocessen, ur tekniken.

Men tekniken står inte stilla. Den är inbegripen i en mer eller mindre snabb utveckling och rörelse, produktionskrafterna växa, produktionsmetoden förändrar sig. Och då produktions sättet förändras, måste också de förhållanden, vari människorna stå till varandra i arbetsprocessen, med nödvändighet förändras. De forna mindre mästarnas förhållande till varandra och till sina gesäller var ett helt annat än de stora företagarnas förhållande till varandra och till löneproletariatet i vår tid. Den maskinmässiga produktionen har medfört en förändring av de gamla förhållandena. Men då i ett klassamhälle produktionsförhållandena tillika äro egendomsförhållanden, omvälvas samtidigt med de förra också de senare. Och då åskådningar, föreställningar, idéer o. s. v. bilda sig inom ramen av de förhållanden, vari människorna leva, och i enlighet med dem, förändrar sig också människornas medvetande då arbetetsproduktionen och egendomsformerna förändras.

Arbete och tänkande äro inbegripna i oavbruten förändring och utveckling. »I det människan genom sitt arbete förändrar naturen, förändrar hon också sin egen natur.» Det materiella livets produktions sätt bestämmer *hela* samhällslivet. »Det är inte människans tänkande, som bestämmer hennes tillvaro, utan tvärtom hennes sociala tillvaro, som bestämmer hennes tänkande.»

Men på ett visst stadium i utvecklingen råka samhällets materiella produktionskrafter i motsättning till de existerande produktions- och egendomsförhållandena. Inom ramen av de gamla förhållandena kunna de nya produktionskrafterna inte utveckla sig, inte fylla sin bestämmelse.

Då uppstår en kamp mellan dem, som äro intresserade av de gamla produktions- och egendomsförhållandena, och dem, som ha intresse av de nya produktionskrafternas utveckling. *En epok av social revolution* bryter in, som varar till dess de nya produktionskrafterna segrat och de nya produktions- och egendomsförhållanden uppstått, inom vilka de kunna blomstra.

Men genom denna revolution förändrar sig också människornas tänkande, det förändras samtidigt med densamma och under den.

Detta är i korthet uttryckt vår läras innehåll. I en åskådlig uppställning kan man än en gång repetera den så:

1. Tekniken, *produktionskrafterna* utgöra samhällets grundval.

Produktionskrafterna bestämma *produktionsförhållandena*, d.v.s. de förhållanden, vari människorna stå till varandra i produktionsprocessen.

Produktionsförhållandena äro tillika *egendomsförhållanden*. Produktions- och egendomsförhållandena äro förhållanden inte bara mellan personer utan mellan *klasser*.

Klass-, egendoms- och produktionsförhållandena (med andra ord: den sociala verkligheten) bestämma människornas medvetande, d.v.s. deras tankar om rätt, politik, moral, religion, filosofi, konst o. s. v.

2. Tekniken utvecklar sig oavbrutet.

Produktionskrafterna, produktions sättet, produktions-, egendoms- och klassförhållandena förändra sig följaktligen också oavbrutet.

Människornas medvetande, deras åskådningar och föreställningar om rätt, politik, moral, religion, filosofi, konst o. s. v. förändra sig alltså även samtidigt med produktionsförhållandena och produktionskrafterna.

3. Den *nya* tekniken råkar på ett visst stadium av utvecklingen i motsättning till de gamla produktions-, och egendomsförhållandena.

Slutligen segrar den nya tekniken.

Den ekonomiska kampen mellan de konservativa schikt, som äro intresserade av de gamla formerna, och de framstegselement, som ha intresse av de nya krafterna, framträder under juridiska, politiska, religiösa, filosofiska och konstnärliga former.

Vi skola nu söka bevisa riktigheten av dessa satser. Med en rad exempel skola vi påvisa orsakssammanhanget mellan förändringen i tänkandet och förändringen i mänsklig teknik. Lyckas vi härmed, så ha vi undergrävt en viktig grundpelare, varpå kapitalisternas makt över arbetarna stödjer sig. Ty därmed vore bevisat, att ingen gudomlig försyn eller mänsklig makt kan hindra arbetarna från herraväldet över världen, om tekniken gör dem till jordens materiella och andliga herrar.

IV. VÅRA EXEMPEL

De exempel, vi komma att ge, skola i första hand vara mycket enkla.

De skola kunna förstås av arbetare, som förfoga över ringa historisk kunskap. Därför måste de äga övertygande kraft genom sin klarhet. Vi komma för den skull att välja stora, vittomfattande händelser, vilkas verkningar äro synliga överallt.

Om vår teori är riktig, måste den naturligtvis gälla för hela historien.

Den måste kunna förklara varje klasskamp, varje omvälvning i klassernas tänkande eller i samhället.

Nu fordras det emellertid mycken historisk kunskap för att med vår teori förklara exempel från gångna århundraden. Längre fram skola vi ytterligare understryka faran av att tillämpa teorin på tider eller förhållanden, som man inte känner eller känner blott obetydligt. Varken läsaren eller författaren till denna bok förfogar över så stor historisk kunskap, som skulle fordrats för en tillämpning av teorin på hela historien. Vi välja därför inte bara mycket enkla exempel utan hämta dem också huvudsakligen från vår egen tid; stora tilldragelser, som varje arbetare känner till eller kan lära känna ur sin egen omgivning, förändringar i sociala förhållanden och sociala uppfattningar, som måste falla varje människa i ögonen. Dessutom problem, som äro av största betydelse för den arbetande klassens existens och som endast av socialdemokratien kunna lösas på ett för denna klass tillfredsställande sätt.

Därmed göra vi på samma gång utmärkt propaganda.

Nu riktas det emellertid mycket viktiga och skenbart starka argument mot vår teori.

För den skull skola vi, då vi komma in på de andliga förhållandena, förändring av politiska idéer, religiösa föreställningar och dylikt, för var gång låta våra motståndares viktigaste argument passera revy och bemöta dem, så att vår teori blir allsidigt belyst och man kan erhålla en god totalbild av den.

De av förändringen i tekniken orsakade materiella förändringarna äro lättast att iakttaga. I varje industrigren, i transportväsendet och även i jordbruket, överallt förändrar sig tekniken, förändras produktionskrafterna. Vi se det dagligen för våra ögon. Ännu för kort tid sen förfärdigade man och satte bokstäverna allmänt för hand, men teknikens framsteg gav oss sättmaskinen, som, lydande maskinsättarens hand, gjuter typerna och placerar dem på deras plats.

Glasblåsningen skedde förr med munnen. Tekniken uppfann verktyg, som förfärdigade fönsterglas, flaskor o. s. v.

Förr kärnade man smör med handkraft. Man uppfann en maskin, som på kort tid bearbetade en stor mängd mjölk; maskinen är nu i allmänt bruk.

Degen knådades i småbagarens källare för hand; maskinen gör det i brödfabriken.

Ljusen stöptes i gamla hushåll av husmodern.

Hon gjorde lampan ren, fyllde lampan, sörjde för ny veke. Gas eller elektrisk ström levereras i nutida hushåll från maskiner långtifrån. Överallt, vart ögat blickar, ser man förändringar i produktionskraften, i alla industrigrenar, och en allt snabbare förändring och utveckling. Handgrepp, som man tidigare trodde vara omöjliga för en maskin, lyckas nu denna.

Och med produktionskrafterna förändra sig produktionsförhållandena, förändrar sig produktionsmetoden. Vi nämnde nyss, hur uppfinningen av vävmaskinen förde med sig andra förhållanden mellan företagarna inbördes och mellan dem och arbetarna. Förut fanns det många små mästare med små verkstäder vid sidan av varandra och relativt få lönearbetare. Nu finns det hundratusentals lönearbetare, relativt få fabriksägare och få företagare.

I sitt förhållande till varandra äro fabrikanterna höga herrar, mot arbetarna uppträda de som asiatiska despoter. Vilket omslag i detta förhållande! Och dock har allt det åstadkommits blott och bart av *maskinen*.

Ty det var maskinen, som satte sina ägare i stånd att vinna rikedomar och att besegra konkurrenterna, att få ett väldigt kreditkapital och kanske t.o.m. bilda en trust. Och det var produktionskraften, som berövade de små mästarna deras egendom och tvingade tusenden att bli daglönare.

Och vad åstadkommer nu den nya produktionskraften i smörproduktionen? Maskinen, som förvandlar tusen liter mjölk till smör, skulle bli genomsnittsbonden för dyr och han skulle inte heller ha tillräcklig mjölk till den. Därför slå sig hundra bönder ihop och köpa en maskin samt bearbeta nu sin mjölk kooperativt. Produktionskraften har förändrat sig men också produktionsförhållandena och hela arten och sättet att producera. Där förut hundra arbetade var för sig, där bondehustrurna och deras döttrar kärnade hemma, där *samverka* nu samma hundra i det att de låta lönearbetare arbeta för gemensam räkning. Bönderna, deras hustrur och döttrar och en del proletärer ha kommit in i nya produktionsförhållanden till varandra och samhället. Att hålla olje- eller fotogénlampan i ordning var förr alltid husmoderns sak; hundratusentals hustrur sörjde i hemmen för ljustillverkningen. Kommunen bygger nu ett gas- eller elektricitetsverk - produktionsförhållandena bli därigenom förändrade. Inte den enskilde individen producerar nu längre ljus, utan ett stort samhälligt organ: kommunen. En ny art av arbetare, som förr voro sällsynta, uppstår i tusental: kommunalarbetarna, vilka stå i ett helt annat förhållande till samhället än den tidigare ljusproducenten.

Förr i tiden skramlade lastvagnarna och diligenserna genom landet. Tekniken uppfann lokomotivet och telegrafan. Det möjliggjorde för den kapitalistiska staten att dra inom sin maktsfär gods- och passageraretrafiken, postväsendet och telegramförmedlingen. Hundratusentals arbetare och tjänstemän kommo därigenom i nya produktionsförhållanden. De människomassor, som i kommun eller stat stå i ett direkt produktionsförhållande till samhället, äro långt flera än fordom de beväpnade härarna.

Det finnes inget område, på vilket inte tekniken inför nya produktionssätt. Från det högsta till det lägsta, från den vetenskapliga kemistens och uppfinnarens laboratorium ända ner till det lägsta arbetet, renhållningen i en modärn storstad, förändrar sig tekniken och arbetets art oavbrutet. På varje område äga omvälvningar rum i den riktning, att uppfinningarna inte längre bli slumpens eller geniala människors verk utan härför speciellt utbildade mäns arbete, vilka medvetet söka i en förut bestämd riktning.

Den ena produktionsgrenen efter den andra undergår förändringar eller går alldeles tillbaka. Det ekonomiska livet i ett modärnt kapitalistiskt land är likt en modärn

stad, där nybyggnader stå upp i stället för gamla hus- och gatukomplex.

Den nya tekniken skapar det stora kapitalet, den skapar alltså även det modärna bank-, och kreditväsendet, som ytterligare mångfaldigar storkapitalets krafter.

Den skapar den modärna handeln, den skapar massexporten av varor och kapital, varigenom haven betäckas med skepp och hela världsdelar läggs under kapitalismen för att man därifrån skall erhålla mineraler eller åkerbruksprodukter.

Den skapar de stora kapitalistiska intressena, som endast staten är mäktig nog att försvara. Den skapar följaktligen själva *den modärna staten* med dess militarism, dess flottrustningar, kolonialpolitik och imperialism, dess här av tjänstemän, dess byråkrati.

Är det nödvändigt, att vi med dessa exempel för ögonen göra arbetarna uppmärksamma på att de nya produktionsförhållandena tillika äro nya egendomsförhållanden? Antalet ägare av produktionsmedel har från 1895 till år 1907 avtagit i Tyskland med 84,000 inom industrin samt med 68,000 i jordbruket, detta samtidigt med stark befolkningstillväxt; däremot ökades antalet av dem, som levde av att sälja sin arbetskraft, med 3 millioner i industrien och 1,660,000 i jordbruket. Detta innebär inte bara en förändring i produktionsförhållandena utan minst lika mycket i egendomsförhållandena, en förändring, som skapades av den nya tekniken, vilken strypte smådriften och gjorde hundratusentals barn av småborgare och småbönder till lönearbetare. Och vad är den s.k. nya medelklassen annat än en klass med nya egendomsförhållanden? Den oerhört tillväxande tjänstemannaklassen, officerarna, de lärda yrkena, »intelligensen», de bättre avlönade lärarna, ingenjörer, kemister, jurister, läkare, konstnärer, grossister, affärsledare, handelsresande samt de små av storkapitalet beroende affärsidkarna, vilka alla avlönas för sina tjänster av bourgeoisien, antingen direkt eller genom staten hela denna nya medelklass befinner sig i ett annat egendomsförhållande än den gamla, självständiga medelklassen. Och de modärna storkapitalisterna, som med sina banker, syndikat, truster och karteller behärska världen och världspolitik, stå i helt andra egendomsförhållanden till samhället än vad de florentinska, venetianska, hanseatiska eller flamländska, holländska och engelska köpmännen och industriidkarna från tidigare århundraden gjorde.

Följaktligen äro produktions- och egendomsförhållandena inte bara person, utan *klassförhållanden*.

Den nya tekniken skapar å ena sidan ett oavbrutet, absolut och relativt växande antal egendomslösa, vilka snart utgöra majoriteten av befolkningen och knappast erhålla något alls av den samhälleliga rikedom samt ett stort antal småborgare och småbönder, tjänstemän och andra, vilka avspisas med ytterst obetydligt. Men å andra sidan skapar tekniken ett relativt litet antal kapitalister, vilka genom sitt ekonomiska och politiska herravälde roffa till sig den ojämförligt största delen av den samhälleliga rikedom.

Och de för varje år allt större överskott, som de samla, användas till att på nytt exploatera dem, som besitta ingenting eller endast litet, d.v.s. arbetare, småbönder och småborgare samt de främmande folken i ännu inte kapitalistiskt utvecklade länder. Därigenom uppstår det en progressivt stigande ackumulation av »ränta på ränta», en skärpning på bristen å ena sidan och av överflödet på samhällelig rikedom å den andra sidan.

Den fortskridande tekniken skapar alltså inte bara nya produktions-, och egendomsförhållanden utan tillika nya klassförhållanden, i detta fall en allt större klyfta mellan klasserna, *en skärpt klasskamp*.

Det inser väl var och en? Det är sannerligen inte heller svårt att inse! Klasserna äro i dag mera skilda från varann, den nuvarande klasskampen väldigare, mer omfattande och djup än för femtio år sen. Klyftan har vidgat sig och blivit djupare för varje år och den blir oavbrutet allt större. Och det är klart och tydligt, att det är *tekniken*, som är orsaken därtill.

Sakens *materiella* sida är alltså lätt att förstå. Fordras det väl många ord för att förklara för en sachsisk eller westfalisk bondson, som blivit fabriksarbetare, att han tvingats bli det genom tekniken, genom det nya produktionssättet? Att det inte fanns några utsikter för honom i smådriften, att den nuvarande konkurrenskampen var för svår och det erforderliga kapitalet för stort samt att endast ett fåtal har framgång med smådrift men att den stora massan måste träla utan framgång? Stort kapital är stor teknik; vem är i stånd att taga upp kampen med den stora tekniken? Den modärne arbetaren känner mycket väl, att hans och klassens *materiella* läge, den bristfälliga näringen, den osunda bostaden och de tarvliga kläderna, äro en följd av de nya produktionsförhållandena, som genom den nya tekniken vuxit fram ur de gamla produktionsförhållandena. Det är inte svårt att se det tydliga sammanhanget mellan alla klassers *materiella* standard och egendoms- och produktionsförhållandena - alltså produktionskrafterna. Ingen har längre panna att kalla fabrikantens dyrbara kläder, goda mat och fina herrskapsvåning för en gudsgåva, ty det är allom klart, att han förtjänat sin förmögenhet, som tillåter honom att leva så, på utsugning. Ingen ser längre i köpmannens eller spekulantens konkurs en predestination, en »förutbestämning», ty på varu- och fondbörsen kan man finna orsakerna till hans fall. Ingen kan längre tala om »himlens vrede», om en arbetare träffas av månadslång arbetslöshet, sjukdom och livslångt elände, ty de *naturliga* eller bättre de *sociala* orsakerna därtill, vilka alla ha sin rot i den nya tekniken, äro nogsamta kända åtminstone av arbetarna. Det duger inte heller längre, att man gör den enskildes personliga gåvor eller karaktär ansvariga för hans väl och ve, ty i den allt förkvävande stordriften *kunna* millioner med de mest utmärkta gåvor likväl inte komma sig upp.

Samhället har nått en sådan utvecklingshöjd, att de *materiella* orsakerna till vår *materiella* existens ligga i öppen dag såväl ute i naturen som i samhället.

Lika väl som vi veta, att solen är källan till allt naturligt liv på jorden, veta vi, att arbetsprocessen och produktionsförhållandena äro orsaker till att vårt *samhälles* materiella liv är, som det är. Må arbetaren med lugn och fast blick iakttaga sin egen materiella tillvaro, sina kamraters såväl som de högre klassernas, och han skall finna, att det sagda är riktigt. Det kommer att befria honom från mången fördom och vantro.

Något svårare blir problemet först, då det gäller att påvisa sammanhanget mellan materiellt arbete, produktions-, och egendomsförhållanden samt *andliga* förhållanden. Själens, andens, sinnelaget och förnuftet ha ju så länge framställts för oss och våra förfäder som det egentliga, det bättre, det allsmäktiga (då och då t.o.m. som det enda)!

Och dock, då vi säga: »den sociala verkligheten bestämmer medvetandet», så är denna tes i sin alltomfattande betydelse visserligen en stor och ny sanning, men redan *före* Engels och Marx hade mycket sagts, bevisats och antagits, som pekade i samma riktning och förberedde den av dem funna högre sanningen.

Tror, ja, *vet* nu för tiden exempelvis inte varenda bildad människa - och hade inte redan många *före* Marx och Engels klart bevisat det - att vana, erfarenhet, uppfostran och omgivning påverka människan *även* andligt? Men äro inte våra vanor produkter av samhället? Ha inte våra uppfostrare själva uppfostrats av

samhället och ge de oss inte en samhällelig uppfostran? Är inte vår erfarenhet av samhällelig art? Vi leva ju dock inte ensamma som Robinson! Vår omgivning är i alla fall i främsta rummet *samhället*; vi leva i naturen först i och genom samhället. Allt detta inses och har insetts även av icke-marxister, ickesocialdemokrater.

Den historiska materialismen går emellertid längre, den sammanfattar all tidigare vetenskap men går på samma gång djupare, i det den säger: samhällelig erfarenhet, samhälleliga vanor, uppfostran och omgivning bestämmas i sin *tur* av det samhälleliga *arbetet* och de samhälleliga *produktionsförhållandena*. *Dessa bestämma hela den andliga verkligheten*. I arbetet har människoanden sin rot. Från denna rot växer anden fram.

På *ett* område av det andliga livet kan man lättast iakttaga detta; därför skola vi börja därmed, när vi nu gå till att med exempel bevisa vår teori.

V. DEN SOCIALA VERKLIGHETEN BESTÄMMER MEDVETANDET.

A. VETENSKAPEN, VETANDET OCH LÄRANDET.

Vetenskapen är ett viktigt andligt område, fast den icke omspanner allt. På vilket sätt bestämmas dess innehåll?

Arbetaren kan bara se på sig själv. Vad är det, som bestämmer omfånget och arten av hans vetande?

Han har i allmänhet (ty vi tala ju här om en ordinär medlem av arbetarklassen, icke om undantagen) en smula färdighet i läsning, skrivning och räkning. I sin ungdom fick han kanske lära sig ytterligare något, lite geografi och lite historia, men det är glömt. Varpå beror det nu, att han har just *denna* bristfälliga bildning och inte någon annan?

Det bestämmas av produktionsprocessen med dess produktionsförhållanden. Kapitalistklassen, som härskar i de s.k. civiliserade länderna, behövde för sina verkstäder arbetare, som inte voro helt och hållet obildade. Därför införde den folkskolor för proletärbarnen och höjde åldersgränsen för skolgång från 12 till 14 år. Bourgeoisien behövde sådana arbetare i produktionsprocessen, inte okunnigare och inte mer bildade. Om de varit okunnigare, skulle de icke varit användbara nog, och hade de varit mera bildade, skulle de varit för dyra och anspråksfulla. Liksom den moderna produktionsprocessen behöver vissa ständigt snabbare och leveransdugligare maskiner, behöver den också arbetare av en viss art: det moderna proletariatet, som är helt olika tidigare arbetare. Produktionsprocessen påtvingar samhället detta behov, det skapar det ur sitt eget behov. På 1700-talet exempelvis behövde den ännu icke sådana arbetare.

Och precis likadant är det också med de övriga klassernas kunskaper.

Den kapitalistiska storindustrin, samfärdseln och jordbruket bli allt mer beroende av naturvetenskapen. Produktionsprocessen är en medveten vetenskaplig process. Den nya tekniken har t.o.m. lagt grunden till den moderna naturvetenskapen, i det den uppfann verktyg åt den och förskaffade den kommunikationsmedel, som leverera den material från alla länder. Produktionen använder medvetet naturkrafterna. Produktionsprocessen *behöver* alltså folk, som förstå naturvetenskap, mekanik och kemi, ty endast sådana kunna övertaga produktionens ledning och finna ut nya metoder och verktyg. Och just därför att det är ett samhälleligt behov för produktionsprocessen, inrättas real- och högskolor, ofta huvudsakligen för naturvetenskapliga studier, där man undervisar i de ämnen, som äro nödvändiga för produktionsprocessens ledning och utveckling.

Vetandet, kunskaperna hos alla dessa mekaniker, skeppsbyggare, ingenjörer, jordbruksexperter, kemister, matematiker och lärare i naturvetenskapliga ämnen *bestämmas* alltså genom produktionsprocessen.

Vi taga ytterligare ett exempel från samma sociala klasser. Förutsätter kanske inte advokaternas, professorernas i juridik och nationalekonomi, domarnas och notariernas verksamhet en viss äganderätt, vissa egendoms-, d- v. s. som vi ovan sett: produktionsförhållanden? Äro inte notarier, advokater m.fl. folk, som det kapitalistiska samhället behöver för att upprätthålla och skydda sin egendomsrätt? Har således inte deras specifika tänkesätt inplantats i dem av den borgerliga klassen, och härleder sig inte deras tänkande av produktionsprocessen, som skapade dessa klasser?

Förutsätta inte också furstedöme, byråkrati och parlament vissa på produktionsförhållandena grundade egendoms- eller klassförhållanden, som måste skyddas inåt mot andra klasser och utåt mot andra folk? Är inte regeringen bourgeoisins centralutskott, som försvarar bourgeoisins egendom och intressen? Den själv och det vetande, de kunskaper, som den för detta ändamål besitter, framspringa ur de samhälleliga behoven, produktionsprocessens och egendomens behov. Deras medlemmars kunskaper tjäna till att upprätthålla de bestående produktions- och egendomsförhållandena.

Och vilken är det andliga ståndets roll? Såvitt prästerna äro reaktionära, tjäna de med sin fordran att man obetingat skall underkasta sig kyrkans dogmer och dess sedliga bud öppet att upprätthålla det gamla samhället. Till det ändamålet tjänar deras vetande, till det ändamålet undervisade man vid högskolorna, det existerar ett samhälleligt, ett *klassbehov* av folk, som predika dessa saker. Äro de frisinna, förkunna de guds herravälde över världen, själens herravälde över sinnena, andens över materien, och så hjälpa de bourgeoisien - som lät uppfostra dem därtill! - att upprätthålla dess herravälde över arbetarna.

Produktions- och egendomsförhållandena fordrade på ett visst utvecklingsstadium präster, jurister, fysiker och teknici. De frambringade dem även, och till följd av det samhälleliga behovet strömma alltjämt innehavare av dessa samhälliga roller till samhället. Individerna inbillar sig, att han väljer ett av dessa yrkena av fri vilja och att det är dess ideella innehåll, som äro »de egentliga bestämmande orsakerna till och utgångspunkten för hans verksamhet». I själva verket bestämmas detta innehåll och framför allt hans val av produktionsprocessen.

»I den samhälleliga produktionen» säger Marx, »ingå människorna under sitt liv vissa nödvändiga, av deras vilja oberoende förhållanden, produktionsförhållanden». Förvisso är det så. Förhållandena äro nödvändiga och oberoende av vår vilja. De funnos redan innan vi voro födda. Vi måste ingå dessa förhållanden; samhället med sin produktionsprocess, sina klasser och behov, behärskar oss.

Och vart och ett av dessa yrkesslag behöver *en viss art* av kunskap för att kunna fylla sin funktion i samhället.

Det är således klart, att *de för funktionen erforderliga kunskaperna*, liksom funktionen själv *bestämmas av produktionsprocessen*.

En första invändning från våra motståndare.

Vi ha i detta första kapitel om kunskapen nämnt något, som spelar en viktig roll i samhället och alltså också i vår teori, vilken är en sann avbild av samhället. Det är *behovet*. Därom ytterligare några ord.

Behovet är väl dock något andligt, det kännes, iakttages, tänkes i människans själ, sinne, ande och hjärna.

Därav smida socialdemokratins fiender ett vapen mot oss.

De säga, att om produktionsprocessens organ skapas genom ett mänskligt behov, så är ju dock den sista orsaken *andlig* och inte samhällelig - materiell.

Denna invändning är lätt att vederlägga. *Ty varifrån komma behoven?* Uppstå de av någon fri vilja, bero de på någon tankeverksamhet? Äro de en spontan verksamhet av själen? Nej, behoven ha sitt ursprung i människornas kroppsliga natur. De äro i första hand behovet efter näring, efter kläder och bostad, varförutan människorna skulle gå ömkligen under. Att skaffa näring, bostäder och kläder till livets uppehälle och fortplantning är produktionsprocessens mål; då vi tala om produktion, förstå vi

därmed alltid produktionen av de artiklar, som människorna behöva till livsuppehållet.

Men om människan bar ett allmänt behov av näring, kläder och tak över huvudet, så för likväl varje bestämt produktionsätt med sig sina egna särskilda behov.

Dessa behov ha sin rot i produktionsprocessen. Produktionen av våra livsförnödenheter är i vår tid bara möjlig tack vare storindustrin och under statligt skydd, den behöver därför en högt utvecklad vetenskap och personer, som känna till denna vetenskap. Studenterna ha exempelvis behov av att lära sig mekanik, juridik eller teologi; *men vem gav dem detta behov?* Samhället, *deras* samhälle med dess bestämda produktionsprocess, som inte skulle kunna bestå, inte kunna producera livsförnödenheter dessa discipliner förutan. Under en annan samhällsform hade de kanske inte brytt sig om just *de* disciplinerna utan intresserat sig för helt andra.

Även arbetaren känner behov av kunskap, kunskap om samhället, alltså den kunskap, vi nu söka bibringa honom som man finner en kunskap av helt annat slag än den, som den härskande klassen ger honom i skolan - men varifrån kommer detta behov? *Från produktionsprocessen.* Ty denna gör arbetaren till medlem av en till millioner uppgående klass, som måste kämpa och är i stånd att segra. Om inte så vore, skulle arbetaren inte söka efter dessa kunskaper. På 1700-talet sökte han dem ännu inte, emedan produktionsförhållandena då voro annorlunda och inte tillstodde, att detta behov uppstod hos honom.

Det är således bara *sken*, då man tror, att behovet av vetande och den själsliga förnimmelsen leda oss. Vid närmare eftertanke finna vi att detta behov inympas på oss av de materiellt - samhälleliga förhållandena.

Och det besannar sig inte bara vid det »högre» andliga behovet av kunskap, det är också fallet med mycket »lägre» ting; även de materiella behoven bestämmas ofta av tekniken, av produktions- och egendomsförhållandena. Arbetaren behöver t.ex. liksom varje människa mat. Men behöver han väl just margarin och surrogat för mat, kläder, komfort och skönhet? Sannerligen icke! Tvärtom kan man säga, att människan av naturen begär kraftig näring och sköna, varma kläder. Men produktions- och egendomssystemet fordrade billig näring för arbetarna, det hade behov av avsättning för massartiklar det frambringade dem, och *först därefter och därigenom* uppstod hos arbetarna behovet av dessa billiga och dåliga massartiklar.

Sålunda har ingen i och för sig behov av en produktion av hundra tusen stycken eller av en hastighet av hundra kilometer i timmen. Men den konkurrerande producenten tvingas till det på grund av produktionssystemet, detta frambringar maskiner, vilka uppnå en dylik snabbhet och produktivitet. Först därefter och därigenom förmärkes behovet bland samhällets medlemmar.

På så vis skulle vi kunna nämna hundratals exempel. Läsaren kan själv lätt finna dem, om han blott ser sig omkring.

»Grundar sig behovens system i sin totalitet på medveten vilja eller på produktionens hela organisation? I de flesta fall framspringa behoven ur produktionen eller ur ett på produktionen grundat allmänt tillstånd. Världshandeln rör sig nästan uteslutande om behov - inte den enskilda konsumtionens utan *produktionens.*» Och så uppstår också *vetandet* ur produktionens behov.

Invändning n:r 2.

Men det existerar, säga våra motståndare, en allmän, för människorna utmärkande kunskapsdrift! Törsten efter en viss kunskap må vara tidlig, det *allmänna* kunskapsbegäret är evigt.

Ingalunda. Det finns folk, som inte ha den ringaste kunskapsörst utan äro fullkomligt tillfreds med de blotta ansatser till vetenskap, som deras förfäder lämnat dem i arv.

I en rik, tropisk trakt, där naturen givmilt skänker människorna allt, vad de behöva, äro de nöjda om de kunna plantera sagopalmer och bygga löv, hyddor samt förstå sig på ytterligare några urgamla efterlämnade färdigheter. I länder med fruktbar jord och outvecklat jordbruk kunna inbyggarna leva under samma förhållanden århundraden igenom. De söka inte nya kunskaper, enär produktionsförhållandena inte påfordra det.

Ett belysande exempel, som vi glömde att nämna, utgöra även de folk, som idkade åkerbruk vid stora, regelbundet översvämmande floder och på grund därav behövde en tidräkning samt därför nödgades studera himlakropparna.

Det var invånarna i Egypten, Mesopotamien och Kina, som tack vare Nilen, Eufrat och Hoang-Ho nådde fram till astronomien. Andra folk, som inte kände det trängande behovet av denna kunskap, nådde inte dit.

Det är alltså *produktionsförhållandena, som tvinga till förvärvande av kunskaper och som bestämma kunskapsmängden och arten.*

För att inse sanningen härav behöver arbetaren bara återigen noga betrakta sin omgivning. Vilka arbetare äro vakna, vetgiriga och längta efter social utveckling? Jo, de, som *tack vare produktionsprocessen* insett proletariats uppgift, d.v.s. stadens och storindustrins arbetare. Tekniken, själva maskinerna säga dem, att ett socialistiskt samhälle är möjligt; den väldiga produktionsprocessen inför deras ögon lär dem, att de gamla produktionsförhållandena äro för trånga för maskinens krafter. Nya förhållanden måste komma; såsom likaberättigade skola de själva äga produktionsmedlen - det är det språk, som den modärna staden talar till dem. Och genom detta produktionsprocessens eget språk uppstår hos stadens arbetare längtan efter kunskap mycket starkare än hos lantarbetarna, vilka hittills inte sett de nya produktionskrafterna på så nära håll.

Anmärkning. Av exemplen från de tropiska trakterna, där produktionsprocessen *icke* tvingar till förvärvande av kunskaper, och från de stora floderna, där den framkallar denna drift, ser den uppmärksamma läsaren, att *den historiska materialismen inte betraktar produktionsprocessen som den enda orsaken till utvecklingen. Geografiska faktorer ha även stor betydelse.* Så skulle produktionsprocessen i Europa - för att taga ännu ett viktigt exempel - *icke* ha utvecklat sig så enormt och snabbt, om klimatet varit tropiskt och jorden nästan utan bearbetning givit ett överflöd av frukter. Just det tempererade klimatet och den relativt karga jorden ha här tvingat människorna till strängt arbete och därigenom till att lära känna naturen.

Förebråelsen att produktionsprocessen för socialdemokraterna är utvecklingens *enda* självständiga drivkraft, är alltså inte berättigad. Förutom klimatet och landets naturliga beskaffenhet, förutom inflytande från atmosfären och jorden skola vi under loppet av vår bevisföring lära känna *ännu flera* verksamma faktorer.

B. UPPFINNINGARNA.

Det finns ett område inom vetenskapen, som måste behandlas något utförligare och för sig självt. Det är de tekniska uppfinningarnas gebit.

Vi sade: *produktionsförhållandena bero på tekniken.* Ha vi inte därmed erkänt, att produktionsförhållandena bero på något andligt?

Jovisst, det erkänna vi. Tekniken är den tänkande människans medvetna uppfinning och användning av verktyg, och då representanterna för den historiska

materialismen säga, att hela samhället vilar på tekniken, så säga de därmed, att hela samhället vilar på *materiellt och andligt arbete*.

Men står det inte i motsägelse till vad vi påstått? Blir inte det andliga därmed åter den samhällseliga utvecklingens första drivkraft?

Om människoanden frambringar tekniken och tekniken samhället - så är ju dock anden den förste skaparen.

Låt oss se lite närmare på saken.

Den historiska materialismen förnekar alldeles inte, att det andliga hör till tekniken. Hur skulle det vara möjligt? Tekniken är människoverk. Människor äro tänkande väsen. Produktionsförhållandena och egendomsförhållandena äro förhållanden mellan människor; i dessa förhållanden handlar och tänker man. *Teknik-, egendoms- och produktionsförhållandena äro såväl andliga som materiella*. Det är inte detta, som vi förneka.

Vi förneka bara *självständigheten, det autonoma, spontana, det övernaturliga och obegripliga* hos anden och dess verksamhet. Vi säga: då människoanden uppfinner en ny vetenskap eller en ny teknik, så gör den det inte av fri vilja utan av en samhällelig drift eller ett dito behov.

Förr gjordes de flesta tekniska uppfinningarna av personer, som själva voro verksamma i produktionsprocessen. Hos dem levde driften att göra arbetet bättre, utföra det raskare för att själva bli rikare eller göra människorna rikare!

Hur samhället än var beskaffat, litet eller stort, ännu blott en nomadhord eller en stam, ett feodalt eller ett kapitalistiskt samhälle, så var denna drift social, uppstod ur ett ekonomiskt behov. I samhällen med gemensam egendom består den sociala driften i att göra något för det allmänna och gemensamma - i klassamhällen med privategendom består den i att göra något för *samhällsindivid*en, för den privata ägaren eller dennes klass.

Intet under! Enär människan är ett samhälleligt väsen och människornas arbete är samhälleligt, så är också driften till förbättringar i arbetet inte något, som framgår ur den enskilde individens egen ande, utan något som uppstår ur de sociala förhållandena. Driften till förbättrad teknik, d.v.s. till uppfinningar, är en samhällelig drift; den uppstår ur samhällliga behov.

Det är detta, som den historiska materialismens förespråkare säga: de förneka själens självständighet, dess autonomi, de säga, att det existerande samhällliga behovet tvingar anden in i bestämda banor och att också behovet skapas av bestämda materiella produktionsförhållanden. De förneka således även här, att själen är *absolut* härskare.

Sammanhanget mellan teknik och vetenskap är så viktigt, att vi skola dröja något längre därvid och syna det lite i sömmarna.

Vi nämna ytterligare ett par utförliga exempel.

Vi tänka oss en hantverkare under medeltiden. Handvävstolen tillfredsställde vid denna tid i stort sett de samhällliga behoven. Handel, samfärdsel och den utländska marknaden hade ännu inte utvecklats så mycket, att nya *stora* produktionskrafter erfordrades. Man kände ännu inte något behov därav. Likväl hade en skarpsinnig vävare blicken uppmärksam och riktad på sitt verktyg, när han visste, att en snabbare och bekvämare produktion betydde en personlig fördel för honom. Han uppfann en liten förbättring och använde den. Inom hans krets blev den känd och slog igenom. Därvid stannade det. Bara en liten, knappt fortskridande förändring i produktionsprocessen, som kanske under årtionden och århundraden

förblev den enda. Den uppstod genom en enskild individs behov.

Förutsätta vi däremot, att all handel och samfärdsel tilltagit i hög grad, t.ex. på 1400-, 1500- eller 1600-talen, att den utländska marknaden vidgats oerhört, att kolonier grundats, som efterfråga manufakturvaror från moderlandet - då blir det samhällseliga behovet och strävan efter förbättrad teknik samt arbetets större produktivitet *allmänt*; då funderar inte en utan hundra människor på tekniska förbättringar - då uppstår genom flera raskt på varandra följande små förändringar *ett nytt verktyg*.

Vi kunna tänka oss en av ångmaskinens första uppfinnare, en *Papin* t.ex.

Hos många människor är nedlagd en särskild fallenhet och kärlek för teknik, ett arv från mänsklighetens utveckling under millioner år. Hos några slår denna kärlek och fallenhet ut i full låga, om blott produktionsförhållandena medverka. Det samhälle, vari de leva, har redan en utvecklad teknik; de fundera på en förbättring, som ytterligare skulle förbättra den samhällseliga produktionen. Deras sociala tänkande, som rör sig i denna riktning, blir uppmärksam på den sammanpressade ångans kraft. På grundvalen av de gamla med människor, djur, vatten eller vind drivna maskinerna, uttänka de en ny apparat. Deras sociala känsla är så stark samt deras glädje och önskan att skapa något så stor, att de offra tid, hälsa och förmögenhet för att fullborda den och få den i bruk.

Det *allmänna* behovet existerar likväl ännu icke; *detta* teknikens framsteg är för stort, kostnaderna kanske för höga. Uppfinningen införes ej, experimenten måste inställas och falla i glömska. Uppfinnaren dör ofta utfattig och okänd. *Han* har nog känt det sociala behovet, men *samhället* gjorde det inte, i varje fall inte tillräckligt starkt; han kom något för tidigt.

Vi taga nu en uppfinnare från vår egen tid, en Edison. Han är tekniker, hans liv är ett enda tänkande på teknik.

Men han är ingen tidig svala, som tänker på det som ännu icke är möjligt. Samhället, i varje fall de besittande klasserna, vill detsamma, som han vill. För kapitalisterna betyder förbättrad teknik en kolossal stegring av vinsten. Varje uppfinning, som möjliggör snabbare och billigare produktion, blir genast antagen. Det stärker hans arbetskraft och gör att han själv kan ställa sina problem samt inte längre är beroende av slumpen utan av sin egen vilja.

En Edisons uppfinnardrift är en social drift, hans kärlek till tekniken en inom samhället och genom det uppkommen samhällselig kärlek. Också den basis, varpå han arbetar, är samhällselig; att han har framgång och att han kan sätta sig sina mål så medvetet före har han detta samhälle att tacka för.

Också i våra dagar förekommer det ju ofta, att nya maskiner uppfinnas men ej införas, därför att de äro för dyra. Det ges exempelvis för jordbruket utmärkta maskiner, som ännu till stor del inte användas alls eller användas blott sparsamt. Produktionsförhållandena äro ännu för trånga för dessa nya krafter. Uppstår således en uppfinning till följd av en redan existerande teknik - så bli likväl bara *de* uppfinningar tagna i bruk, vilka samhället har praktisk användning för och som det kan införa under rådande förhållanden. Såväl verktygets ursprung som dess utveckling är alltså av samhällselig natur. Dess rötter äro inte att söka i den enskilde individens ande utan i samhället.

Till sist ett exempel från den tid, människan började förfärdiga sina första verktyg. Vi hämta det ur Kautskys »Etik och materialistisk historieuppfattning». Där läsa vi:

»Så snart urmänniskan kom i besittning av spjutet, var hon i stånd att jaga större djur. Under det att hennes näring hittills övervägande bestått av träd, frukter och

insekter samt av fågelägg och fågelungar, kunde hon nu även fälla större djur; *köttet* blev från den stunden det viktigaste näringsämnet. De flesta större djuren höllo emellertid till på marken, inte i träden; jakten drog människan ned till jorden från de luftiga regionerna. Ännu mera. De djur, som det var lättast att jaga, idisslarna, påträffas endast sällan i urskogen, de föredraga vida ängsmarker, prärier. Ju mer människan blev jägare, dess mer kom hon att lämna den tropiska urskogen, till vilken urmänniskan varit bunden.

Denna framställning grundar sig, som sagt, på rena förmodanden. Utvecklingsgången kan också ha varit den motsatta. Likaväl som uppfinningen av verktyget och vapnet har kunnat driva människan ut ur urskogen och till öppnare grästrakter med glesare skog, kunna också de orsaker, som fördrevo urmänniskan från hennes ursprungliga boning, ha gett *anledning* till uppfinningen av vapen och verktyg. Vi antaga t.ex. att människornas antal växte utöver de lokala möjligheterna att föda dem ... eller att en tilltagande torrhet i klimatet allt mer gallrade urskogarna och lät ängar dyka upp här och var. I alla dessa fall tvingades urmänniskan att avstå från sitt liv i träden och mera röra sig på marken. Hon måste nu också i högre grad söka efter animalisk näring och kunde inte längre i samma utsträckning leva av trädfrukter. Det nya levnadssättet föranledde henne att oftare använda stenar och trädgrenar och förde henne på så vis närmare uppfinningen av de första verktygen och vapnen.

Vilken utvecklingsgång man än må antaga, den första eller andra - och bägge kunna ha ägt rum oberoende av varandra på olika ställen - de illustrera bägge tydligt den intima växelverkan, som äger rum mellan nya produktionsmedel och nya levnadssätt och behov. Var och en av dessa faktorer

frambringa med naturnödvändighet de övriga, var och en blir med nödvändighet orsak till förändringar, som sen i sin tur bära i sitt sköte ytterligare nya

förändringar. *Sålunda medför varje uppfinning oundvikliga verkningar, vilka ge anledning till andra uppfinningar och därmed nya behov och levnadssätt, vilka åter framkalla nya uppfinningar o s.v. - en kedja av oändlig utveckling, som blir dess mer förgrenad och snabb ju längre den fortskrider och ju mer därmed möjligheten och lättheten att göra nya uppfinningar växer.»*

Kautsky skildrar därpå, hur människan, då hon väl kommit ut på slätterna, där kom att idka åkerbruk och boskapskötsel, bygga bostäder samt använda elden och hur därefter »människans hela liv, hennes behov och levnadssätt förändrades och hur *den första uppfinningen drog talrika andra med sig, så snart man bara lyckats framställa spjutet eller yxan».*

Anmärkning. Uppfinningen av den nya tekniken, varpå, som vi sett, vetenskapen vilar, äger alltså rum genom den samhällliga driften och det i individen verkande samhällliga behovet, och den lyckas fullkomligt först om behovet är allmänt och samhällligt känt. Förr kunde nämligen uppfinnaren själv i allmänhet inte förutse de möjliga *följderna* av sin uppfinning.

Förutsågo väl uppfinnarna av ångmaskinen, ja, förutse ens *nu* uppfinnarna av vår tids väldiga teknik den klasskamp mellan arbete och kapital, som deras uppfinningar allt mäktigare släppa lös och tillspetsa? Se de det socialistiska samhället, som måste uppstå på grund av deras uppfinningar? Människan, t.o.m. den genialaste, har hittills varit blind för samhällets utveckling. Hon tvingades av samhällliga behov till sina handlingar. Under kapitalismen ha dessa behov varit henne bekanta, om än oklart, men hon visste inte *vart* tillfredsställandet av behoven skulle föra samhället. Hon behärskades av samhällliga krafter. Hon levde i nödvändighetens rike.

Först i det socialistiska samhället, då produktionsmedlen äro gemensam egendom och medvetet användas och behärskas, skall människan förstå inte bara de samhälleliga krafter och behov, som tvinga henne till handling, utan också det *mål*, mot vilket hennes, handling för henne, och de *följder*, som framgå ur hennes handling. Varje förbättring av tekniken kommer att ha till följd större lycka, mer frihet till andlig och fysisk utveckling. Ingen ny uppfinning skall dra med sig oförutsett olycksbringande elände, utan alla skola de ge individen frihet till rikare utveckling och därmed oavbrutet fullkomna villkoret för *hela* mänsklighetens lycka.

Låt så vara, att det är produktionskrafterna, de materiella produktionsförhållandena, som driva oss mot socialismen och att vi också i det socialistiska samhället komma att vara beroende av produktionskrafterna, av det sociala produktions sättet. Sådillvida kommer den sociala verkligheten alltid att behärska anden, bli vi aldrig fria. Men då vi inte längre underkasta oss den blint och passivt och inte längre ryckas med av teknikens tygellösa rörelse, inte längre äro likt stackars »spridda atomer» utan producera medvetet såsom *ett helt, och förutse följderna av våra samhälleliga handlingar*, äro vi fria i jämförelse med nu, *då ha vi trätt ut ur det blinda ödets dystra rike och in i frihetens härliga ljus*. Inte heller då ha vi den *absoluta* friheten - den existerar bara i anarkisternas och de åt mysticismen hemfallna klerikalernas eller liberalernas hjärna; ty vi äro bundna vid de för handen varande produktionskrafterna. Men dessa kunna vi använda i överensstämmelse med vår gemensamma vilja till gemensamt bästa. Och det är allt, vad vi begära.

Anmärkning 2. Naturligtvis kan en vetenskap, då den väl en gång uppstått genom ett samhälleligt behov, på en viss utvecklingsgrad utveckla sig vidare utan *omedelbart* sammanhang med det samhälleliga behovet.

Ehuru begynnelsen av astronomien framgått ur en samhällelig nödvändighet har den nu utvecklat sig vidare utan *direkt* sammanhang med det samhälleliga livets behov. Sammanhanget mellan den självständiga vetenskapen, tekniken och behovet står dock städse att finna, om man bara inte gör halt vid de yttersta grenarna och knopparna utan söker vetenskapens rötter.

C. RÄTTEN.

Rätten handlar om mitt och ditt. Rätten är ett samhälles allmänna uppfattning om vad som skall tillhöra mig, dig och andra. Så länge produktionsförhållandena äro fasta, stå också egendomsbegreppen fast. Men när de förra börja vackla, vackla också de senare. Intet under. Produktionsförhållandena äro ju tillika egendomsförhållanden, såsom vi i det föregående klart ha visat.

Vi skola anföra några allmänna, allom bekanta exempel på förändrade rättsuppfattningar i vår egen tid.

Det är inte så länge sedan det i en storstad som Amsterdam var den förhärskande meningen att försyningen av ljus och vatten och persontrafikens upprätthållande var något som privatpersoner hade rätt att förtjäna pengar på; gasverk, vattenledningar och spårvagnar borde vara privategendom. Nu är det som bekant annorlunda. Allmänt erkännes nu, att de nämnda och ännu många andra för samhället viktiga förvärvsgrenar böra vara *kommunens* egendom. Det är en stor omvälvning i rättsuppfattningen, som här ägt rum.

Varav kommer sig denna förändring? Det är inte svårt att bevisa, att den omedelbart härrör från en förändring av produktionskrafterna.

Då Holland kom under inflytande av storindustrin och världshandeln, försämrades medelklassens och arbetarklassens läge. Och än värre blev det efter 1870. Dessa befolkningsklasser grubblade på medel att avhjälpa nöden. Därav uppstod ett

medelklassparti till vilket även arbetarna slöto sig. Så fort de fingo makt därtill, införde de kommunal drift för att slippa att längre skinnas av privatföretag, som drogo profit av gasverk, vattenledning och spårvägar.

Det nya ekonomiska förhållandet mellan storkapitalet å ena, smådriften och hantverket å andra sidan - det är förhållandet mellan den stora maskinen och det lilla verktyget - skapade för en del av samhället, för några klasser, ett nytt nödtillstånd. Det uppstod ett behov efter nya egendomsförhållanden, varigenom de nya produktionskrafterna skulle komma att verka mindre förhärjande. De lidande klasserna lyckades erövra makten och införde de nya egendomsförhållandena.

Detta är ett relativt oviktigt exempel. Ty ehuruval kommunal (och även statlig) drift är en helt annan egendomsform än en eller flera kapitalisters privatdrift, så vet dock varje människa, att den nuvarande kommunen eller staten är kapitalistisk och att alltså för de fattiga fördelarna av den kommunala driften eller statsdriften inte kunna vara så synnerligen stora. Om de fattiga också inte skinnas så oförskämt som av koncessionsinnehavarna - bedragna, plockade och trakasserade bli de av staten såväl som av kommunen.

Ett bättre exempel ger vår egen rörelse. Socialismen vill göra produktionsmedlen till gemensam egendom. Redan finns det millioner socialister, där det ännu för några årtionden sedan knappt fanns några. Hur har en så stor revolution kunnat äga rum i så många människors tänkande och medvetande? Hur kan begreppet om vad som är *rätt* ha förändrats så oerhört? Svaret är här långt mer upplysande än vid det första exemplet.

Storindustrin har skapat millioner proletärer, som icke kunna förvärva egendom och välstånd, så länge privatäganderätten till produktionsmedlen består. Om emellertid privategendomen förvandlas till gemensam egendom, ligger vägen till välstånd öppen för dem. *Därför* ha de blivit socialister.

Dessutom ha kriser och överproduktion och, på senare tid, även trusterna med sin allt uppslukande konkurrens och sin begränsning av produktionen - vilket allt omedelbart härleder sig av det nu, varande privata ägandet av produktionsmedlen haft en så ödesdiger verkan för medelklassen, att också inom *den* många betrakta kommunismen som enda räddning och bli socialister.

I socialismen ligger det omedelbara sammanhanget mellan förändringen av produktionskrafterna och produktionsförhållandena samt förändringen i tänkandet tydligt för handen.

År det männe en gud, som satt socialismen i huvudet på oss? Är det en mystisk gnista, en helig ande? Ett ljus, som gud satt att lysa för oss, såsom många kristna socialister vilja få oss att tro?

År det vår egen fria ande, som bringat oss denna härliga tanke av sin egen förträfflighet? Är det vår ovanligt framstående dygdighet, en hemlighetsfull kraft i oss, Kants kategoriska imperativ?

Eller är det djävulen, som ingett oss begäret efter gemensam egendom? Åter andra kristna påstå det.

Intet av allt detta. Det är nöden, den sociala nöden.

Denna nöd kommer sig därav att de nya produktionskrafterna, snörda i tvångströja av de av den tidigare smådriften avhängiga gamla egendomsförhållandena, verka förhärjande inom arbetarnas och småborgarnas kretsar. Lösningen genom socialismen ger sig själv, enär varje arbetare och många småborgare känna och förstå, att denna ödeläggelse skulle upphöra om vi gemensamt ägde

produktionsmedlen. *Arbetet* är ju redan gemensamt. Lösningen av svårigheterna genom *gemensam egendom* ligger således nära till hands.

Kom nu bara inte och säg att man dock även tidigare tänkt på socialismen och att socialismen alltså inte kan vara ett resultat av de nu rådande produktionskrafterna utan att jämlikhetsprincipen är ett evigt ideal, som i all tid föresvävat människorna.

Socialismen, sådan de första kristna tänkte sig den, var lika olika den socialism, som arbetarklassen nu hyllar, som produktionskrafterna och klassförhållandena på den tiden voro olika våra dagars. De första kristna önskade gemensam konsumtion; de rika skulle dela med sig till de fattiga av sitt överflöd på *konsumtionsartiklar*. Inte jord och egendom och produktionsmedel skulle man ha gemensamt utan *produkterna*. Alltså en fullkomlig »tiggarsocialism»: de fattiga skulle tack vare de rikas godhet få dela produkterna med dem.

Inte heller Jesus predikade annat än att de rika skulle avstå från sin rikedom. De rika skulle älska de fattiga såsom sina *bröder* och vice versa.

Socialdemokratin däremot lär, att de egendomslösa skola *bekämpa* de besittande och genom den politiska makten *fråntaga* dem produktionsmedlen; den vill inte äga *produkterna* gemensamt - tvärtom, det som var och en förvärvar av produkter, av konsumtionsföremål, skall vara hans eget, det behöver han inte dela - men väl *produktionsmedlen*.

Produktionsförhållandena under kristendomens första århundraden utgjorde i själva verket en lika otjänlig jordmån för uppkomsten av socialistiska idéer som våra produktionskrafter utgöra för det kristna idealet.

Så länge produktionskrafterna ännu voro för svaga, för splittrade och strödda för att kunna behärska ett stort samhälle, var filantropin (det är den enskilda välgörenheten) det enda om än miserabla och inte på långa håll tillräckliga botemedlet mot eländet. I en tid då arbetet blir allt mer och mer samhällsligt, är *samhällelig besittning* det enda men också tillräckliga medlet mot den sociala nöden.

Ett annat viktigt exempel erbjuder straffrätten. Också här har en revolution ägt rum i många människors sinnen. De socialistiska arbetarna tro inte längre på förbrytarens personliga skuld. De tro, att brottets orsaker äro sociala och icke personliga.

Hur ha de nu kommit på denna nya tanke, som varken den ortodoxa eller modärna teologin lyckats nå fram till?

Genom kampen mot kapitalismen, vilken såsom vi ovan sett vilar på produktionsprocessen. De socialistiska författarna ha genom sin kamp, sin kritik av den bestående samhällsordningen tvingats att undersöka brottets orsaker, och de ha funnit, att dessa ligga i samhällsförhållandena. Produktionsprocessen, klasskampen har bibringat dem denna insikt.

Medvetandet härom intränger så småningom i de socialistiskt skolade arbetarnas hjärnor.

Vi kunna inom ramen av denna skrift inte gå närmare in härpå, men det visar återigen vilken revolution, som äger rum i tänkandet till följd av de förändrade produktionsförhållandena. Ty vilken skilnad är det inte! För inte så långt tillbaka trodde alla ännu på syndafall, personlig skuld, fri vilja, på gudomlig och mänsklig hämnd, på straff - i dag inse socialisterna - ehuru visserligen endast de att om »brottets antisociala äggkläckningsanstalt, det är det kapitalistiska samhället, förstöres och var och en beredes samhällsligt utrymme för sin väsentliga livsyttning», så försvinner den sociala förbrytelsen.

Anmärkning. Vid behandlingen av dessa exempel på förändringar i vad människorna tänka över rätt och egendomsförhållanden, se vi nu här för första gången fullt klart en *utvecklingslag* för det mänskliga tänkandet, varpå vi hittills inte starkt nog kunnat fästa uppmärksamheten.

Vi ha förut tydligt sett, att produktionskrafterna äro drivfjädrarna, orsakerna till *att* utvecklingen i tänkesätten äger rum. Nu se vi *hur* den äger rum. Utvecklingen i tänkesätten försiggår under kamp, under *klasskamp*.

De ovan anförda exemplen från kommunaldriften samt den socialistiska uppfattningen om egendom och rätt klargöra detta.

Storindustrin gjorde småborgarnas och arbetarnas läge ytterst svårt. De dittills tolererade gas, och vattenledningsmonopolen blevo allt värre att fördraga ju mer storindustrin växte. Arbetarna och småborgarna sågo i monopolinnehavarna sina fiender. Det blev ett livsbehov för dem att skaka dem av sig. I deras hjärnor uppstod tanken: det är *orätt*, som dessa människor göra; det är *rätt*, en högre rätt, att kommunen besitter de verksamhetsgrenarna. *Vi, de arbetande klasserna, måste bekämpa parasiterna.* Parasiterna däremot tänkte: det är vår rättighet att äga dessa fabriker, som klass skulle vi snart förlora hela vår profit, om man börjar taga ifrån oss den ena lönande rörelsen efter den andra. *Vi måste bekämpa de arbetande klasserna.*

I kampen utvecklade sig alltså den nya rättsuppfattningen. De nya produktionskrafternas utveckling förde med sig en ny klasskamp och denna kamp bragte det nya rättsmedvetandet till genombrott.

Och proletariatet, som känner, att det genom storindustrin går andligt och moraliskt under, ser att kapitalisterna äro dess fiender. Först tänkte de: vi, arbetarna i denna fabrik, utplundras, vi gå under, vår kapitalist är vår fiende; det är *orätt*, att han får all profit och vi ingen. *Vi måste bekämpa honom.* Så tänkte arbetarna i hela stan och i alla de olika yrkena detsamma. Och sen proletariatet i ett helt land och i hela världen. Alla tänkte: *vi måste som klass bekämpa kapitalistklassen.* Det är *rätt*, att *alla* produktionsmedel tillfalla oss. Låt oss *kämpa* för vår rätt.

Men kapitalisterna tänkte raka motsatsen, först även de en och en, därefter tillsammans, organiserade i arbetsgivareföreningar och såsom stat. Det är *rätt* att vi behålla vad som är vår egendom. Låt oss krossa dessa revolutionära idéer. *Låt oss tillsammans kämpa för vår rätt.*

Och ju mer tekniken utvecklade sig, ju mer den undan för undan förstörde produktionskrafterna och rikedomarna i kapitalisternas händer samt gjorde eländet bland det alltjämt tillväxande proletariatet djupare, mångfaldigare och outhärdligare, dess starkare växte de besittandes *behov* att behålla sin ökade rikedom, dess starkare blev också de egendomslösas *behov* att bemäktiga sig produktionsmedlen. Och i samma grad växte även kampen mellan båda klasserna och därmed också styrkan hos deras idé om rätt och orätt.

Av detta exempel ser man alltså klart och tydligt att uppfattningarna om rätt och orätt utveckla sig under klasskamp och genom den och att en klass så småningom kan komma att anse det, som tidigare föreföll den vara rätt, som orätt och med stigande klassintresse allt lidelsefullare känner något som rätt eller orätt.

Den materiella kampen om produktionsmedlen är alltså tillika en andlig kamp om rätt och orätt. Den senare är en immateriell spegelbild av den förra.

Anmärkning 2. Det är väl onödigt att här bevisa, att i denna andliga och materiella kamp segrar till sist den klass, som genom produktionsprocessens utveckling blir den mäktigaste och är i besittning av den största andliga kraften och sanningsstyrkan, den klass, som genom de på grund av dess läge uppkomna

behoven är kallad att lösa motsägelserna mellan de nya produktionskrafterna och de gamla produktionsförhållandena. Vi återkomma härtill i slutet av boken. Här upptaga vi i stället till bemötande en invändning från våra motståndare.

Det finns medlemmar av den besittande klassen, som gå över till de egendomslösa. Är det inte ett bevis för att det inte är vår sociala ställning, som bestämmer vårt tänkande? Kanske är det i stället något upphöjt andligt, något mystiskt etiskt, som bestämmer vårt samhällliga handlande?

En överlöpare från det kapitalistiska till det proletära lägret kan drivas av två motiv, vilka även kunna verka samtidigt. Han har kanske insett, att framtiden hör proletariatet till. I detta fall torde ingen kunna förneka, att det är produktionsprocessen, de ekonomiska förhållandena, som bibragt honom denna insikt och att drivfjädern till hans handling följaktligen är att söka inte i hans andliga »frihet» utan i den honom omgivande sociala verkligheten. Eller den kan ha sin rot i känslomotiv, i det han exempelvis hellre sluter sig till de svagare än till förtryckarna. Vid behandlingen av *sedligheten* skola vi visa, att han även i detta fall drives av känslor, vilkas ursprung ligger i människornas socialekonomiska liv, och inte av något mystiskt, övernaturligt eller absolut andligt.

D. POLITIKEN.

Om alltså de socialistiska uppfattningarna om egendom och brott klart exemplifiera, hur produktionskrafterna inverka på tänkandet, hur klassernas andliga kamp uppstår och tränger till sin lösning, så finna vi ännu klarare exempel från politiken.

Och även här måste vi taga socialisternas åsikter som exempel, ty i deras huvuden verka de nya produktionskrafterna starkast.

Också hos industriherrarna, den store bankiren, köpmannen, skeppsredaren o. s. v. inverka de nya produktionskrafterna mycket starkt på tänkesätten. De tänka på stora företag, enorm profit, på kartellbildning, utländska marknader och kolonier, på skapandet av en nationell flotta och en mäktig armé i syfte att öka deras inflytande, deras rikedom och makt. Men hur mycket deras tänkande än i grad kan skilja sig från kapitalisternas och de härskande klassernas i tidigare århundraden, deras tänkandes art är densamma.

Även medelklassen tänker annorlunda mot förr. Produktionskrafternas tillväxt har trängt denna klass till en farlig punkt, varifrån den riskerar att stötas ner i proletariatet. Den funderar över utvägar att undkomma detta genom kredit, statshjälp sammanslutningar - och den tänker häröver helt annorlunda än sina fäder. I dess huvuden ser det nu helt olika ut mot t.ex. på 1700-talet. Dock rör sig dess tänkande i den gamla riktningen: profit, profit, privatprofit!

Den icke socialistiske arbetarens sinne är likaledes fyllt med ett annat innehåll än hans kollegas från 1800-talets första hälft. Högre lön, kortare arbetstid, statshjälp, bättre levnadsstandard, surrar det i hans huvud; det går som en bisvärm, som en väderkvarn i dessa kristliga, ickesocialistiska organisationer. Det surrar och brummar och ständigt hör man samma ord: organisation, bättre levnadsvillkor. Men också dessa människor gå ännu de gamla vägarna: de önska sig bara lite mera av kapital, av privategendom - på privategendomens grund.

I socialisterna däremot är något annat levande, något helt nytt, något som aldrig förr funnits till i världen i den formen. Ehuru själva stående på privategendomens grund, vilja de upphäva privategendomen. Ehuru själva levande i en kapitalistisk stat, vilja de omstörta kapitaliststaten. Deras idéer, som fötts och hämtat näring inom kapitalismens skal, sträva att spränga detta skal, idéerna själva vilja bli andra idéer. Arbetarklassen vill förinta ursprunget till sin egen existens: kapitalet och

privategendomen till produktionsmedlen. Produktionskrafternas verkan är här helt olika mot hos övriga klasser, mycket större, mycket djupare, mycket radikalare; och just därför är det socialistiska tänkandet det bästa exemplet på teknikens inflytande å det själsliga.

I politiken framträder sammanhanget mellan den sociala verkligheten och tänkandet mycket tydligare även därför att politiken inom sig rymmer alla de olika klassernas vilja, begär, strävan, tankar, funktioner i staten och hela det moderna statslivet. Ty en medborgare, som i vår stat äger politiska rättigheter, tvingas därigenom till eftertanke om hela samhället och dess delar och beröres sålunda bokstavligen i hela sitt andliga liv av samhällets förändringar.

Vilken politisk fråga är då den viktigaste, den mest aktuella och kan därför bäst tjäna som exempel?

Det är den sociala frågan, frågan om kampen mellan arbete och kapital.

Denna fråga har själv uppstått genom kapitalet, d.v.s. genom produktionskrafternas utveckling.

Och av den ställning människorna intaga till denna fråga kan man nu tydligast se, hur teknikens utveckling tvingar dem att tänka annorlunda.

Hur många fanns det exempelvis för sextio år sedan, som tänkte på att införa lagstadgad normalarbetsdag för arbetarna eller kvinno- och barnskydd eller olycksfallsförsäkring? De voro undantag, och de, som verkligen tänkte på det, hade hört talas om dylikt arbetarskydd från mera utvecklade kapitalistiska länder. För hundra år sedan tänkte uppenbarligen ingen enda därpå.

Hur har nu denna sköna tanke, att arbetarklassen måste skyddas av samhället, vunnit insteg i sinnen?

Det kristliga sinnelaget kan näppeligen ha åstadkommit det, ty också långt innan denna omvälvning i sinnen ägde rum, dogo tusenden och åter tusenden arbetare av överanstängning, sjukdom, brist och olycksfall; på tusenden och åter tusenden väntade en eländig ålderdom. Och därunder fanns det fullt upp med kristna. Att man på den tiden inte tänkte på statshjälp måste alltså ha en annan orsak.

Och denna är inte svår att finna. Proletariatet hade då ännu icke någon makt och kunde följaktligen inte tvinga de besittande till mer än privat välgörenhet och en smula fattigvård.

Att proletariatet vid den tiden ännu inte hade någon makt berodde i sin tur på produktionsprocessen, som ännu inte hade organiserat arbetarna. Deras antal var redan rätt stort, men de voro strödda i de små hantverken och företagen och förmådde på grund härav inte utveckla mycken kraft.

Men då de av produktionsprocessen tvingos att i verkstäder och fabriker arbeta tillsammans i hundratal, började de bli medvetna om sin kraft och organisera sig till *kamp*, liksom de redan voro organiserade till *arbete*. Och denna ur produktionsprocessen framsprungna kamp, denna naturliga uppdelning, har tvingat de olika samhällsklasserna till eftertanke och åstadkommit revolution i sinnen.

Först naturligtvis i England och Frankrike, där den nya produktionsprocessen tidigast uppträdde. Vi förbigå emellertid här dessa utländska exempel; vi erinra endast om, att det var där som den utopiska socialismen - Saint-Simons, Fouriers och Robert Owens - uppstod under de nya förhållandenas tvång samt att det var genom sin kännedom om de engelska produktionsförhållandena, som Friedrich Engels, och genom studium av fransk och engelsk politik som Karl Marx kom fram

till den socialdemokratiska teorin, till sitt socialistiska tankesystem.

Men även för Tysklands vidkommande visar sig vårt påstående om politiken vara riktigt.

Arbetarna hade gått ut ur 1848 års revolution med tomma händer. Den preussiska treklassvalrätten gjorde dem politiskt betydelselösa. Ingen lagstiftning skyddade dem för den begynnande kapitalistiska utsugningens fördärliga följder.

Men i början av 1860-talet började arbetarna organisera sig. Tillbakastötta av bourgeoisien bildade de under Lassalles ledning Den allmänna tyska arbetarföreningen, vilken öppnade kampen för den allmänna rösträtten. Den härskande junkerklassen drog öronen åt sig; de konservativa politikerna började tala om statens höga mission att stödja de förtryckta.

Den allmänna tyska arbetarföreningens propaganda sträckte ut sig över hela landet. Bismarck införde *den allmänna* rösträtten, som han utlovat redan före kriget med Österrike, först i Nordtyska förbundet och sedermera i det nygrundade Tyska riket.

Bebel, Liebknecht, Schweitzer - allt fler och fler av proletariatets talesmän togo säte och stämma i riksdagen. Fackföreningar bildades. Socialisternas röstetal steg för varje val. Socialdemokratins tvänne fraktioner enade sig i Gotha. Inför socialismens stigande makt blevo de härskande klasserna allt obehagligare och ängsligare till mods. *Bismarck försökte krossa socialismen med socialistlagen.*

Men med blotta våldsåtgärder kunde inte arbetarklassen undertryckas. 1881 års val visade lagens verkningslöshet. Något måste göras för att dämpa missnöjet. »Positivt befordrande av arbetarnas väl», förkunnade det kejsarliga budskapet av den 17 november 1881. En stymparaktig *sjukförsäkringslag* förelägges riksdagen 1882 och träder 1884 i kraft.

Den socialistiska rörelsen går emellertid, trots socialistlagen, raskt framåt. Vid valen 1884, 1887 och 1890 stiger dess röstetal från 550,000 till 760,000 och 1,400,000. Socialistlagen lider skeppsbrott; sopas bort. Lagförslagen av februari 1890 utlova arbetarskydd och arbetarnas likhet inför lagen.

Vilken oerhörd omvälvning i tänkesätten! I ett helt land, inom alla folkklasser! Alla och en var taga de ställning till den sociala frågan, d.v.s. till klasskampen!

Och hur uppenbart hänger inte det samman med teknikens utveckling! Statistiken utvisar, att just i början av 1860- och 1870-talet och i slutet av 80-talet utvecklade sig industrin enormt, *just vid den tid som socialismen kraftigast växte.* Om man satte upp talen för den växande produktionen och de proletära kämparnas armé bredvid varandra och därintill de härskande klassernas politiska åskådningar, så skulle de nästan bilda tre parallella linjer. Den ena gruppens tillväxt motsvarar fullständigt den andras; klassernas kamp framgår alldeles påtagligt ur teknikens utveckling.

Och hur tydligt uppenbarar sig inte denna utvecklings speciella karaktär: *kampen!* Inte av kristligt sinnelag och lika lite av fri vilja eller genom förnufts ursprungliga, goda inflytande eller genom påverkan av någon mystisk »tidsanda» var det som kejsare och kansler, ministrar och politiker kommo fram till sina nya åskådningar. Det var arbetarna själva som, stödjande sig på arbetet, genom sin organisation, sin propaganda, sin *kamp* tvungo bourgeoisien att ändra sinnelag.

All mystik kan här elimineras. Tingens verkliga sammanhang ligger i lika öppen dag som rörelserna i planetsystemet.

Arbetarnas andliga utveckling härledde sig ur tekniken och den besittande klassens andliga utveckling ur det inflytande, som arbetarnas i handling omsatta idéer utövade på dem.

Och ännu mer framträdde detta under den fortsatta utvecklingen. Arbetarna läto sig inte av regeringens löften avhållas från att allt talrikare ge sina röster åt socialdemokratin. De styrande insågo, att större reformer än dem de dittills velat gå med på voro av nöden som lockbete för en så självmedveten arbetarklass. Socialreformen försinkades. Proletariatets makt hade redan blivit för stor.

Fackföreningarna utvecklade sig på 1890-talet till mäktiga organisationer, som tilltvingade sig mången fördel av kapitalisterna. De härskande klasserna begynte åter tänka på ett våldsamt undertryckande; *upprors- och tukthusförslag framkomma*, men man saknar mod att genomdriva dem.

Arbetarnas organisation, klassmedvetande, insikt och makt ha blivit så omfattande, att de härskande klasserna förtvivla om att vare sig kunna vinna dem genom reformer eller undertrycka dem med våld. De koncentrerar sina ansträngningar på att stärka sina egna maktmedel för att vara rustade för kampen om herraväldet. Ingenstädes stå klasserna så hätskt, så väpnade till tänderna mot varandra som här. Och orsaken? Ingenstädes i Europa har storindustrin tagit ett sådant uppsving, ingenstädes har den hopat sådana rikedomar eller har tekniken utvecklats så våldsamt som i Tyskland under de senaste årtiondena.

Trots risken att trötta genom för stor utförlighet skola vi tränga ännu en smula djupare in i dessa frågor; arbetaren har det största intresse av att i grund förstå dem.

Vi ha hittills sammanfört de besittande klasserna såsom utgörande en enda massa mot proletariatet. Det finns dock betydande differenser bland dem och teknikens utveckling verkar inte på samma vis på alla besittande. Vi skola något litet ingå på dessa differenser.

Klassernas materiella läge och politiska tänkesätt omgestaltas genom teknikens utveckling på mycket olika sätt. Som exempel taga vi å ena sidan militarismen och imperialismen, å andra sidan sociallagstiftningen.

Den skarpa internationella konkurrensen tvingar storkapitalisterna i alla land till *kolonialpolitik*. Om en stat äger ett koloniområde, så kunna dess kapitalister hämta långt större rikedomar därifrån än från främmande kolonier. De ha lättare att vinna insteg i den egna kolonien; den egna staten hjälper fram dem, stöder och skyddar dem i första rummet. En koloni är framförallt ett exploateringsobjekt för moderlandet. Arbetskraften är billig, våld och prygel tillåtna, profiten oftast enorm. Det i moderlandet överflödiga kapitalet kan alltså här placeras på det mest vinstbringande sätt. Därför sträva exempelvis de tyska storkapitalisterna, vilka med avund se de jättelika vinster, främmande kapitalister hämta från kolonierna, efter att alltjämt vidare utbreda sin kolonialmakt.

Härtill äro emellertid militära rustningar, särskilt flottrustningar, av nöden; inte bara för att underlägga sig själva kolonierna utan framförallt för att mota andra kolonialmakter, som eftersträva samma mål. Därför kräva storkapitalisterna miljoner för här och flotta.

Men armén har också ett annat syfte. Den skall skydda de besittande mot den sig hotfullt resande arbetarklassen. Om arbetarna, som utgöra befolkningens flertal, fast organisera sig och resa sig mot den bestående ordningen - hur skulle då ett mindre, tal härskande kunna reda sig, om det inte fanns en väl beväpnad och disciplinerad armé, som genom drill och fruktan för barbariska straff blint lydde sitt befäls befallningar? Det är fruktan för det socialistiska proletariatet, som gör att bourgeoisien beviljar hundratals miljoner för armén.

Än mera. De medel, som måste uppbringas böra belasta de välsituerade klasserna så lite som möjligt och de fattiga klasserna så mycket som möjligt. Av denna

anledning införde de härskande klasserna indirekta skatter, vilka huvudsakligen drabba småfolket, bönder, hantverkare och arbetare.

Sociallagstiftningen skulle otvivelaktigt bli mycket dyr, om den bragtes att motsvara alla rättvisa krav. Av fruktan för proletariatet kan man inte alldeles negligera den. Men den får inte bli för dyr för de besittande klasserna, och därför måste den med nödvändighet bli otillfredsställande samt därtill ändå belasta arbetarna med en del av kostnaderna.

Detta är i korthet de stora kapitalisternas, gruv- och bruksägarnas, metallindustrimännens, textilfabrikanternas, de stora redarnas och bankirernas tankegång.

Var och en förstår nu, att dessa klassers sympatier för flera pansarskepp och soldater och en större kolonialmakt, måste framträda dess starkare, ju större deras *intressen* bli. En stark imperialism och militarism samt otillräckliga sociala reformer gå alltså hand i hand.

På ett liknande sätt förhåller sig *junkerklassen* till dessa frågor. Såsom bonerade lantjunkare äro de likgiltiga för kolonialpolitik och marinism; endast så vitt de erbjuda den nya maktområden med inbringande förvaltningsposter försona de sig såsom regerande parti så småningom därmed. Däremot är armén, i vilken de inneha alla officersbefattningarna, deras i högsta grad egna domän; såsom herrar över armén äro de outhärliga för bourgeoisie på grund av dennas rädsla för proletariatet. Som militärstat har Preussen uppkommit; på armén vilar dess stormaktsställning - därför begära junkrarna ständigt nya hundratals miljoner för armén.

Att de därtill erforderliga pengarna skola uppbringas genom indirekta skatter förstår man dess lättare, eftersom dessa tullar inbringa junkrarna personligen ytterligare miljoner; utan tullarna skulle de för längesen ha gjort bankrutt.

Junkrarna äro hätska fiender till arbetarklassen och de värsta motståndarna till socialreformer. Den f.d. lantbefolkningen, som genom flykt till städerna undandrog sig den junkerliga despotismen, betraktades av dem som förrymda slavar. Att förbättra deras läge var att gynna flykten från landsbygden, och det är endast denna, som tvingar dem att något inskränka misshandeln av lantarbetarna, när dessa annars rymma från dem.

Annorlunda förhåller sig medelklassen till dessa frågor.

Den har inte på långt när så stora intressen av armé och flotta och framförallt inte av kolonierna. Handeln med kolonierna är obetydlig; som avsättningsområden för industrin ha de blott ringa betydelse.

Medelklassen, som består av mindre industriidkare, köpmän, hantverkare och bönder, förmår nog att ur sina led rekrytera tjänstemän för stat och kommun, för större industriella och merkantila företag o.s.v., - där placera de familjemedlemmar, som det icke är rum för i det egna företaget - men häri ligger också medelklassens enda, blott indirekta intresse av armén, flottan och kolonierna.

Det oaktat följer större delen av medelklassen de stora herrarnas politik, och vi se affärsmännens och böndernas representanter i riksdagen, centrummän och frisinnade, i regel rösta för fästningar, pansar, skepp och kolonialutgifter.

Ligger det inte häri en motsägelse till vad vi sagt om att produktionskrafternas utveckling omväxlar människornas och klassernas behov och därmed även deras politik? En tysk bonde eller småborgare har dock näppeligen ett så stort behov av kolonier och krigsskepp, att han med någon entusiasm betalar höga skatter för den

skull!

För att lösa denna svårighet måste vi erinra oss, att en stor del av denna medelklass är fullständigt beroende av kapitalet. Inte bara därför, att de rekrytera tjänstemän för privat- och statsdrift, utan framförallt därför, att de leva av *kredit*. I synnerhet bönderna och de mindre köpmännen. Överflöd på kapital betyder för dem billig kredit, en blomstrande industri och dito handel ge överflöd på kapital. Alltså gäller för denna del av medelklassen taktiken: att så mycket som möjligt gynna allt som tyckes göra staten och kapitalet mäktiga - d.v.s. armén, flottan och kolonierna.

En stor del av medelklassen, såsom de mindre industriidkarna, hantverkarne som sysselsätta gesäller och bönder som hålla drängar samt många småhandlare, leva dessutom direkt på arbetarnas utplundring. Arbetarnas utplundring är, det känna de, gemensamt för dem och storkapitalisterna; en högre utgiftspost för sociala reformer skulle försvåra deras existens; därför kämpa de mot arbetarna.

En stor del av medelklassen har alltså inte något direkt intresse av militarism och imperialism men väl ett indirekt. Och den har ett direkt intresse av arbetarnas utsugning.

Så förhåller det sig med den del av medelklassen, som har större fördelar än nackdelar av kapitalismen. Annorlunda är det med den del, som står närmare proletariatet. Småbönderna, de mindre arrendatorerna, hantverkarna och handlandena samt de lägre tjänstemännen med små inkomster äro alla, också de, beroende av kapitalet, men bara på så vis, att de förtryckas av det; däremot äro de i släkt med proletariatet, som är deras kundkrets och varpå de leva. De äro alltså motståndare till militarism och imperialism samt om än inte så energiskt som arbetarna, *för* sociala reformer.

Och allteftersom teknikens utveckling gör proletariatet talrikare och faran ökas för den fattigare medelklassen att stötas ner i proletariatet samt statens och kapitalets tryck blir allt kännbarare, förändra sig också dessa medelklass-schikts tänkesätt och deras strävanden rikta sig mer och mer mot kapitalet.

Denna del av medelklassen har alltså inte något direkt men väl ett indirekt intresse av sociala reformer.

Enär således de övre schikten inom medelklassen inte ha något direkt intresse av storkapitalet och de nedre schikten inte ha något direkt intresse av sociala reformer, är alla dessa schikts politiska tänkande obestämt och vacklande. Det förekommer både att de högre schikten något mer närma sig arbetarna och att de lägre mera luta åt kapitalisterna, visserligen aldrig, för någon längre tid. Dessa schikt bli också lätt en lekboll för uppkomlingar och intriganter.

Verkningarna av produktions-, och egendomsförhållandena avspegla sig här tydligt.

Arbetarklassen har - det behöver knappt sägas - varken direkt eller indirekt något intresse av imperialism, militarism och kolonialpolitik. Dessa utsuga tvärtom arbetarna och omöjliggöra eller försvåra all radikal socialreformlagstiftning. Krig och nationalism sönderbryta arbetarnas internationella solidaritet - det väldiga vapen, varmed de, som vi senare få se, skola besegra kapitalismen.

Imperialism och militarism äro storbourgeoisens bortklemade skötebarn men proletariatets *dödsfiende*. Medelklassen vacklar mellan kärlek och hat, ehuru största delen av den följer i de mäktigas släptåg.

Radikala sociala reformer äro för de rika besittande ett skräckens spöke, för *arbetarna* ett språng, bräde till makt. Medelklassen pendlar fram och tillbaka mellan

dessa båda poler.

Så återspegla sig produktions-, och egendomsförhållandena i klassernas politiska idéer. Ty den modärna tekniken ger det stora kapitalet en monopolställning och därmed de stora rikedomarna; den gör medelklassen beroende av kapitalet eller låter den sväva mellan besuttenhet och armod, och den berövar slutligen proletärerna all personlig egendom och all personlig makt.

Klassernas politiska tänkande är en *andlig reflex* av produktionsprocessen och dess egendomsförhållanden.

Anmärkning. Det förefaller väl mekaniskt, att hela klasser av tänkande människor skulle vara tvungna att tänka detsamma. Detta invändes också av våra motståndare.

Men den som bara ett ögonblick betänker det faktum, att klasserna drivas av sitt *intresse* och att deras klassintresse för dem är frågan om deras vara eller icke-vara såsom klass, den kan inte förvånas däröver och fäster inte stort avseende vid denna invändning. *Ty klasserna försvara själva sin existens.* Om redan den enskilde måste uppbjuda allt för att hävda sin existens, hur mycket mer gäller det då inte en klass, som genom samarbete och sin samhällseliga organisation är tusen gånger starkare än den enskilde.

Men varje människa utkämpar dock till sist den politiska klasskampen efter anlag och temperament. Arbetarna behöva återigen bara se sig om i sin egen omgivning för att komma underfund med, att den ljusa, eldiga anden och det varma hjärtat äro långt snarare att följa teknikens kallelserop än nattmössan, den klenmodige och krukan. Teknikens revolution marscherar raskt, människorna komma något långsammare efter. Slutligen följer dock massan, följa alla. De samhällseliga produktionskrafternas makt är allsmäktig.

Alldeles för sina ögon ser man, hur miljoner proletärer först långsamt, sedan i allt snabbare takt, lystra till den modärna teknikens appell och i massor övergå till socialdemokratien.

Individen har således stor betydelse i samhällets utveckling; de energiska, eldiga, mottagliga, genierna och entusiasterna påskynda klassens marsch, under det att de dumma och tröga och likgiltiga fördröja den; men ingen människa, hur genial, entusiastisk eller eldig hon än månne vara kan ge samhällsutvecklingen *en riktning*, *motsatt teknikens utveckling*, och ingen dumskalle, trögmåns eller slöflock i världen förmår hejda strömmen. Den individ, som står den emot, krossas, och t.o.m. hans motstånd bestämmes av den sociala verkligheten.

E. SED OCH SEDLIGHET.

Vi ha nu behandlat de s.k. lägre andliga områdena och komma så till de s.k. högre: till seden, sedligheten, religionen, filosofin och konsten.

Dessa områden ställas av de härskande klasserna över alla andra, vilka ännu hänga alltför mycket samman med materien, under det att de nu uppräknade tyckas sväva högt över allt materiellt.

Om också rätten, politiken och naturvetenskaperna stå än så andligt högt, så behandla de dock endast något jordiskt, något materiellt, d.v.s. ofta osköna ting och förhållanden. Filosofi, religion, moral och konst te sig däremot som något rent andligt, skönt och himmelskt. En advokat, en parlamentsledamot, en ingenjör eller lärare förefalla mindre upphöjda än en konstnär, en präst och en filosof.

Vi ha inte lust att acceptera denna indelning. Men sant är, att konst, filosofi, religion och moral även för oss äro *svårare* områden att analysera. Just genom att de

härskande klasserna gjort dessa områden till övernaturliga ängder, utan sammanhang med jorden eller samhället, till något rent andligt alltså, och därför att denna fördom vunnit insteg, är det svårare att här uppvisa sammanhanget mellan tänkandet och den sociala verkligheten. Vi måste därvid kämpa oss fram till dubbel klarhet, men så gäller det också här i dubbel måtto arbetarnas intresse. Fattar man sanningen i denna punkt stärker det kampdugligheten.

Vi börja med det enklaste av dessa fyra områden: med *seden*. Man måste här skarpt skilja mellan sed och sedlighet. En sed är en föreskrift för vissa fall, sedlighet är något allmänt. Hos civiliserade folk är det t.ex. *sed* att inte gå naken, men *sedlighet* att älska sin nästa som sig själv. Det mer invecklade av de två begreppen, sedligheten, moralen, spara vi tills vi behandlat seden.

Trenne klara, mycket allmänna exempel från vår egen tid och från vad arbetarna dagligen se för sina ögon, bevisa i vilken hög grad seden förändrar sig genom produktionsförhållandenas förändring.

Förr i tiden var det sed, att arbetarklassen inte bekymrade sig om offentliga angelägenheter. Arbetarna icke endast saknade varje inflytande på regeringen; inte heller deras tankar sysselsatte sig därmed. Blott vid tider av stor spänning, under ett krig med utlandet eller då de regerande furstarna, adeln, de andliga och bourgeoisien kämpade inbördes, väcktes deras uppmärksamhet; då försökte alla att vinna arbetarna för sig, då fanns det ögonblick, då arbetarna kände, att också deras intressen stodo på spel och då grepo de in eller läto bruka sig.

Men det var inte tal om någon varaktig politisk aktivitet.

Nu är allt det helt olika. Nu inte bara deltaga arbetarna allmänt i det politiska livet utan i de länder, där socialdemokratien har skolat proletariatet,

har detta blivit den klass, som livligast deltar i politiken.

Förr i tiden var det god sed, att arbetarna voro hemma om kvällen. Nu är det - och blir allt mer - sed att arbetarna om kvällen gå på något fackförenings- eller politiskt möte eller till någon arbetarnas studiecirkel.

Dessa seder uppstå till följd av klassintresset, klassintresset till följd av egendomsförhållandena. Förr var det dessutom i de härskande klassernas intresse, att arbetarna voro sparsamma, lugna, beskedliga och lydiga och bara vid särskilda tillfällen befattade sig med politik. Och enär arbetarklassen tack vare den då rådande tekniken var svag, lät den sig tvingas därtill av de härskande klasserna. Prästerna, de härskandes tjänare, samt skolorna och senare även tidningarna predikade för dem, att det så skulle vara.

Nu ha arbetarna fått ett helt annat klassintresse; tekniken har förändrat detta och den har tillika gjort arbetarna så starka, att de inte längre behöva lyssna till sina herrar.

Genom det nya klassintresset har seden blivit annorlunda. Den, som är oorganiserad, är nu en slö, likgiltig, ja dålig arbetare, den ivrige organisationsmannen är däremot en god arbetare.

Ty - det är väl dock uppenbart? - det är efter seden, man kallar någon god eller dålig.

Nu är *det* gott, som är motsatsen till det som förr var gott. Att gå ut, ut till möte eller demonstration, *det* är nu gott. Ty tekniken ger nu löfte om seger åt arbetarklassen och arbetarnas seger är för dem något gott och ett gott för hela samhället.

När vår partivän Henriette Roland-Holst en gång fällde ett yttrande om att

begreppen om gott och ont »bytte skinn», gick man mycket illa åt henne därför. Men den, som i stället för denna billiga indignation, lugnt undersöker fakta, skall komma underfund med, att olika folk och klasser eller ett folk och en klass vid olika tidpunkter - betecknat precis samma ting som goda och dåliga. Hela historien är uppfylld av exempel härpå. Vi hänvisa här endast till de seder, som reglera de båda köns förhållanden till varandra och till äktenskapet - dessa seder äro ju olika hos olika folk och klasser och vid olika tider.

Vi taga nu ännu ett annat mycket allmänt exempel från vår egen tid. Utom den uppåtsträvande arbetarklassen söker ytterligare en stor del av mänskligheten social rörelsefrihet: *kvinnorna*. - Hur kommer det sig, att de, som intill så nyligen endast uppfostrades till husligt arbete och äktenskap, nu i hundratal söka sig ännu ett annat mål: ett arbetsfält i samhället? Beträffande arbetarkvinnan kom sig detta av storindustrin. Maskinarbetet är ofta så lätt - om det än *genom lång arbetstid* blir tungt nog - att kvinnor och unga flickor kunna utföra det. Och då faderns lön inte räckte till, måste hustrurna och barnen gå på fabriken för att med sina inkomster göra familjens lön tillräcklig. På det viset kommo proletärkvinnorna in i industrin och deras antal har ökats mer och mer.

Men därigenom förändrade sig dessa kvinnors själsliv. Socialismens idé, en produkt av det *arbete* de förrätta, har trängt in också i deras huvuden. Arbetarkvinnorna ha i flera länder, såsom i Tyskland, redan hunnit ett gott stycke på den socialistiska organisationens väg; i alla kapitalistiska länder ha de börjat slå in på denna väg. Arbetarhustrun och den unga arbeterskan ha blivit mannens medkämpar i det politiska partiet och fackföreningen! Vilken skilnad mot förr, då hustrun sydde kläder, tvättade, sörjde för hushållet och barnen men för övrigt gjorde ingenting!

Och i den socialistiska arbetarkvinnans huvud lever även tanken på en tid, då den unga kvinnan och hustrun socialt äro fullständigt självständiga och såsom producenter stå fullt fria. I framtidens samhälle skall ingen vare sig man eller kvinna ha någon herre, lika litet i äktenskapet som i verkstaden ingenstädes. Såsom fria och jämlikar skola individerna leva sida vid sida.

Även denna tanke har produktionsprocessen ingivit kvinnan. Också den *borgerliga* kvinnan strävar efter befrielse. Och också hos henne härrör sig denna tanke från produktionsprocessen. Ty då storindustrin växte upp, minskade den först och främst kvinnans arbete i hushållet. Storindustrin producerade de mest skilda ting, såsom ljus, värme, kläder och livsmedel, så billigt, att man inte längre brydde sig om att förfärdiga eller bereda dem hemma; för det andra blev konkurrensen så skarp, att hustrurna och döttrarna ur småbourgeoisien måste hjälpa till med att förtjäna till familjens uppehälle och därför sökte platser i skolor, på kontor, telefonstationer, apotek o.s.v.; för det tredje har antalet ingångna äktenskap inom bourgeoisien avtagit till följd av den häftiga kampen om tillvaron, de överdrivna levnadsanspråken samt njutnings-, och lyxbegäret. Allt följer av den moderna produktionsmetoden.

Den borgerliga unga kvinnans tankar ha därför inriktats mot större social rörelsefrihet; hennes tänkande har förändrat sig. *Jämförd med sin mormor är hon en ny människa.*

Under det att arbetarkvinnan genom den plats, hon intar i den sociala produktionsprocessen, vill *hela* proletariatets och därmed hela mänsklighetens befrielse, tänker den borgerliga emancipationsdamen blott på den *borgerliga* kvinnans befrielse. Hon vill inom det borgerliga samhällets gräns erövra en makt, ställning, hon eftersträvar kapitalistisk makt, som hon naturligtvis bara kan erhålla om hon ekonomiskt och politiskt förtrycker arbetarna lika mycket som den

maskulina bourgeoisien nu gör.

Emancipationsdamen vill icke befria kvinnan från egendomen, utan skänka henne frihet till egendom, icke befria henne från penningbegärets smuts utan ge henne frihet till konkurrens.

Arbetarkvinnan vill befria sig själv och alla kvinnor och alla män från privategendomens tryck och från konkurrensen samt därigenom göra alla människor fria.

Ehuru dessa idéinnehåll skilja sig från varandra lika mycket som nattdagern från det fulla solljuset, framgå de dock bägge ur produktionsprocessen; de skilja sig endast genom de olika egendomsförhållandena, vari de båda »systarna» leva.

Kvinnans befrielse, arbetarnas, ja, hela mänsklighetens fullständiga befrielse - vilka glödande känslor uppväcker inte den tanken hos oss! Vilken lidelse och dådkraft framkallar den inte hos miljoner; vilka energikällor låter den inte springa fram i oss! Och vilka härliga, gyllne och rosenröda drömmar skänker den oss inte i vilans stund - efter kampen! Men då ser det ju ut, som om människoanden av egen kraft väckte till liv all denna energi, denna rasande kamplust och dessa hänförande drömmar? Ånej. Ty låt oss aldrig glömma, kära partivänner, att denna proletariats väldiga vilja, denna salighetskänsla i segerns ögonblick och denna strålade förhoppning i nederlaget, denna arbetarnas oerhörda idealism, denna den högsta, mest omfattande och härliga idealism, - ja, den utan jämförelse härligaste därför, att den är den mest medvetna och alltså djupast idealistiska själsyttring, som världen någonsin skådat - låt oss inte glömma att dessa de skönaste andliga livsytringarna äro sammanvuxna med *arbetet*, verktyget, vilka å sin sida sträcka sina rötter långt ner i jorden. Dessa bägge exempel på de två betydelsefullaste förändringarna av seden från vår tid visa, hur riktig vår lära om den historiska materialismen är. Vi övergå nu till den allmännesedligheten. För att underlätta övergången dit och alltså göra hela ämnet begripligare, taga vi emellertid ytterligare ett exempel, som inte längre tillhör de mer vardagliga sederna, såsom fackföreningsbesöken och det kvinnliga kotorsarbetet gjorde, men som heller ännu inte hör till sedlighetens, som det heter, allra högsta områden, dit sådant som kärleken till nästan, sannings kärleken, o.s.v., räknas.

Som övergång ta vi fosterlandskärleken, patriotismen.

Också i denna känsla, i denna idé, se vi i vår egen tid hur en väldig omvälvning äger rum och återigen huvudsakligen och starkast hos arbetarna. Förr, då arbetarklassen ännu knappast representerade någon samhällelig makt, var den patriotisk, d.v.s. den hade inte annat att göra än att följa de härskande klasserna i sitt land i striden mot främmande makter. Det är verkligen föga sannolikt, att gamla tiders proletärer och barn till det dåvarande bonde- och borgarståndet, vilka läto värva sig till armén eller flottan, gjorde detta av någon glödande kärlek till fosterlandet. De flesta gjorde det av tvång och nöd, av brist på annan bättre förtjänst; men de arbetande klasserna på den tiden visste inte annat än att det var som sig borde eller åtminstone, att det måste vara så. Den tanken, att de kunde som en självständig makt förklara sig mot kriget och förhindra det, även om de härskande klasserna önskade det, föll dem inte in - de voro ju politiskt och ekonomiskt ett bihang till dessa klasser. Varken i antal eller organisation voro de starka nog att hysa en självständig tanke i denna punkt - för att nu inte tala om, att de inte kunde låta den komma till handling. Också då de kämpade för fredens upprätthållande gjorde de det vanligen som lydiga anhängare till en del av de härskande klasserna, nämligen den del, som såg större fördelir för sig i freden än i kriget, och då under den lösen, att det vore lyckligt för fosterlandet, och att detta tanke, och handlingssätt vore äkta fosterlandskärlek.

I verkligheten voro kriget och dylik fosterlandskärlek säkerligen ofta till de arbetande klassernas skada och nackdel. Då liksom nu fingo *de* ofta betala kalaset med sitt blod, sina liv och sin lilla egen, dom, vilken berövades dem genom tunga skatter eller förstördes av krigets härjningar. Men inte desto mindre följde de i sina åskådningar de härskande klasserna och togo för gott de av dem utgivna parollerna, såsom kärlek till landets självständighet, kärlek till fosterlandet eller kungahuset.

Hur har inte detta förändrats! I alla länder växer för varje dag de arbetares antal, som insett att krig mot såväl civiliserade som ociviliserade folk endast föras i bourgeoisieens intresse, att bourgeoisie predikar fosterlandskärlek för arbetarna blott för att kunna använda dem som lydiga krigsverktyg, att ändamålet med och resultatet av alla krig är en ökad utplundring av arbetarklassen eller utsugningens utsträckning till ännu fler arbetare samt att en internationell kamp mellan nationerna är en fara för arbetarna såväl i de segrande som besegrade länderna.

»Kriget», så tänker den modärne arbetaren, »ligger i bourgeoisieens intresse. Produktionen och anläggningsskapitalet ha blivit så stora, att kapitalisten söker efter nya marknader och områden för sina pengar och att han genom krig vill tränga undan andra eller hålla dem borta från konkurrens. Men det kan han bara uppnå därigenom att han pålägger mig ännu högre skatter, betalar mig mindre lön, låter mig arbeta intensivare eller längre och ger mig inga eller dåliga sociala reformer. För mig däremot är det av intresse, att jag har höga löner, kort arbetstid, goda sociala lagar men slipper livsmedelstullar och konsumtionsskatter. Jag måste alltså vara mot kriget. Dessutom ligger det i mitt intresse, att också min kamrat på andra sidan gränsen åtnjuter samma fördelar som idag, ty i så fall är ingen smutskonkurrens genom hungerlöner att frukta för den inhemska industrin; då växa sig dessa utländska fackföreningar starka. och jag kan med dem som föredöme göra mina egna starka och t.o.m. förena dem till ett internationellt förbund. Och om det politiska arbetarpartiet där är mäktigt, så är det en eggelse för oss att göra även vårt starkt, och vi kunna kombinera fram till en internationell sammanslutning av alla politiska arbetarpartier med samma mål och till ömsesidigt stöd. Men om ett krig utbryter utlämnas vår och deras ekonomiska kraft och bourgeoisie utsår hat mellan oss.»

Industrins och världshandelns utveckling har gjort arbetarna till en självständig makt, som ensam är i stånd att nå sitt mål. Men samma utveckling har därigenom att den gjort kapitalet till en i alla länder härskande, överväldigande stormakt, fått till följd, att arbetarna kunna besegra kapitalet endast *internationellt*. Det är otänkbart att *ett* lands arbetare skulle kunna besegra sina kapitalister, utan att övriga länders kapitalister skulle uppbjuda allt för att komma sina klassbröder till undsättning. Det träder redan nu tydligt i dagen i de internationella företagarförbunden. Av alla dessa orsaker och skäl ha de socialistiska arbetarna insett, att fosterlandskärleken inte längre är någon passande lösen för dem utan att *arbetarnas internationella solidaritet* måste vara *deras* lösen.

Tekniken, produktionsprocessen, nödvändiggör på sin nuvarande utvecklingshöjd för ett lands *kapitalister*, att antingen monopolisera de koloniala marknaderna eller att söka vinna för sig största möjliga del därav.

Tekniken, produktionsprocessen, nödvändiggör på sin nuvarande utvecklingshöjd för ett lands *arbetare*, att motsätta sig detta, enär krig och kolonialpolitik alltid gå hand i hand med ökad utsugning av proletariatet.

Tekniken har, då det gäller arbetarnas undertryckande, utjämnat alla kapitalisters intresse, fastän de annars kämpa sinsemellan om marknaderna.

Tekniken har organiserat alla länders arbetare och visat dem, att de ha ett och

samma intresse, då det gäller arbetarnas solidaritet.

De besittande äro alltså för krig och arbetarnas undertryckande, arbetarna för internationellt samförstånd och arbetarnas internationella enande.

Arbetarklassen är således förvisso icke patriotisk i bourgeoisiens mening, i den mening som under kapitalistisk regim inlägges i ordet och som innebär: kärlek blott till ditt *eget* land, ringaktning, antipati eller hat till det främmande landet.

Den moderna kapitalismen är patriotisk uteslutande av vinstbegär. Den håller i verkligheten inte fosterlandskärleken för en dygd eller fosterlandet för heligt, ty den berövar ju transvaalerna, filippinerna, invanarna i engelska och nederländska Indien, kineserna, marockanerna o. s. v., *deras* fosterland.

Den importerar polacker, galizier, kroater och kineser för att nedpressa lönerna för de egna lands, männen, sönerna till samma fosterland.

Den fordrar av de undertryckta klasserna en fosterlandskärlek, som *den inte själv känner*. Bourgeoisiens fosterlandskärlek är vinningslystnad och hyckleri.

En dylik fosterlandskärlek är det socialistiska proletariatet fullkomligt främmande.

I grund och botten är all fosterlandskärlek, *så som bourgeoisien fattar den*, arbetarna främmande. Naturligtvis vilja arbetarna behålla sitt språk, det enda, varmed de kunna finna arbete.

Men det är inte den fosterlandskärlek, som bourgeoisien begär av dem. Också arbetarna älska sitt lands natur, dess klimat och luft, vari de från barndomen vuxit upp. Men inte heller det är den fosterlandskärlek, som bourgeoisien begär av dem. Den fosterlands kärlek, som bourgeoisien vill påtvinga arbetarna, går ut på, att de villigt skola låta sig begagnas som krigsredskap och låta sig slaktas för dess skull, då den försvarar den egna profiten eller söker frånrycka andra kapitalister deras profit eller rövar egendom från ett värnlöst folk. *Det är den borgerliga fosterlandskärleken, och denna är de socialistiska arbetarna fullkomligt främmande. I bourgeoisiens mening har arbetaren intet fosterland.*

Arbetarna fråga sig vid alla internationella förvecklingar: vad är arbetarnas intresse, och detta, detta allena, bestämmer deras ståndpunkt.

Och enär nu arbetarnas klassintresse i allmänhet kräver fredens upprätthållande, *blir arbetarnas politik ett skydd för alla nationer*. Ty om freden bevaras och arbetarklasserna i alla länder komma till makten, så finns det inte längre någon möjlighet att ett land lägger ett annat under sig; då kan det bara bli fråga om ett sakta utsuddande av de nationella gränserna och differenserna, på *organisk* väg, utan våld. Så till vida garanterar endast den internationella socialdemokratin alla nationers existens.

Och även i de ytterst sällsynta fäll som proletariatet skulle kunna vara med om ett krig - t. ex. för att krossa en despotism såsom i Ryssland ¹ så drevs det därtill inte av bourgeoisiens fosterlandskärlek utan av kärlek till det internationella proletariatet.

Mot bourgeoisiens chauvinistiska, till smutsig profit syftande patriotism och dess hycklande fredskomedier kan den socialistiska arbetarklassen lugnt sätta sitt mål: arbetarnas internationella enhet och därmed alla människors enhet, *folkens eviga fred*. Bourgeoisiens mål är begränsat, för så vitt ett land eller landskap är begränsat i förhållande till jorden; men dessutom är det falskt och ouppnåeligt, ty folkens herrar, vilka kämpa om bytet, skola hålla på och kämpa med varandra, så länge det

¹ Skrevs före de ryska revolutionerna och världskriget. övers. anm.

finnes något byte. Socialdemokratins mål är upphöjt och härligt, men dessutom är det verkligen uppnåeligt; arbetarklassen kan inte önska annat än fred mellan arbetarna, ty denna fred är i *deras intresse*, och ännu mer, *den är villkoret för deras seger*.

Vilken omvälvning mot förr! Forna tiders arbetare, som slaviskt tänkte samma inskränkta tankar, som sina herrar -och våra dagars arbetare, omfattande världen, hela mänskligheten, oberoende av sina herrar och kämpande mot dem!

Och hela denna förvandling åstadkoms av *maskinen*, som skapade och organiserade miljoner proletärer.

Anmärkning. Vi ha ovan framhållit, att de arbetande klassernas fosterlandskärlek förr icke omedelbart framsprang ur deras eget intresse, utan ur de härskandes intresse, av vilka de voro beroende. Det finner man ständigt; så länge en klass inte har kraft att hävda sina verkliga, djupast egna intressen, så länge en annan klass' intresse i sista instans är dess intresse, så länge kommer den också att i sina tänkesätt till stor del följa de härskande klasserna.

Därpå var patriotismen i gamla tider - och är det ännu i dag hos många - ett klart exempel. »En tids härskande idéer», säger Marx, »ha alltid varit den härskande klassernas idéer.» Men så fort den underryckta klassen ser en chans, exempelvis i revolutionstider, träda dess egna djupaste intressen i dagen, då visar den sitt rätta kynne och ratar de av de härskande påtvingade idéerna. Och i den mån en klass så småningom blir starkare, så att den förmår hävda sina egna intressen, kommer dess känslö- och tankevärld allt kraftigare och slutligen djärvt och öppet och utan falsk blygsamhet till uttryck.

Vi övergå nu till sedlighetens »högre» områden. Arbetarens hunger efter utveckling, kvinnans strävan att bli socialt likaberättigad med mannen samt fosterlandskärleken äro alla bara »lägre» känslor i jämförelse med oegennyttan, kärleken till nästan, själv, uppoffringen, troheten, ärligheten och rättrådigheten.

Dessa dygder höra till den högre sedligheten, de utgöra själva sedligheten.

Hur förhåller det sig med dessa dygder? Var, ifrån komma de? Äro de eviga, leva de oföränderliga i människors bröst, eller äro de precis lika föränderliga som alla de andra andliga fenomen, vi lärt känna?

Dessa frågor ha sen århundraden tillbaka, allt sedan de först framställdes av den grekiske filosofen Sokrates och hans samtida, förblivit olösliga för människors barn.

De erbjuda också en egendomlig svårighet.

Det finns nämligen en röst inom oss, som i många fall *omedelbart* säger oss, vad som är gott och vad som är ont.

Handlingar av människokärlek ske spontant, *av sig självt*, framdrivna av denna röst. Sanningskärlek och ärlighet föreskrivas oss av rösten kategoriskt och av sig självt. Vårt *samvete* slår oss, om vi inte lyssna till rösten. Vi brännas av skam, om vi inte handlat *rätt* - och det även om ingen har reda på det. *Sedelagen*, pliktens bud verka i oss, utan att uppfostran eller den egna lustkänslan tillfredsställande förmå förklara det.

Denna imperativa och spontana karaktär är speciellt egendomlig för etiken, för sedeläran. Intet annat andligt område äger den, varken naturvetenskapen, juridiken eller politiken, varken religionen eller filosofien, vilka alla inläras och även kunde vara annorlunda än de äro.

Man har försökt att härleda sedelagen ur individens personliga erfarenhet ur hans

uppföstran, hans vanor, hans strävan efter lycka, ur en raffinerad egoism eller ur sympati för andra. Men på *detta sätt* har man varken lyckats förklara ursprunget av det *kategoriska* i rösten, som manar oss att älska vår nästa, eller det underbara, att människor för att rädda andras existens offra sin egen.

Då man alltså inte kunde härleda moralen ur verkligheten blev ingenting annat övrigt än att taga sin tillflykt till den vanliga utvägen, då det var något, man icke förstod: religionen. Då sedligheten inte kunde förklaras ur det jordiska livets erfarenheter, måste dess ursprung ligga i det övernaturliga. Gud hade i människorna skapat sinne för det goda, begrepp om det goda; det onda härstammade från människans köttsliga natur, från materiens värld, från synden.

Omöjligheten att förklara ursprunget av »gott och ont» är en av orsakerna till religionen. Filosoferna Platon och Kant ha härpå byggt upp en översinnlig värld. Och ännu i dag, då man lärt sig förstå naturen så mycket bättre, då samhällets väsen ligger så mycket klarare i dagen, ännu i dag är sedligheten, böjelsen för »det goda» och avskyn för »det onda» för många människor fortfarande något så underbart, att de blott kunna förklara det med tillhjälp av en »gudom».

Hur många modärna människor finns det inte, som inte längre behöva någon gud till att förklara naturfenomenen eller historien - men som säga sig behöva en »för tillfredsställelse av sina etiska behov». Och de ha rätt, de förstå varken de sedliga budens ursprung eller väsen, och det man inte förstår men likväl anser för det högsta i livet, det upphöjer man till något gudomligt. Och *dock* äro de sedliga buden sedan ett halvt århundrade förklarade både till sitt väsen och sina verkningar. Två forskare har man det att tacka för: den ene har studerat människans *zoologiska* sida; den andre hennes *sociala* - *Darwin och Marx*.

Darwin har uppvisat, att alla organiska varelser föra en kamp om tillvaron mot hela den dem omgivande naturen, att bara de organismer stå sig som förskaffa sig de ändamålsenligaste specialorganen för *skydd* och *näring*, de, vilkas organ ha att uppvisa den bästa arbetsfördelningen och de som bäst anpassa sig till yttervärlden. En stor grupp av den organiska världen, djuren, har i kampen för tillvaron och genom densamma utvecklat *rörelseförmågan* och *intelligensen*. Till intelligensen hör *iakttagelse* av omgivningens enskildheter, *uppfattningen* av det överensstämmande och skiljaktliga däri samt *erinringen* om det tidigare upplevda. Genom kampen om tillvaron måste *själöbevarelse-* och *fortplantningsdriften* liksom arbetsfördelningen, rörelseförmågan och intelligensen bli allt mer utpräglade. Därmed växte ock *moderskärlekens drift*. *Hos de djur, som för att kunna föra kampen om tillvaron måste leva tillsammans i mindre eller större samhällen - såsom en del rovdjur, många växtätare, däribland idisslarna samt många aparter - utvecklades de sociala drifterna. Till dessa kategorier hör även människan: även människan har blott kunnat hävda sig socialt, genom att leva samman i grupper eller horder och därigenom ha också hos henne de sociala drifterna utvecklat sig.*

Men vilka äro de sociala drifter, som genom kampen om tillvaron uppstått hos människor och djur och som genom det naturliga urvalet blivit allt starkare? »Allt efter de olika arternas olika levnadsbetingelser kunna de vara olika, men några drifter bilda själva förutsättningen för *varje* samhälles trivsel.» Det ges drifter, varför utan intet samhälle kan bestå och dessa *måste* alltså ha utvecklat sig hos varje art, som nödgats *leva i samhällen för att hålla sig uppe i kampen* - exempelvis människan. Vilka äro dessa drifter?

»Först och främst osjälviskheten, uppoffringen för det allmänna.» Om denna drift icke uppstått, hade var och en endast levat för sig själv och om man inte hade ställt samhället över sig själv, skulle samhället gått under för angreppen från de omgivande naturkrafterna eller de fientliga djuren. Om exempelvis inte varje individ i en hjord

sammanlevande bufflar offer sig för det gemensamma bästa, i det han håller stånd, då tigern angriper hjorden, om varje individ i stället flyr för att rädda sitt eget liv, utan att bekymra sig om de övriga i hjorden, så går detta »samhälle» under. Därför är självuppoffring den första sociala drift, som *måste* uppstå hos en dylik djurart.

»Därefter *tapperheten* i försvaret för de gemensamma intressena; *troheten* mot det allmänna; underordnandet under den gemensamma viljan, alltså lydnad eller *disciplin*; *ärlighet* mot samhället, vars säkerhet man hotar eller vars krafter man undergräver genom att föra det bakom ljuset, exempelvis genom falska signaler. Slutligen *äregirighet*, känslighet för samhällets lov och tadel. Detta allt är sociala drifter, som vi finna utpräglade redan i djursamhällen, många av dem ofta i hög grad.

»Dessa sociala drifter äro emellertid intet annat än högsta dygderna; inbegreppet av dem är sedelagen. På sin höjd saknas bland dem endast rättfärdighetskänslan, d.v.s. strävan efter jämlikhet. Den förmår inte utveckla sig i djursamhällena enär dessa blott känna till naturliga, individuella men icke genom sociala förhållanden framkallade sociala olikheter.» Rättfärdighetskänslan, strävan efter social jämlikhet är därför något för människan eget.²

Sedelagen är en produkt från djurvärlden, den var levande inom människan redan, då hon tillhörde en hjord; den är urgammal, ty så länge människan varit ett socialt väsen, d.v.s. så länge människan över huvud existerat, har den varit levande i henne.

Endast genom att människorna bistodo varandra kunde de besegra naturen. Människorna ha alltså denna sedliga drift som försvarsmedel, de ha denna sedelag, dessa sociala drifter att tacka för allt.

Från människans ursprung talade sedelagen i henne.

Därav kommer dess hemlighetsfulla natur, denna röst i oss, som saknar sammanhang med någon yttre orsak, något synligt intresse. Förvisso en hemlighetsfull drift, men inte hemlighetsfullare än köns kärleken, moders kärleken, självbevarelsedriften, det organiska livets väsen över huvud och så mycket annat ... som ingen torde anse som produkter av en övernaturlig värld.

Enär sedelagen är en djurisk drift, av samma slag som självbevarelse- och fortplantningsdriften, så kommer sig därav dess kraft, dess imperativa karaktär, som vi lyda utan överläggning; därav kommer sig och vår förmåga att i de särskilda fallen snabbt kunna avgöra om en handling är god eller dålig, dygdig eller lastbar, därav kommer sig säkerheten och energin i vårt sedliga omdöme och slutligen också svårigheten att motivera vårt handlingssätt, om förnuftet börjar analysera det och fråga efter skäl.»

Vi se nu också tydligt, vad *pliktkänslan*, vad *samvetet* är. Det är de sociala drifternas röst, som ropar till oss. Understundom ljuda samtidigt med den självbevarelsedriftens eller fortplantningsdriftens röster, och då händer det ofta, att dessa senare råka i strid med de sociala drifternas röst. Då fortplantnings- och självbevarelsedrifterna efter någon tid tystna, enär de tillfredsställts, gör sig den sociala driften åter hörd, men nu som *ånger*. »Ingenting är felaktigare än att i samvetet se fruktan för kamraterna, för deras omdöme eller rent av deras fysiska tvång. Det gör sig även

² Vi kunna inte nog varmt rekommendera läsaren, framförallt om han tillhör arbetarklassen, Kautskys »Etik och materialistisk historieuppfattning». Etiken är det sista bålverket, bakom vilket de, som med religionens hjälp söka hålla arbetarna i omyndighet, forskansa sig. Har man en gång genomskådat de högsta sedliga budens jordiska ursprung, falla många andliga fjättrar bort. Även stärkes solidariteten, om man inser, att de ha sin rot i människosläktets äldsta känslor.

gällande», såsom vi ovan sagt, »beträffande handlingar, som ingen känner till, t.o.m. vid handlingar, som förefalla omgivningen mycket berömvärda, ja, det kan också verka som avsky för handlingar, som man företagit av fruktan för sina kamrater och den offentliga opinionen. - Den offentliga opinionen, lov och tadel, äro säkert mycket inflytelserika faktorer. Men deras verkningar förutsätta i sin tur en annan bestämd social drift, äregirigheten; de kunna inte skapa fram de sociala drifterna.»

Man ser sålunda, hur enkelt det är att förklara detta till synes så underbara andliga gebiet, som omfattar sedlighetens högsta bud, och hur falskt det är att tillgripa det översinnliga som förklaringsgrund, samt slutligen, hur tydligt sedlighetens orsaker ligga i vår egen, mänskliga, djuriska, jordiska tillvaro.

Detta är alltså sedlighetens *väsen*; denna insikt ha vi i första hand Darwin att tacka för. Men varav kommer det sig, att de stora dygderna äro så föränderliga hos olika folk och till olika tider? Hur kunna *verkningarna* av dessa sociala drifter för var gång bli så olika?

Det har Darwin icke undersökt. Kännedomen härom ha vi framförallt *Marx* att tacka för.

Det är nämligen *Marx* som upptäckt huvudorsakerna till *variationerna* i de sociala drifternas funktioner under historisk tid, under privategendomens, varuproduktionens tid.

Marx har visat, att *klasser* uppstått genom privategendomen, som själv i sin tur är en produkt av teknikens utveckling; av den växande arbetsdelningen, genom vilken hantverket skilde sig från lanthushållningen; att det uppstått besittande och egendomslösa, som från begynnelsen till den dag i dag är fört och föra en *kamp* inbördes om produkterna och produktionsmedlen. *Marx* har visat, att ur den i ständig utveckling inbegripna tekniken framgår en parallellt med denna utveckling växande kamp. Han har därmed pekats på den i modern tid viktigaste orsaken till förändringarna i de sedliga budens *verkningar*.

Ty först och främst uppstår det mellan privatkapitalisterna, även om de tillhöra samma klass, en *konkurrenskamp*. Och denna inverkar mördande på det högsta sedliga budet, som säger, att man skall bistå varandra, ja, offra sig för andras väl. Detta bud blir en död bokstav i ett samhälle, som vilar på konkurrensen. Det blir i ett sådant samhälle en abstrakt lära, av icke-jordiskt, himmelskt ursprung, en lära som är hänförande skön men inte efterföljes, en lära egentligen bara för söndagen, då handel och fabrik *i alla fall* stå stilla och bara kyrkan är öppen. Det är inte *möjligt*, att i konkurrenskampen samtidigt undantränga någon från marknaden, beröva honom ställning och arbete och på samma gång lyda den inre röst, som från urminnes tid viskat till oss, att vi böra hålla ihop med våra medmänniskor, enär två äro starkare än en. Det är *omöjligt*, och varje lära, som påstår att det kan och bör vara på så vis, leder till hyckleri.

I sin analys av varorna, av kapitalproduktionen, har *Marx* påvisat, hurudan karaktären med nödvändighet måste bli hos människor, som producera sina varor oberoende av varandra: de bli fiender och främlingar, behandla varandra inte som människor utan som saker - som linnesäckar, kaffebalar, penninghögar; *Marx* har här påvisat människornas verkliga förhållande till varandra, deras *faktiska* förhållande och inte det, som bara existerar i diktarens fantasi eller prästernas predikan.

För det andra har emellertid teknikens utveckling och arbetets delning skapat människogrupper, vilkas medlemmar trots att de inbördes ofta äro inbegripna i konkurrenskamp likväl gentemot andra grupper ha gemensamma intressen: det är *de sociala klasserna*. Agrarerna ha gentemot industriidkarna, företagarna gentemot

arbetarna samma intressen, och vice versa. Agrarerna kunna på marknaden göra varandra ömsesidiga avbräck, i kampen för spannmålstullarna ha de alla samma intresse liksom industriidkarna i kampen mot en effektiv arbetarskyddslagstiftning.

Klasskampen dödar alltså en god del av sedligheten, ty det sedliga budet kan inte gälla i förhållandet till en klass, som söker tillintetgöra eller försvaga vår egen, och denna andra klass kan inte heller känna någon självupppoffring och trohet gentemot vår.

Endast *inom* klassen kan det på klasskampens områden längre vara tal om något sedligt bud; gentemot övriga klasser gäller det högsta sedliga budet lika lite som mot fienden. Precis lika lite, som man i krig tänker på att offra sig för fienden, faller det någon in att bistå en medlem av motståndarklassen *i denna hans egenskap*. Liksom det sedliga budet hos samtliga djur bara gäller mot medlemmarna av samma hjord, liksom det hos de första människostammarna bara gällde för stammens egna medlemmar, *så gäller det i klassamhället bara gentemot klassbröder och detta f.ö. bara så långt konkurrensen tillåter*.

Genom teknikens framsteg, genom anhopandet av jätterikedomar å ena och massor egendomslösa proletärer å andra sidan, blir i vår tid klasskampen mellan besittande och egendomslösa, mellan kapitalister och arbetare, allt mer tillspetsad och häftig. I våra dagar kan det alltså mindre och mindre för var dag vara tal om att iakttaga de högsta sedliga buden i de olika klassernas förhållande till varandra. Tvärtom ha nu de *andra* stora drifterna, självbevarelsedriften och omsorgen om avkomman, hos klasserna nästan fullständigt vunnit överhand över de gamla sociala dygderna. Självbevarelseinstinkten driver de kapitalistiska klasserna till att allt mer brutalt vägra arbetarna det nödvändigaste. De känna på sig, att de i en inte alltför avlägsen framtid skola bli tvungna lämna ifrån sig all sin egendom och all sin makt, och av fruktan att ta blott ett steg på denna väg, bli de allt motvilligare att ens lämna ifrån sig något alls. Och inte heller arbetaren känner gentemot kapitalisten någon »kärlek till nästan», ty självbevarelsedriften och kärleken till hans barn driva honom att bekämpa - och besegra! - kapitalisterna och på så vis erövra en härlig och lycklig framtid åt mänskligheten.

Teknikens utveckling, den samhällseliga rikedom och arbetetsdelning ha fortskridit så långt och de besittande och egendomslösa klasserna äro så skilda från varandra, att klasskampen blivit »den väsentligaste, allmännaste och konstantaste formen för individernas kamp om tillvaron i samhället».

Med den växande konkurrensen har vår sociala känsla, vår känsla för medlemmarna av samma samhälle, m.a.o.: vår sedlighet, avtagit i styrka. Med klasskampen har vår sociala känsla för medlemmar av en annan klass, d.v.s. vår sedlighet i förhållande till dem, likaledes avtagit, men den har blivit dess kraftigare i förhållande till medlemmar av vår egen klass.

Ja, så långt har klasskampen redan fortskridit, att för medlemmarna av de viktigaste klasserna har klassernas väl blivit liktydigt med det allmännas väl, hela samhällets väl. Endast för det allmännas skull understödjer man klassbröderna och drar beslutsamt i strid mot fiendeklassen.

Om också den högsta sedlighetens *väsen* ligger i självupppoffring, tapperhet, trohet, disciplin, sanningskärlek, rättrådighet och strävan att vinna ära och medmänniskornas lov, så förändra sig dock dessa dygders eller drifters funktion oupphörligt - genom egendom, krig, konkurrens och klasskamp.

För att göra saken så klar som möjligt tillämpa vi nu det, vi lärt av Darwin och Marx, på ett individuellt exempel, hämtat från vår egen tid och från vår egen omedelbara omgivning.

Vi tänka oss en företagare, ägare av en fabrik som han driver i häftig konkurrens med sina klassbröder. Kan denna man gentemot sina klassbröder, ägarna av de konkurrerande fabriker, följa de högsta, enligt bourgeoisien eviga, sedliga buden? Nej, han måste söka vinna eller bevara marknaden för sig. Han kan göra detta med bättre eller sämre medel, men han *måste* göra det. Kanske har han av naturen en stark social känsla - det gör ingenting till saken, känslan övervinnes genom hans självbevarelsedrift och omsorgen om hans avkomma. I konkurrensen blir det en livsfråga att bevara marknaden för sin egen räkning samt att utvidga kundkretsen. Stillastående är här redan början till tillbakagång.

I den mån konkurrensen skärpes, d.v.s. i den mån tekniken utvecklas och världsmarknaden vidgas, kommer också denne fabrikant att känna allt mindre socialt, tänker han mer och mer på självbevarelse, d.v.s. största möjliga vinst. Ty ju skarpare konkurrens, dess större risken att gå under.

Kan denne fabrikant gentemot sina arbetare följa sedlighetens högsta bud? Frågan är löjväckande. Han må av naturen vara en aldrig så god människa, t.o.m. känna starkt för de nödlidande, han skall likväl nödgas ge sina arbetare en så låg lön, att hans fabrik ger en stor avkastning. Ingen eller blott en liten vinst betyder stillastående. Företaget måste utvidgas och då och då repareras, om det inte inom få år skall stå tillbaka för andra och kanske efter tio år vara konkurrensodugligt. Utplundring måste alltså äga rum, och även de humanaste, för arbetarna gynnsammaste åtgärder måste vara sådana, att de inte minska produkten, vinsten. Med avsikt ha vi anfört som exempel en kapitalist, som ännu har lite känsla för sin personal; de flesta ha inte det. Hos de flesta har den sociala känslan redan tidigt dödats genom profitjakten, och de, som träffa de humanaste anordningarna, göra det ofta av slughet, av välförstådd egennyttia, för att binda arbetarna ännu fastare vid fabriken och göra dem till ännu mer inkomstbringande slavar.

Antag nu, att arbetarna som *klass* börja kämpa mot dessa kapitalister och deras klass, att fackföreningar uppstå och strejker utbryta samt att än det ena än det andra kravet reses med allt större kraft - då försvinner hos kapitalisterna och deras klass så småningom all social känsla för den del av deras medmänniskor, som utgöres av deras arbetare; då vaknar hos dem klasshatet mot arbetarna och så vitt det gäller kampen med arbetarna (alltså jämsides med konkurrensen, som blir kvar) utvecklas klassolidaritet med övriga kapitalister.

Och även detta förändras, denna andliga atmosfär blir annorlunda, ju mer tekniken utvecklar sig och klasskampen därigenom skärpes.

Antag, att denne fabrikant blir medlem av ett syndikat, en trust eller kartell. Också detta *måste* han ofta göra av självbevarelse. Då kommer han gentemot sina arbetare i en despots ställning, ty eftersom hans trust besitter monopol kunna de finna arbete endast hos honom och äro alltså helt beroende av honom. Denne kapitalist förfar med sina arbetare såsom syndikatet bestämmer. Blir det nödvändigt att inskränka produktionen, blir slaven arbetslös; kommer en gynnsam konjunktur, inkallas han åter i fabriken; om självupppoffring och kärlek till nästan är det inte tal; världsmarknaden är den avgörande instansen. I hundratusetal kastade för några år sedan de amerikanska trusterna arbetarna på gatan. Och i Europa ha arbetarna det inte bättre. Hos flertalet av dessa kapitalister är den sociala känslan i vad det rör arbetarna för länge sen död.

Vi ta som ett andra exempel en politiker, åt vilken de kapitalistiska klasserna anförtrott sina intressen i ett parlament. Kan denne gentemot de arbetande klasserna iakttaga den högsta, föregivet eviga sedligheten? Nej, han *kan* det inte ens om han *vill* det. Ty ett av de högsta sedlighetens bud är rättvisans, d.v.s. strävan att

ge var och en lika rätt. Men den kapitalistiska klassen går som sådan under, om han ger arbetarna lika rättigheter - lika rättigheter, det vill säga i första hand lika politiska rättigheter, i andra hand gemensam äganderätt till jorden och produktionsmedlen. Så länge detta inte är för handen, finnes det ingen högsta rätt, ingen högsta rättvisa. Kan en borgerlig politiker gå så långt? Nej, ty det vore självmord för hans klass. Han *måste* vara emot det.

Och ju häftigare klasskampen blir genom teknikens utveckling, ju talrikare, kraftigare och bättre organiserade arbetarna tränga fram, ju tydligare möjligheten av deras seger blir, dess bestämdare måste den borgerliga politikern vägra att göra något av betydelse för arbetarna. De borgerliga politikerna måste låta sin sociala känsla för arbetarna förstummas och endast lyssna till självbevarelsens röst. Liksom för de enskilda kapitalisterna är det också för hela klassen en fråga om liv och död.

Men i den mån som den sociala känslan för arbetarna försvinner, uppstår inom denne borgerliga politiker - som vi förutsatt vara representant för någon av de besittande klasserna - en känsla av solidaritet med övriga besittande klasser, under det att kampen och den politiska konkurrensen dem emellan består på andra områden.

Och detta klasshat, liksom klasskärleken, blir allt starkare, ju mer motsatserna mellan de besittande och de egendomslösa klasserna skärpas på grund av teknikens utveckling.

Här finner man förklaringen till att politici, som innan de stodo mitt uppe i politiken - t. ex. i ett oppositionsparti eller i ett nybildat borgerligt parti i rikt mått hyste sociala känslor för arbetarna, fullständigt förlora dem så fort de måste föra den praktiska kampen mot arbetarna. Den praktiska politiken dödar denna känsla och låter klassolidariteten med de besittande leva upp. Framstående exempel härpå äro Kuyper i Holland, Millerand, Briand och Clemenceau i Frankrike.³

Som tredje exempel taga vi en arbetare.

Kan denne gentemot företagaren, hans klass och stat, följa självupoffringens höga bud? Nej, därigenom skulle han låta skinna sig till döds, hans hustru och barn skulle råka i ett förtvivlans elände. Armod, sjukdom och arbetslöshet skulle bringa honom och hans klass till undergång. Häremot resa sig också hos honom självbevarelsens och fortplantningsdriftens mäktiga instinkter med alla därmed besläktade starka känslor av föräldrakärlek och kärlek till barnen. Han får inte uppoffra sig för kapitalisten eller för staten, ty om han låter dem obehindrat skinna sig, störta de honom i fördärvet och döma honom till slaveri och en för tidig död. Historien lär, att om arbetarna inte kämpa för en bättre tillvaro, så bringar dem kapitalistklassen till en punkt, varest de varken kunna leva eller dö och att t.o.m. den obetydligaste förbättring kostar år av ansträngningar. Arbetarens existens är ofta så mörk, arbetslösheten, kvinno- och barnarbetet, sjukdomsfallen och konkurrensen mellan arbetarna, äro ofta så odrägliga, tillvaron så blottad på alla andliga och fysiska njutningar, vilkas tillfredsställande dock så lätt vore möjligt, att någon självupoffring för kapitalistklassen och dess stat helt enkelt betydde ett störtande

³ Tvenne själsriktningar kunna tänkas hos den borgerlige politikern eller kapitalisten, som genom teknikens utveckling och produktionssättet kommer i motsatsförhållande till arbetarklassen. Antingen erkänner han, att han gentemot denna inte *kan* följa den högsta sedlighetens bud och att han inte gör det. I detta fall blir han cynisk, kväver med ett: »det går inte» den röst, som säger honom, vad han själv i grund och botten inser vara rätt. Eller också påstår han, att han erkänner och i handling omsätter den högsta sedlighet. Då blir han en hycklare, vars ord och handlingar stå i skarp motsats till varandra och som bakom de klingande orden döljer sina osociala handlingar. Och särskilt vidrigt blir hyckleriet, om därtill sälla sig religiositet och fromhet. - Dylika fenomen äro emellertid inga *personliga* fel utan, som vi påvisat, en nödvändig följd av produktionskrafternas utveckling.

från den smala rand, varpå arbetaren står, ett fall till döds. Alltså kommer arbetaren i sitt förhållande till kapitalistklassen till raka motsatsen av vad den höga sedelagen (som de kristna uttrycka med orden: älska din nästa som dig själv) bjuder: han drives till *kamp* mot de härskande klasserna.

Och ju starkare kapitalisternas motstånd och deras organisation i arbetsgivareförbund, trustar och politiska partier blir genom teknikens utveckling, dess svagare blir i arbetarnas hjärtan den sociala känslan för kapitalistklassen: *den förvandlas hos arbetaren liksom hos kapitalisten till klasshat.*

Föreställa vi oss nu vidare, att denne arbetare lär sig förstå produktions- och klassförhållandena så grundligt, att han blir socialist, så bli hans högsta sedliga känslor allt varmare för den egendomslösa klassen och växa i samma mån, de avtaga för kapitalisterna och deras samhälle. Är han redan av naturen en människa med höga sedliga känslor, så vinna dessa i styrka genom insikten om att han och hans barn och alla hans kamrater kunna bli lyckliga endast på det villkoret att alla, alltså även han själv, lyssna till den röst, som manar till trohet, sanningskärlek, tapperhet, självuppoffring och rättvisa.

Och ju större klassernas nöd blir, d.v.s. ju större behovet blir hos arbetarna efter ett socialistiskt samhälle, och å andra sidan motståndet hos de besittande ökas - allt på grund av teknikens utveckling - desto starkare blir solidariteten, desto högljuddare ropar sedligheten inom proletariatet, dess mera kommer det att lyssna till dess röst. Sedlighetens yttringar komma alltså att också i fortsättningen förändra sig.

Och antaga vi till sist det fall, att denne arbetare förmår andligen utveckla sig till den grad, att han fullt klart känner vilken lycka det kommunistiska samhället skall bringa alla människor och vilket elände som därigenom kommer att försvinna, så skall han genom sitt hat till de besittande och sin solidaritet med de egendomslösa upptäcka en väg ur mörkret för sin högsta sedliga känsla. Han känner, att först då arbetarna segrat och det kommunistiska samhället förverkligats, kan sedelagen inom oss gälla *gentemot alla människor*. I sin egen och i klassens strävan att upphäva privategendomen, konkurrensen och klasskampen känner han därför i djupet av sitt hjärta något - om också bara en svag reflex av den första morgonrodnaden - av den högsta sedelagen, som gäller mot alla människor. Ty om det socialistiska samhället blir till allas lycka, skall också redan strävan att uppnå det innehålla något av den allmänna människokärlek, som sträcker sig över alla nationer.⁴

Av dessa exempel ur det levande livet, vilka varje arbetare känner från sin närmaste omgivning, ser man sålunda fullständigt klart, hur t.o.m. den s.k. högsta och eviga sedlighetens eller moralens verksamhet, innehåll och form förändras i våra hjärnor och hjärtan allt eftersom klasskampen, klassförhållandena: d.v.s. produktionsförhållandena, alltså i sista hand *produktionen och tekniken*, förändra sig. Inte heller den högsta sedligheten är alltså *oföränderlig*, den *lever*, d.v.s. den förändras.

Invändning. Vi ha redan antytt med vilket raseri socialdemokratins motståndare kastat sig över Henriette Roland-Holsts yttrande, att begreppen gott och ont »bytte

⁴ Liksom hos kapitalisterna och deras politiska representanter äro också hos arbetarna och deras representanter tvenne själsriktningar möjliga. Antingen bryr sig arbetaren bara om den dagliga kampen. Då inskränker sig hans sedliga känsla att omfatta en trång krets, t. ex. bara hans yrkeskamrater. Eller tänker han framförallt på slutmålet, på socialismen. Då utvidgar sig hans sedliga känsla till att omfatta hela proletariatet och kan däröver famna hela mänskligheten. Cynism eller hyckleri äro de båda nödvändiga yttringsformerna hos de härskande klasserna, nykter begränsning eller revolutionär entusiasm deras motsvarighet hos de behärskade. - Hos båda ges det naturligtvis många övergångar.

skinn». Vår kvinnliga partivän menade ju därmed blott, att liksom ormarna en gång om året byta skinn, så växla också begreppen om gott och ont; ja, till den grad, att vad som i dag är »gott» kanske ännu i går var »ont».

Att detta påstående är riktigt ha vi nyss bevisat med uttömmande exempel. De nya kvinnliga dygderna, de nya arbetardygderna, fosterlandskärleken, det internationella sinnelaget, allt förändras: det som förr var gott, blir dåligt, och vice versa.

Våra motståndare gallhojta: det består en evig, oföränderlig moral, dess högsta bud äro alltid desamma.

Vi svara lugnt: *bevisa* det. Men inte med patos och retorik, inte med egenkär självöverskattning och högljudda förkastelsesdomar över oss, utan historiskt, med fakta, som vem som helst kan förstå eller kontrollera.

De kunna det icke. Vi däremot ha med stöd av Darwin och Kautsky visat, att det från början i människans bröst lever en drift att hjälpa andra, ett sedligt bud av rent jordiskt, ja, djuriskt ursprung, men att sedan yttringarna av denna sedelag genom kampen om egendomen, genom konkurrensen och klasskampen alltjämt blivit olika, sedelagen, vad det gäller klassbröder, bjuder helt annorlunda än beträffande klassfiender.

Alla veta, att det är så. Vem som helst kan dagligen iakttaga det på sig själv och andra. Vi ha alltså ställt upp *fakta mot tomma påståenden*.

Av våra bevis framgår också klart och tydligt, att moralens höga bud inte gälla gentemot fiender, vare sig rasens, landets eller klassens; att tvärtom moralen, som bjuder oss att hjälpa våra kamrater, därigenom nödgar oss att tillintetgöra våra fiender, som stå dem efter livet. Att alltså, i korthet sagt, självuppföringens, solidaritetens, ärlighetens och trohetens bud *icke* gälla gentemot klassens fiender.

Våra motståndare finna det extra rysligt, att vi *säga ut* detta, och de *håna* oss därför. Men vi kunna åter lugnt bara hänvisa till, att just de själva, de konservativa, liberala, klerikala och demokraterna, aldrig *handla* annorlunda. Ty dag efter dag och år efter år vägra de fienderna till *deras* klass, nämligen arbetarna, det nödvändigaste; de offra ingenting av sina klassprivilegier, utom det som avtvingas dem genom fruktan för arbetarnas makt. De visa inte den ringaste solidaritet med arbetarna utan kasta dem i fängelse, om de försöka resa sig, och företaga masshäktningar bland dem, såsom vid den holländska järnvägsstrejken. De äro inte ärliga och aldrig pålitliga utan göra regelbundet vid valurnan löften, som de inte hålla. Och under tiden predika de kärleken till nästan, kärleken till alla människor.

Vi däremot se av historien, att moralens höga bud *aldrig* ha gällt gentemot fienden, ifall den egna klassen eller det egna folket därigenom gagnats, och vi tillstå öppet, att inte heller vi ämna bli uppoffrande, solidariska, trogna och ärliga gentemot fiendeklassen, om vår klass' sanna väl så kräver.⁵

Mot detta gör man kanske den invändningen, att all mänsklig känsla väl ändå inte förkväves i klasskampen. Om sedlighetens bud t.o.m. i kriget ha en viss giltighet, trots strävan att tillintetgöra motståndaren - så t.ex. dödar man inte fångarna, ett givet ord eller löfte hålles - hur mycket mer borde det inte gälla för klasskampen,

⁵ Våra motståndare dra härav stundom den slutsatsen, att vi anse allt under alla förhållanden tillåtet mot kapitalisterna. Det är falskt. Förutsättningen är, att vår klass' sanna väl därigenom befordras. Bedrägeri och lögn, sabotage på maskiner och egendom samt våld äro ofta till *skada för* vår klass. Användandet av dessa medel står i så fall i klar motsats till moralen, som bjuder oss att handla i vår klass' intresse.

vari parterna stå varann så mycket närmare!

Denna anmärkning är alldeles riktig men är icke någon invändning mot vad vi sagt. Vi betona ju uttryckligt, att moralens bud få åsidosättas blott under den förutsättningen, att *klassens sanna väl kräver det*. Mänsklighetskänslan förkväves i allmänhet ej i klasskampen, utan endast, då en klass finner det *oundvikligt* för sitt bestånd. Om det inte är nödvändigt, mördas icke arbetarna av sina kapitalistiska herrar. Men *om* det är nödvändigt, mördas de. I de preussiska gruvorna tillsattes ända till senaste tid inga arbetarkontrollörer, enär man fruktade, att de stora massorna av gruvarbetare då skulle bli för mäktiga, politiskt och ekonomiskt. År 1903 lät man de holländska järnvägsmännen bara *hungra*; men år 1871 *mördades* kommunens kämpar massvis, emedan bourgeoisieien ansåg det nödvändigt för sitt herravälde att injaga skräck i proletariatet.

Å andra sidan beljoger och bedrar inte arbetaren sin arbetsgivare vid *varje* tillfälle. I regel motsvarar det hans klassintresse att *inte* göra det. Men när klassens intresse fordrar, att han skall handla i strid med de sedliga buden, så gör han det också.

Men just i denna punkt göres det invändningar från t.o.m. socialdemokrater och kämpande arbetare. De medge, att *kapitalisterna* i klasskampen ideligen åsidosätta moralens bud, att de för att kunna upprätthålla sitt förtryck gå till våga med trolöshet, falskhet, osanningar och våld mot den undertryckta klassen. Men socialismen innebär ju en *högre* sedlighet, de kämpande arbetarna behöva inga dylika medel, och om de undantagsvis tillgripa dem, böra vi fördöma det.

I denna invändning är blott det riktigt, att arbetarklassen mycket mindre ofta än den härskande klassen tvingas att i klasskampen bryta mot de sedliga buden. Det beror på dess ställning som undertryckt, svag klass, vilken lyftes upp genom själva den ekonomiska utvecklingen, under det att de härskande klasserna förgäves söka hålla sig kvar i sina positioner. Men i stort sett är denna anmärkning bara ett bevis på att man har mycket lätt att upptäcka brott mot moralen hos klassfienden men mycket svårt att se det hos den egna klassen. Ett par exempel skola visa oss, att vi - om vi bara vilja se sanningen klart i ögonen själva inte fördöma ens allvarliga brott mot moralbudet, om det blott i *väsentlig grad* ligger i vår klass' intressen, utan tvärtom prisa dem som berömliga handlingar.

Vi tänka oss en fabrik med låga löner och en fackförening, som söker pressa upp dem. Det kan bara vinnas genom en plötslig strejk. Ett par dagar före utbrottet, då allt är färdigt, märker arbetsgivaren något; han kallar till sig en arbetare och frågar honom om något är i görningen. Om nu arbetaren ger ett undvikande svar, förstår fabrikanten genast, vad som är på färde och införskriver strejkbrytare. Därför *ljuger* arbetaren; han förnekar, att något är å färde och att han har reda på något. I fabrikantens ögon är det illa, i arbetarnas ögon är det bra. Sådana fall förekomma mycket ofta. Lögn *kan* alltså vara något gott.

Vi tänka oss vidare en departementstjänsteman, som är socialdemokrat. Han får i sina händer ett dokument, som hotar hans klass. Han stjälar det och skickar in det till »Vorwärts». Vi anse hans handling berömlig. Oärlighet mot den fientliga klassen kan alltså i den egna klassens ögon vara en dygd.

År 1903 hade järnvägsmännen i Holland överenskommit att på en given signal stoppa järnvägstrafiken.

Det var otrohet mot järnvägsbolagen. Vi betrakta det däremot som en handling av högsta trohet.

Efter den holländska järnvägsstrejken tillsattes en parlamentarisk kommission för att undersöka tillståndet vid järnvägarna. Den gjorde komprometterande

upptäckter, men dess utlåtande hemlighölls, och regeringen kände sig därför icke föranlåten till lagligt ingripande. Någon tjänsteman eller skrivbiträde, som fick dokumentet i sina händer, överlämnade en kopia därav åt järnvägsmanaförbundets sekreterare, och denne redogjorde överallt i offentliga församlingar för utlåtandet. Ingen arbetare, ingen socialdemokrat ogillade emellertid denna handling; alla kände att troheten mot den egna klassen gällde förmer än troheten mot kapitalisterna.

Behövs det ännu fler exempel för att belysa vår sanning mot bakgrunden av den hycklande borgerliga moralen! Ännu en sak: Pariskommunens arbetare tvekade icke att med sina vapen bekämpa de reaktionära klasserna. Det var mord i motståndarens ögon men högsta mod och självupppoffring i våra. Detsamma gäller för våra kamrater, den ryska revolutionens hjältar.⁶

Och omvänt kan man med oräkneliga exempel visa, hur våra motståndare i klasskampen åsidosätta de sedliga buden. Vi upprepa alltså ännu en gång: alla klasser handla i klasskampen efter en sedelag, som står i motsägelse till den av bourgeoisien predikade allmänna moralen. De kapitalistiska klasserna bedraga, beljuga och bestjåla oavbrutet arbetarklassen; de göra det såsom härskande, och därför är det ännu sämre; de *måste* göra det, ty deras samhällliga system vilar därpå. Men också arbetarklassen tvingas ofta till att i klasskampen vara trolös, osannfärdig o. s. v.⁷

Ännu en anmärkning är här nödvändig för att riktigt förstå det sagda. Vi ha uppvisat, att alla klasser i klasskampen använda oärligheten som medel och betrakta det såsom sedligt. Men den besittande klassen är genom sitt läge tvungen att mycket oftare än arbetarklassen begagna osanningen som kampmedel. Det gäller icke bara för den dagliga kampen utan framförallt för den vetenskapliga sanningen om samhället självt.

Den kapitalistiska klassen går under, arbetarklassen går framåt; så är produktionsprocessens vilja. Men erkännandet av detta faktum vore för bourgeoisien redan ett steg mot undergången, som den inte vill taga. Därför hatar den alla sanningar, som tala i denna riktning och försöker att bekämpa dem överallt, där den ännu har något att säga till om. Av klassintresse söker den instinktivt lögnen, och i bästa fall tror den själv på den. Arbetarklassen har däremot på

⁶ Skrevs före de ryska revolutionerna 1917. Övers. anm.

⁷ Det heter ofta, att denna bryska framställning och detta erkännande av att det existerar en klassmoral skadar oss i agitationen, när våra motståndare utnyttjat det mot oss och därigenom uppväcka de oupplysta massornas fördomar mot oss. Den, som så säger, underkänner emellertid den kraft, som den teoretiska sanningen skänker en revolutionär klass.

För det praktiska behovet kan jag ur min egen erfarenhet som agitator härvidlag rekommendera följande: Om en motståndare beskyller oss för att vi erkänna *existensen* av en klassmoral - det är ju inte tal om att *predika en* klassmoral - så bör man uppfordra honom att nämna bestämda fall, i vilka vår klass ljugit, bedragit o. s. v. För det mesta skall han inte lyckas prestera mycket; skulle han anföra ett fall av stöld av ett hemligt aktstycke, så bör man framställa hela fallet för åhörarna. Äro åhörarna arbetare, som äro mogna för vår agitation, så kommer den från förfäderna ärvda känslan av solidaritet med kamraterna att genast instinktivt vakna hos dem, och de skola känna, att vi ha rätt.

Har man på så sätt slagit tillbaka motståndarens angrepp övergår man själv till offensiven. Efter det misslyckade beviset för en dålig klassmoral hos oss visar man upp kapitalisternas, arbetsgivareförbundens, den borgerliga pressens och politikernas dåliga klassmoral gentemot oss, den undertryckta klassen. Man utför vidare jämförelsen mellan *vår* klassmoral, som försvarar de förtryckta, och *deras* klassmoral, som vill hålla dem tillbaka; man jämför det kapitalistiska samhället, som för med sig en dylik moral, med det klasslösa socialistiska samhället, där hela mänskligheten utgör ett solidariskt brödraskap. Det kommer att göra effekt bland arbetarna! Då skall det visa sig på nytt, att *endast den teoretiska sanningen för oss till seger*.

samhällets alla områden intresse av sanningen. Arbetarklassen kommer fram tack vare de samhälleliga krafterna; den vill därför känna dem. Denna kunskap är nyttig för den, ty den ger ny kraft att stiga uppåt.

Allt, som rör klasskampens gebit är följaktligen för oss föremål för ärligt, sanningssökande studium. Vi frukta inte sanningen, emedan vår seger för varje dag blir vissare.

Vi kunna alltså inte *alltid* tala sanning; i kampen måste vi ibland, som våra exempel visat, vara osanningsenliga. Men *den vetenskapliga sanningen om samhället* söka vi alltid, *den* fördölja vi aldrig. Även det av klassintresse. Men det gör ju en stor skillnad mellan proletariatet och bourgeoisieien.

Också här får arbetaren själv avgöra på vilken sida han vill ställa sig, på kapitalisternas sida eller på socialisternas.

Ännu en sak tarvar emellertid sin belysning, innan detta viktiga kapitel är slutbehandlat.

Föresvävar det då inte alla människor, undrar kanske någon uppmärksam läsare, ett oföränderligt, högsta sedligt ideal, och också om sedligheten inte är evig och oföränderlig till sina yttringar - är i alla fall inte jämlikhetens, människokärlekens, lyckans och rättvisans *ideal* detsamma hos alla?

Härpå svarar marxismen: skenbart är det riktigt; ständigt återfinner man i mänsklighetens historia dessa ord: frihet, jämlikhet, broderskap och rätt. Det ser alltså ut som om *idealet* alltid vore detsamma.

Vid närmare påseende finner man till förklaring av detta fenomen, att så länge det existerat ett klassamhälle ha *alla* härskande klasser med alla medel gynnat ofriheten, olikheten och orätten och *alla* behärskade och förtryckta fordrat rättvisa, frihet och jämlikhet, så fort de kommit till medvetande och deras styrka börjat göra sig gällande. Och emedan det alltid funnits förtryck, har det också alltid funnits sinne för frihet och Jämlikhet. Men om vi se vad som ligger bakom dessa lösenord, finna vi, att den jämlikhet och frihet, som somliga fordrade, var en helt annan än den, andra begärde, och att skillnaden härrörde sig från de *klass- och produktionsförhållanden*, vari de olika undertryckta befunno sig. Vi ha redan tidigare påvisat detta med exempel från kristendomen, franska revolutionen och socialdemokratien och behöva således inte bevisa det på nytt.

Även det sedliga idealet är olika för olika tider och klasser. Det lever och utvecklas såsom alla idéer. *Hela* sedligheten är alltså, liksom politiken, rätten och övriga högsta andliga områden, ett *naturligt* fenomen, som vi mycket väl kunna begripa och följa i dess utveckling.

Anmärkning. Sedligheten är *inte* ett från övriga alldeles avskilt andligt område. Människan är inte till *en* del ett politiskt väsen, till en annan del ett juridiskt-sedligt och till en tredje del ett religiöst väsen. Människan är ett *helt*, som vi särskilja i olika delar blott *för att lättare kunna förstå henne*. I verkligheten äro politiska, sedliga, juridiska och religiösa idéer tätt sammanflätade med varandra och bilda tillsammans *ett* andligt innehåll. Det förvånar oss alltså inte, att de alla ömsesidigt inverka på varandra. Den en gång vunna politiska övertygelsen erhåller en självständig kraft och inverkar på rättsuppfattningarna och de religiösa känslorna; de en gång väckta sedliga känslorna återverka på politiska och andra åsikter.

Vi skola åter igen visa detta med ett exempel. Som bekant leder det av det kapitalistiska systemet framgångna eländet mången till alkoholmissbruk. Kapitalismen driver emellertid också de elända till *organisation* och kamp och befördrar därigenom sedligheten hos dem, väcker tilltro, känslor av solidaritet,

större moralisk motståndskraft, tapperhet, stolthet o.s.v. Denna sedlighet, dessa sociala drifter leda till avhållsamhet eller måttlighet, och det leder i sin tur till att de politiska övertygelserna bli klarare och de förr så eländas politiska kraft i hög grad ökas. Sedligheten har där återverkat på vetande och tänkande, på idéerna om rätt och egendom och klasskamp.

Det förblir inte dess mindre riktigt att förändringarna i sedligheten härstamma från produktionskrafternas utveckling - om det inte så vore, skulle ju de olyckliga aldrig ha nått fram till organisation och medvetande om sin kraft men det äger rum en återverkan, en växelverkan mellan alla dessa andliga gebit, vilka alla ha sin rot i det samhällsliga arbetet och alla öva inflytande på varandra.

Våra motståndare söka ofta vederlägga oss med att hänvisa till verkningarna av andliga krafter, av religion, sedlighet och vetenskap. En socialdemokrat låter inte duperas sig därav. Han erkänner gärna verkningar av andliga krafter - varför skulle han själv bringa andarna så i uppror, om han trodde, att de ingenting förmå? - men han undersöker också varigenom denna andliga kraft sattes i rörelse, innan den utövade de ifrågavarande verkningarna. Och då skall han som *yttersta* orsak påträffa produktionens utveckling och produktionsförhållandena.

F. RELIGION OCH FILOSOFI.

Varje religion - och det har funnits och finns alltjämt tusentals olika former därav -, varje religiös sekt betraktar sig själv som den enda sanna. Och likväl är ingenting så oerhört beroende av teknikens utveckling, ingenting förändras så mycket samtidigt med den som just religionen. I en kort översikt skola vi påvisa detta.

Innan tekniken ännu blivit herre över naturkrafterna utan *naturen* nästan fullständigt behärskade människan, så länge människan måste använda som verktyg, vad hon träffade på i naturen, och till att börja med inte förstod att förfärdiga något nämnvärt, *tillbad hon naturkrafterna*: solen, himlen, blixten, elden, bergen, träden, floderna och djuren, allt eftersom de voro av större eller mindre betydelse för den ena eller andra stammen. Så är det fortfarande bland de s. k. naturfolken. Invånarna på Nya Guinea, vilken holländarna just stå i begrepp att öppna för kapitalismen, tillbedja sagopalmen som sin gud; de tro, att de härstamma från sagopalmen.

Men så snart tekniken utvecklats sig lite mera och åkerbruk uppstått samt präster och krigare ryckt till sig makten och egendomen, så fort det uppstått härskande och behärskade *klasser* således; då man alltså inte längre var så fullständigt beroende av naturen, utan *människan och framförallt den högstställda människan* ägde en smula makt - då försvunno de äkta naturgudarna och omgestaltades till väsen, som man tänkte sig som mäktiga människor. De gudagestalter, som man påträffar hos den gamle grekiske skalden Homerus, äro mäktiga furstar och furstinnor; en är det i gudaskepnad klädda modet, andra äro vishetens, skönhetens och kärlekens gudomar. Det är naturgudar, som sjunkit ner till blott härliga människor. Tekniken hade givit människorna makt i händerna; gudarna förvandlades till mäktiga människor.

Men då grekerna tack vare en alltjämt förbättrad teknik hade översållat sitt land med landsvägar, havet med skepp och, framförallt, kusterna med städer samt handel och industri blomstrade, då med ett ord *varusamhället* uppstått, där allt, land, produkter, verktyg, skepp och fordon, blivit handelsvaror, då var inte längre varken solen eller elden eller havet, bergen eller träden för detta samhälle det underbara, allsmäktiga och hemlighetsfullt gudomliga; därtill hade man redan naturen för mycket i sitt våld. Inte heller var det längre, som i Homeri tid, mannakraften eller

dugligheten, modet eller skönheten. Dessa fysiska egenskaper hade i det på konkurrens vilande samhället inte längre sin forna betydelse. Något annat steg fram, som i detta samhälle framstod som det viktigaste, allt behärskande och under,, baraste, och som också var det. Det var *anden, människoanden*.

I varusamhället är nämligen denna den viktigaste faktorn. Den beräknar och gör uppfinningar, riskerar och väger, säljer, gör förtjänster samt lägger under sig och behärskar människor och ting. Det andliga står i varusamhället i livets medelpunkt, alldeles som sagopalmen hos papuastammen och skönheten och styrkan hos Homerus. Det är det *mäktiga*.

Det grekiska varusamhällets första stora filosofer, Sokrates och Plato, säga öppet, att naturen inte intresserar dem utan endast tänkandets och själens fenomen.

Detta omslag är en tydlig följd av teknikens utveckling, som skapade varusamhället. I människoanden träffade man på många underbara fenomen, som man inte förstod. Vad voro de allmänna begreppen som man fann där; varifrån kommo de? Vilken egendomlig makt var väl tänkandet, som så lätt och ändå så oförklarligt opererade med dessa allmänna begrepp? Varifrån kom det?

Från jorden kunde det inte komma, ty på jorden finner man bara speciella, icke allmänna ting. Och vad voro de sedliga känslorna, begreppen om gott och ont, som man träffar på hos själen, men som man har så svårt att praktisera i varusamhället? Ty i detta samhälle är det, som är gott för den ena, dåligt för den andra: den enes död är den andres bröd, och en fördel för en privatperson betyder där ofta en nackdel för alla de övriga.

Allt detta var idel olösliga gåtor för de dåvarande stora tänkarna, Plato, Sokrates, Aristoteles, Zeno och så många andra, gåtor som inte kunde förklaras ur naturen och erfarenheten och som måste leda filosoferna till att påstå, att anden var av gudomligt ursprung.

De sociala drifterna och känslorna äro också av så enorm betydelse för människorna, att en undersökning av varifrån de stamma och hur de skola kunna återställas, efter att ha sönderslitits av varusamhället, blir nödvändig för människorna. De äro så starka och härliga och upphöjda och det ger en sådan njutning och en så förhöjd kraft att lyda dem, att deras härlighet, då det i ett samhälle blir omöjligt att längre handla i överensstämmelse med dem, får en *ideell glans*, och det förefaller, som om de måste stamma från en annan och högre värld.

För att förklara dem är det nu inte längre, som för de talrika naturfenomenen, nödvändigt att ha en himmel med många gudar; en gud är tillräcklig.

Och då »gott och ont» äro andliga begrepp föreställer man sig också denna gud gärna som *ande*.

I varusamhället härskar det andliga arbetet över kroppsarbetet. Styrelsen och förvaltningen av företaget och staten äro den andliga arbetarens sak; hantverkaren är, om inte slav, dock underordnad. Också detta förhållande ledde till, att man i det andliga såg det gudomliga och betraktade gud som en ande.

Därtill kom, att varje människa i det varuproducerande samhället är en individ för sig, som står i konkurrenskamp med de andra. Varje människa blir där det för henne själv viktigaste objektet, och då hon känner, överlägger och beslutar i sin ande, blir anden den viktigaste delen av detta objekt. Det måste bidra till att göra människorna i ett sådant samhälle mycket benägna att betrakta *anden* som gudomligt och gud som en individualistisk, självständig existerande ande.

Tekniken hade bragt människorna så långt, att de inte längre tillbådo en tjur, en

katt, en Ibis, ett träd eller den mänskliga kroppskraften som gud, men ännu inte så långt, att de kunde förstå tänkandets väsen och begreppen »gott» och »ont». Därför förklarades nu det andligt-sedliga, som i det dåvarande samhället var något övermänskligt men obegripligt, för gudomligt. Och så har det förblivit intill denna dag i varusamhället. »Gud är en ande», heter det fortfarande och de sedliga begreppen ha alltjämt för det stora flertalet människor ett övernaturligt ursprung.

Så länge den då kända världen ännu inte var ett ekonomiskt och politiskt helt, d.v.s. ett enda stort varusamhälle, fanns det naturligtvis där rum för flera gudar, även naturgudar. Men när först grekernas världshandel, sedan Alexander den store och slutligen romarna hade skapat ett varuproducerande världsrrike kring Medelhavet, var det tillräckligt med *en* andlig gud, *en* gudomlig ande, för att förklara hela den kända världen och alla däri existerande svårigheter, och man kunde låta alla naturgudar försvinna därifrån. Den överallt framträngande romerska tekniken, den romerska handeln och samfärdseln, med ett ord: det romerska varusamhället, trängde överallt undan naturgudarna. Och så påträffar man nu *monoteismen*, bekännelsen av en enda gud, i de två filosofiska världsåskådningar, som vid den tiden segrade i det stora världsriket - i Platons filosofi och stoicismen.

»Och när ett bestämt slag av monoteism, som alldeles särskilt väl passade till den romerska kejsartidens allmänna, väldiga ekonomiska förfall och sociala förhållanden, nämligen *den kristna monoteismen*, inträngde på detta område, fann den överallt jordmånen beredd och behövde bara i sig upptaga den grekiska monoteismen som en integrerande beståndsdel.»

Hela samhället kring Medelhavet hade blivit ett enda varuproducerande samhälle, som överallt uppvisade samma gåtor och motsägelser, samma slags varuproducerande individer. Överallt var anden det mäktiga, underbara, mystiska. Överallt var anden: gud.

Och i den mån de främmande naturfolken, såsom gallerna och germanerna, upptogos i varusamhället, förlorade också de så småningom sin ursprungliga religion och blevo mogna för kristendomen, som tillskriver en ande all makt.⁸

Den kristna religionen har emellertid inte förblivit, vad den var under de första århundradena. Från att vara en enda klass' religion blev den en religion för alla klasser, under det att produktionen åter gick tillbaka till naturalhushållning. Den stora produktionsgemenskapen, under vilken *en* gud, *en* ande var tillräcklig för att förklara världsalltet, upplöstes i en massa små, skilda produktionsenheter. I den mån medeltidssamhället utvecklade sig, förändrade sig åter religionens innehåll. Det medeltida samhället var *feodalismens* samhälle, i vilket människorna gruppvis voro beroende av varandra och vari de beroende inte sålde överskottet av sina arbetsprodukter utan lämnade det åt sina herrar. De livegna och underlydande levererade naturprodukterna åt sina adliga och andliga herrar. I spetsen för det världsliga samhället stod kejsaren, under honom stodo furstarna, under dem läns herrarna, under dem åter den lägre adeln, och under adeln den stora massan av livegna och underlydande.

Inom kyrkan, som även besatt väldiga jordegendomar, existerade liknande förhållanden. Kyrkan hade från den gamla fattiga församlingen, som konsumerade kommunistiskt, utvecklats till ett oerhört utplundringsinstitut. I dess spets stod påven, därpå följde höga andliga herrar av de mest skilda grader, som i tur och ordning voro beroende av varann; kardinaler, ärkebiskopar, biskopar, abboter och

⁸ Även i våra dagar »omvändas» naturfolk, hos vilka varuproduktionen tränger igenom, till kristendomen.

abbedissor, sedan andliga av lägre rang, munkar och nunnor av alla slag; slutligen kom folkets stora massa, menigheten. Tillsammans bildade sålunda de andliga och världsliga makterna ett stort hierarkiskt samhälle, som i första hand stödde sig på leveranser av naturprodukter från de undertryckta. Och *efter förebilden av detta samhälle med dess produktionssätt ombildade sig även den kristna religionen*. Himmeln beboddes inte längre av en gud utan av ett helt folk av andemakter. Över alla tronade Gud, ett med sin son och den helige ande, omslutande och genomträngande allt. Under honom stodo i över- och underordning många slag av änglar med olika funktioner, även fallna änglar eller djävlar, som hade att representera det onda. Vidare helgonen; och enär samhället till största delen stödde sig på leverans av naturprodukter, inte på varuproduktion, och således var beroende av naturen, t. ex. väderleken, blevo dessa helgon åter en slags nya underordnade naturgudar, vilka också alla hade sina speciella funktioner: ett helgon för vinskörden, ett för höskörden, ett kvinligt helgon, som hjälpte vid barnsörder o.s.v. Gud var sålunda med denna sin omgivning en kopia av kejsaren eller påven med deras underordnade världsliga och andliga makter. Och under alla dessa änglar och helgon stå människorna, levande och döda: en avbild av de jordiska menigheterna och de jordiska folken.

Samhällets produktions- och egendomsförhållanden furstarnas, adelns, biskoparnas, abboternas härskande ställning, de livegnas och folkets personliga beroende av dem, framställdes av de härskande klasserna helt enkelt som en *verkan*, ja, rent av en *skapelse* av ett dylikt himmelskt samhälle, som visserligen också det var obegripligt men just på grund av sin gudomlighet inte behövde begripas! Och de naiva troende godtogo denna framställning i sin längtan att begripa samhället, den hemlighetsfulla människoanden och »gott och ont»!

Aldrig någonsin i historisk tid har religionen varit en så tydlig *återspeglning av samhället*. Människoanden skapade en himmelsk avbild av det jordiska samhället.

Detta förändrade sig på nytt, då städerna började växa upp.

Städernas borgerskap i Italien, Sydtyskland, Hansastäderna, i Frankrike, Flandern, England och Nederländerna blevo genom sin handel och industri mäktiga och *självständiga*. De befriade sig från de tryckande band, vari adeln höll dem fjättrade.

Besittningen av kapital, som tillhörde honom ensam och som han kunde göra vad han ville med, gjorde borgaren till en fri, oberoende *individ*, som inte mer berodde av någon herres nåd. *Han intog gentemot samhället en annan ställning* än den livegne eller underlydande, ur vars stånd han ofta framgått, och även en annan ställning än adeln eller det andliga ståndet.

Emedan han kände sig intaga en annan ställning i samhället, kände han sig också stå i ett annat förhållande till världen. Och därför kände han behov av en annan religion, ty i religionen uttryckte människorna, vad de kände i sitt förhållande till världen.

Då han kunde göra vad han ville i världen med det kapital, som han förtjänat genom sin industri, sin teknik och sin handel, då han i ekonomiskt avseende inte erkände någon makt över sig - också politiskt hade han gjort sig friare - och då han som individ, som kapitalist och köpman, stod fri gentemot hela världen, ville han lika lite tåla en mellanhand mellan sig och gud som mellan sig och världen. Han *protesterade* mot ett sådant tillstånd av andligt slaveri. Han avskaffade påven och helgonen, han blev sin egen präst. Varje människa hade sin egen präst inom sig själv och stod i ett omedelbart förhållande till gud. Så lärde Luther och Kalvin.

Det var den *protestantiska* religionen, det borgerliga självmedvetandet, som uppkom samtidigt med den *modärna kapitalistiska varuproduktionen* och vann rotfäste i

borgerligt utvecklade länder såsom Frankrike, Schweiz, Tyskland, Holland, England och Skottland.⁹

Också här visar sig religionen vara en bild av det samhälleliga livet. Så individualistisk, som borgaren är, blir också hans religion; så ensam som han själv är, är också hans gud.

Ju kraftigare kapitalismen nu blir, särskilt efter Amerikas och Indiens upptäckt, ju snabbare och starkare handel och industri växa och landsbygdens produktion för eget behov avtar men produktionen för försäljning tilltar, ju mer alla produkter bli varor och alla människor varuproducenter och konsumenter, ju allmänare och våldsammare allas sociala kamp mot alla blir under kapitalismen på grund av alltjämt förbättrade verktyg och kommunikationer - dess mer isolerad blir människan i det ekonomiska livet och därmed också andligen. Människorna komma under den moderna kapitalistiska utvecklingen allt mer under sina produkters herravälde; produkterna erhålla liksom mänsklig makt över dem; de själva bli behärskade som om de voro ting, *och* allt får ett abstrakt bytesvärde intill det bruksvärde, som produkterna ha för människorna. Människorna i ett dylikt samhälle måste, som Marx säger, komma därhän, att de betrakta varorna som *abstraktioner; deras gud måste bli ett abstrakt begrepp*.

Dessutom blir eländet ständigt större under den växande kapitalismen; samhället blir allt mer *och* mer invecklat och svårt att genomskåda, och det blir allt omöjligare att dekretera, vad som verkligen är gott och vad som är ont för alla.

Inåtvändhet, spekulation och förändligande blir de enda medlen att finna visshet, fasthet och lycka mitt under varuproduktionens och handelns rasande konkurrens.

Så se vi även här, hur gudsföreställningen alltmer isoleras och förändligas, blir allt abstraktare. Hos det sjuttonde århundradets stora filosofer, hos Descartes, Spinoza och Leibnitz har gud blivit *ett enda* jättelikt väsen, *inom* vilket allt befinner sig men *utanför* vilket ingenting är. Hos Spinoza, som måhända utarbetat det mest fulländade filosofiska systemet - man har ofta liknat det vid en välslipad, makalös diamant - hos Spinoza är gud en kropp med en jättesjäl, utanför vilken ingenting är och som evigt rör sig självständigt och tänker självständigt. En bild av den individualistiska, borgerliga människan!

Kunskapen om naturen blev också med teknikens och kapitalismens utveckling allt större; i sjuttonde århundradet hade man redan lärt sig begripa naturen i dess verkliga sammanhang så mycket, att det oföklarliga, det gudomliga, försvann därur. Men däremot fattade man ännu inte anden själva förståndet, de allmänna begreppen och framförallt begreppen »gott och ont». På grund härav kom naturen, det materiella, allt mer i bakgrunden av religionen. Gud blev alltmer en spöklig, abstrakt ande, utan realitet. Därtill bidrog inte minst det gamla kristna föraktet för »köttet». Och även skilsmässan mellan andligt arbete och kroppsarbete, som blev allt avgjordare, ju mera tekniken och arbetsfördelningen utvecklades - varvid tankearbetet föll på de besittande klassernas lott, kroppsarbetet på proletariats - även denna skilsmässa bidrog till att, liksom i den grekiska världen, det materiella helt och hållet bortföll ur religionen.

Av alla dessa orsaker kallade filosofen Kant alla ting i tiden och rummet för blotta *fenomen*, vilka icke tillerkändes verklig existens. Filosofen Fichte erkände endast ett *andligt* subjekt eller jag, filosofen Hegel en absolut ande, som satte världen som yttring av sitt själv; denna värld kommer slutligen till självmedvetande och

⁹ Endast de italienska städerna förblevo katolska, också till följd av ekonomiska orsaker. Påvens herravälde betydde nämligen Italiens herravälde över den kristna världen.

återvänder i det absolut andliga varat.

Så långt hade redan det kapitalistiska samhället isolerat den borgerliga individen, förändligat honom och gjort honom obegriplig för sig själv, att det adertonde och nittonde århundradets filosofer skapade sig en dylik isolerad, abstrakt och obegriplig gud.¹⁰

Genom uppfinningen av ångmaskinen tilltogo emellertid produktionskrafterna och samfärdsmedlen och, som följd därav, kapitalet jättelikt. Den nya tekniken möjliggjorde ett bättre utforskande av naturen, som tekniken ju själv hade behov av. Naturen öppnade sig ännu mera för människans ögon, alla naturfenomens lagbundna sammanhang uppdagades, det övernaturliga väsendet trängdes alltjämt mer och mer tillbaka i naturen och försvann slutligen fullständigt därur.

Och nu vidgade sig även för första gången *kunskapen om samhället*. Den förhistoriska tiden gjordes till föremål för undersökningar, man lärde sig bättre förstå den historiska tiden, *statistiken* uppkom. För det *lagbundna* i människans handlingar fick man för första gången upp ögonen. Och i den mån som man bättre förstod naturen i människan, försvann det övernaturliga från människan och samhället liksom från naturen.

Det var tekniken, samfärdsmedlen, produktionssättet och det sig jättelikt hopande kapitalet, som gävo stöten och medlen till naturens utforskande. Det var de väldiga, ur produktionsprocessen uppstående sociala frågorna, som eggade människoanden att utforska samhället. Tekniken gjorde det möjligt att genomborra djupa jordskikt, att företa och samla material för historia och statistik. Produktionssättet, som skapade behoven, skapade även medel till deras tillfredsställelse.

Det var framförallt en klass, som behövde de nya vetenskaperna för att förbättra sin teknik och öka profiten samt övervinna de gamla reaktionära klasserna, godsägare, adel och prästerskap; det var *industriidkar-* och *handelskapitalistklassen*, som i politiken rekryterar de *liberala*. Denna klass insåg allt klarare det lagbundna och naturliga i alla företeelser såväl i naturen som samhället. Hos den försvann religionen nästan fullständigt. Det enda av religionen, som hos den blev kvar, var en någonstädes djupt i bakgrunden av medvetandet levande tanke, som för det praktiska livet saknade all betydelse, att »kanske finns det i alla fall en gud».

De modärna teologerna och deras meningsfränder, som i religionen motsvara liberalerna i politiken, behöva gud endast till att förklara begreppen »gott» och »ont», eller, som de säga, för att tillfredsställa sina »sedliga» behov och för att kunna låta anden, vars väsen fortfarande är dem en gåta, härstamma ur en övernaturlig källa. För att begripa *naturen* och en god del av det mänskliga och samhällsliga livet ha de inte längre behov av någon gud. Vetenskapen, som stöder sig på tekniken, har redan skänkt dem klarhet i dessa stycken.

På så sätt har den modärna kapitalismen genom att den oavbrutet lärt sig bättre förstå världen sedan Luthers och Kalvins dagar alltmer »förfinat» religionen och gjort den dimmigare, mer världsfrämmande och överklig. Man har i reaktionära, frisinnade, ja, t.o.m. i socialistiska kretsar klandrat mig mycket för att jag vid ett tillfälle sagt, att religion höll på att likt ett skrämmt spöke och med sänkt huvud fly från jordden. Och dock fastslog jag blott därmed det *faktum*, att de religiösa föreställningarna oavbrutet bli mer och mer spöklika.

Endast de klasser, som hålla på att gå under (såsom småborgare och bönder), samt reaktionära klasser (såsom storgodsägarna och ideologer) leva ännu med någon

¹⁰ Utrymmet tillåter självklart inte att behandla alla filosofiska system.

övertygelse med i flydda århundradens föreställningsvärld. Men för flertalet av de besittande klasserna och deras intelligens har bara en blek skugga av religion blivit kvar, för såvitt de inte hyckla en religion för att hålla proletariatet nere, eller ha några andra skäl till det. Den genom den kapitalistiska produktionens utveckling skapade kunskapen har berövat religionen kött och blod och bara lämnat övrig en spöklig, etisk existens.

Men samma ekonomiska utveckling, som tagit ifrån den liberala bourgeoisien en stor del av religionen, tar den helt och hållet ur proletariatet.

Vi fastslå bara ett faktum, då vi påstå, att proletariatet blir allt mer religionslöst.

Även detta är lika socialt naturligt som alla de andra förändringar i det religiösa tänkandet, vilka vi hittills behandlat.

Vi funno i allmänhet orsaken till religionen ligga i de oförklarliga makternas herravälde. Naturkrafterna och de sociala makter, som man inte förstår men av vilka man känner sig behärskad, upphöjer man till gudomar.

Hur står det nu i denna punkt till med den modärna proletären, särskilt städernas industriarbetare, som lever mitt i den kapitalistiska stordriften? Att naturkrafterna inte äro några oförståeliga makter har han i fabriken ständigt för ögonen.

Människan känner och behärskar där, nästan *leker* med krafter, som otämnda äro så farliga. Om också arbetaren inte känner dem teoretiskt, så tämjas de dock praktiskt av hans hand, och han vet, att man känner dem.

De *sociala* krafter, som äro orsak till hans elände, förstår däremot den modärna proletären fullkomligt. Det kapitalistiska produktionssättet har släppt lös den klasskamp, vari han deltar, och klasskampen har lärt honom se orsakerna till hans eländiga läge i den kapitalistiska utplundringen och privategendomen samt sin räddning i socialismen. Sålunda existerar det för honom varken i naturen eller sarnhället något övernaturligt. Han känner med sig, att det inte vare sig i naturen eller samhället finns något, som han inte *kan* förstå, om också samhället än så länge undanhåller honom tillfälle därtill. Han känner också, att det som för hans klass är en övermäktig orsak till eländet, inte alltid skall förbli så. Han vet, att klasskampen och proletariatets organisation skola göra slut på detta tillstånd. Men där känslan av en obegriplig högre makt saknas, vinner religionen intet insteg, eller, om den redan gjort det, dör den. Den socialistiske arbetaren är därför inte religionsfientlig utan religionslös, ateist.

Om detta redan gäller för den »vanlige» arbetaren, som har föga tid, lust eller tillfälle till studier, hur mycket mer gäller det då inte för den, som genom klasskampen sporras till egna studier! Just därför att han är arbetare, därför att proletariatets nöd tvingar honom till studium, har han lättare för att förstå samhället än exempelvis en borgerlig professor i nationalekonomi. Borgaren kan inte se sanningen; han kan inte erkänna, att hans klass håller på att gå under, han kan inte ens erkänna klasskampen, i vilken hans klass är dömd till undergång. Hos arbetaren däremot, som har allt att hoppas av framtiden, skärpes »spårsinnet» för sanningen, liksom jakthundens för villebrådet.

Och vilka källor äga inte arbetarna! För mer än sextio år sedan klargjorde Marx för proletariatet, hur kapital uppstår ur obetalt arbete¹¹. För sextio år sedan uppenbarade Marx och Engels hela klasskampens väsen för arbetarklassen¹². Och därefter utvecklade Marx i »Kapitalet» hela den kapitalistiska

¹¹ Lönearbete och kapital

¹² Det kommunistiska manifestet av Karl Marx och Friedrich Engels.

produktionsprocessens väsen - som arbetarna ock finna utrett i klar, förkortad form i Kautskys »Marx ekonomiska läror» och »Erfurterprogrammet». Några sådana källor till samhällelig kunskap förfogar inte bourgeoisien över. Den arbetare, som släckt sin törst i dessa källor, finner inte längre något övernaturligt i samhället. Och det uppstår hos honom inte bara något *negativt*, en brist på religion utan också något *positivt*, en klar, fast världsåskådning.

Och i Marx', Engels, Kautskys, Mehrings och så många andra framstående teoretikers arbeten skall han, om han fortsätter tänka, finna *bevisat*, att människornas själsliv bestämmas av deras sociala tillvaro, att rätt är *klassrätt* och politik *klasspolitik*, att gott och ont äro sociala, föränderliga begrepp, kort sagt sanningen om allt det, som vi berört i denna bok och som den historiska materialistrien lär. Då förstår han också de förändringar, som äga rum i tänkandet, *han förstår sitt eget tänkande*. Mannen, som med sina händer praktiskt skapar samhället, förmår också bäst att genomskåda det med sin ande. Han förstår klasstänkandet, och därmed sammanstörtar åter en av religionens stödjepelare, det metafysiska tänkandet, som han fått lära sig i hemmet och kyrkan.

Och ännu djupare kan proletären intränga i tingens väsen, om han inte låter sig nöja med den ytliga insikt, som fabriken samt den fackliga och politiska kampen bibringa honom.

Eller har inte Josef Dietzgen, »proletariatets filosof», som man med rätta kallat honom, själv en lärjunge till Marx, stödjande sig på den socialistiska vetenskapen, lärt proletariatet, *vad anden är?* Har han inte löst för arbetarna den gåta, som bourgeoisien står förbluffad inför, nämligen, *det mänskliga tankearbetets väsen!* Han har bevisat, att på intet område inom tänkandet försiggår annat än *sammanfattande till ett allmänt av det speciella*, av erfarenheten. Anden kan alltså bara tänka över det speciella, över erfarenheten, över iakttagna fakta. - Han har bevisat, att *detta* och ingenting annat är andens verksamhet och natur liksom rörelsen är kroppens natur. Att alltså varje tanke på något existerande övernaturligt ting i sig, gud, absolut frihet, evig personlighet, absolut ande o.s.v. är lika onödig och lika mycket svär mot tänkandets väsen som föreställningen om »övernaturligt bleck».

Han har bevisat, att själen väl är något utomordentligt härligt och mäktigt och skönt men inte hemlighetsfullare och mer mystisk än alla andra världsalltets företeelser, som man *icke* förgudar. *Dietzgen har ådagalagt att anden är begriplig just därför att dess väsen består i begripande, d.v.s. skådande av det allmänna.*¹³

¹³ Marx har utrett, hurusom produktionsförhållandena förändra tänkandets innehåll. Men tänkandet självt påstås av de borgerliga filosoferna och teologerna härstamma från gud. Även efter Marx' kritik av tänkandets innehåll återstår alltså fortfarande en del av tankevärlden oförklarad, som bourgeoisien skulle kunna använda till att upphöja sig själv och nedsätta proletariatet. Denna del har Josef Dietzgen undersökt. Medan Marx ägnade sin uppmärksamhet åt den materiella sidan, tog han upp ämnet från den andra, den ideella sidan. Där Marx visade upp, hur den samhällelige materian påverkade anden, visade Dietzgen, hur anden själv verkar. - Man hör ofta bourgeoisien säga: »Men tingens väsen kan väl dock *ingen* förstå, tingens väsen ligger högt över eller utanför begreppet». Därmed vill den rädda det övernaturliga. Dietzgen har uppvisat, att det för bourgeoisien obegripliga icke ligger i tingens väsen utan i *begripandet*. Bourgeoisien, de borgerliga filosoferna och teologerna, begripa icke, vad begripande är. Dietzgen har klargjort för arbetarna, vad begripande är, och så har genom Marx och Dietzgen *hela* förhållandet mellan tänkandet och den sociala verkligheten förklarats, i det att den ene undersökt förändringarna i tänkandet, den andre tänkandets väsen.

Marx själv har hämtat sin kunskap om samhället från proletariatets klasskamp, som han såg för sina ögon i England och Frankrike. Dietzgen erhöll sin kunskap om anden ur Marx' kunskap om samhället. I Marx' skrifter lärde han känna den historiska materialismen och först därigenom kunde Dietzgen nå fram till sin lära om själen. Bägge ha alltså hämtat sin kunskap från proletariatets klasskamp. Genom sitt arbete, sina fordringar och sina gärningar gav proletariatet dem erfarenhet; de utbildade läran,

När den efter kunskap hungrande och törstande proletären i sin längtan att befria sig och sin klass insett detta, kan man lugnt påstå, att det inte längre finns någon plats i hans tankar, där religionen kan hålla till.

Den kapitalistiska produktionsprocessen, som är orsaken till hans elände och nöd men därmed också till behovet och längtan efter befrielse samt till kunskaper, har låtit religionen hos honom dö. Tanken på densamma är för alltid försvunnen. Man behöver inte längre någon lampa mitt i det klara solskenet!

Då det socialistiska samhället väl en gång är förhanden, skall man lära förstå naturen ännu mycket bättre än nu. Och samhällets utforskande skall inte längre kosta svett och mycken möda. Klart och genomskinligt skall det ligga för allas ögon. Då kommer inte längre tanken på religionen att inympas på barnen.

Vi ha alltså nu uppvisat, att religionsåskådningarna, som en gång spelade så stor roll i människornas andliga liv, förändra sig samtidigt med produktionsförhållandena och genom dem. Och vilka förändringar sen! Först tron på en fetisch, så på ett träd, en flod, ett djur, solen, så på en gudomliggjord, skön, kraft, full och tapper människa, en ande, en fader, en härskare, en andelik abstraktion och till slut - ingenting! Och likväl äro alla dessa förändringar en tydlig följd av förändringarna i människornas sociala liv, av deras förändrade förhållanden till naturen och deras medmänniskor.

Invändning nr 1. Våra motståndare säga, att den här givna framställningen står i strid med den socialdemokratiska programpunkten: religionen är en privatsak. De se i denna programpunkt ett hyckleri, en list för att med hemlighållande av vår verkliga övertygelse vinna de troende arbetarna. Vår partivän Anton Pannekoek har i en uppsats, som vi här återge, en gång glänsande påvisat, att det här inte föreligger något hyckleri från vår sida utan endast bristande förståelse från våra fienders :

»Bland de mest hårdnackade missförstånd, som utnyttjas som vapen mot oss, är socialdemokratins påstådda religionsfientlighet. Det hjälper inte, hur otvetydigt vi än framhäva vårt krav om att religionen skall vara en privatsak; den gamla beskyllningen utslungas ständigt på nytt. Nu är det klart, att det måste finnas någon orsak härtill; föreläge här bara ett grundlöst påstående utan minsta skymt av berättigande, så skulle det redan för länge sen visat sig odugligt som vapen och ha försvunnit. I själva verket ligger det för oupplysta hjärnor en motsägelse mellan detta praktiska krav och det *faktum*, att religionen *med socialdemokratins frammarsch* alltmer försvinner ur arbetarkretsarna och att likaledes vår teori, den historiska materialismen, står i skarp motsats till de religiösa läroarna. Denna skenbara motsägelse, som förvirrat t.o.m. mången partivän, utnyttjas av våra motståndare till en beskyllning, att vårt praktiska krav om att var och en bör få ha sin religion, bara är hyckleri, ett bemantlande av våra verkliga religionsfientliga avsikter, för att kunna vinna de religiösa arbetarmassorna för oss.

Vi fordra, att religionen skall betraktas som en privatsak, som varje människa får själv bemästra om, utan att andra ha något att säga till eller föreskriva härom. Denna fordran har framsprungit som något självklart ur vår praxis. Det är ju alldeles riktigt, att vi därigenom önska vinna massorna av såväl de irreligiösa som de religiösa arbetarna av olika trosbekännelser för oss, d.v.s. förena dem i gemensam kamp för deras gemensamma klassintresse. Den socialdemokratiska arbetarrörelsens mål är intet annat än en *ekonomisk omgestaltning av samhället*, produktionsmedlens överförande till gemensam egendom. Då säger det väl sig självt, att man avlägsnar allt, som är främmande för detta mål och skulle kunna leda

teorien. Man kan säga, att de givit proletariatet hundrafalt tillbaka, vad detta gav dem.

till differenser mellan arbetarna. Det fordras teologernas hela inskränkthet till att i stället för detta öppet erkända mål, pådyvla oss ett annat, hemligt: religionens förintande. Det överraskar inte, om den, som har hela sitt intresse riktat på religiösa spetsfundigheter och fullständigt saknar öga för arbetarens stora nöd och väldiga kamp, blott ser en överhandtagande otro i den stora världsbefriande omvälvningen av produktionssättet och den därmed parallellt löpande andliga och religiösa omvälvningen samt med likgiltighet förbigår eländets, förtryckets, slaveriets och fattigdomens upphörande!

Ur den praktiska kampens behov har vår praktiska grundsats om religionen vuxit fram. Redan därav är det klart, att den också måste befinna sig i överensstämmelse med *vår teori, som helt och hållet bygger socialismen på den dagliga kampens praxis*. Den historiska materialismen ser i de ekonomiska förhållandena hela samhällslivets grundval; om materiella behov, om klasstrider och omvälvningar i produktionssättet har det i själva verket ständigt rört sig, där det hittillsvarande betraktelsesättet, också hos kämparna själva, såg religiösa differenser och religionsstrider. De religiösa åsikterna äro blott ett uttryck, en reflex och en följd av människornas levnadsförhållanden, alltså i främsta rummet av de ekonomiska tillstånden. Också i dag rör det sig om en ekonomisk omvälvning, men för första gången i historien inträffar det, att den klass, som har att genomföra omvälvningen, är klart *medveten* om att det inte rör sig om en seger för den eller den ideologiska åskådningen. Detta klara medvetande, som den hämtar ur vår teori, får sitt uttryck i det praktiska kravet: religionen är privatsak! Detta krav är alltså i lika hög grad ett resultat av den klara vetenskapliga kunskapen som av det praktiska behovet.

Av denna den historiska materialismens uppfattning av religionen framgår ju tydligt, att denna och den *borgerliga* ateismen alldeles inte kan skäras över en kam. Den senare intog en rent *fientlig* hållning mot religionen, enär den däri såg de reaktionära klassernas teori och det väsentligaste hindret för framåtskridandet. Den såg i religionen blott dumhet, bristande kunskap och bildning; därför hoppades den kunna utrota de dumma böndernas och småborgarnas kolartro genom vetenskaplig upplysning, i synnerhet genom naturvetenskaperna.

Vi däremot se i religionen en nödvändig verkan av levnadsförhållandena, vilka huvudsakligen äro av ekonomisk natur. Bonden, för vilken väderleksförhållandena betyda så oerhört, i det de kunna bringa honom en god eller dålig skörd, samt småborgaren, som genom marknads- och konkurrensförhållanden kan åsamkas förluster eller vinster, känna sig stå i beroende av högre hemlighetsfulla makter. Emot denna omedelbara känsla hjälper inte böckernas visdom, att vädret bestämmas av naturliga krafter och att bibelundren bara äro uppdiktade sagor. Bönder och småborgare ställa sig rent av ovilliga och misstroga mot denna lärdom, enär den stammar från den klass som förtrycker dem, och de själva såsom försvinnande klasser¹⁴ inte däri se någon hjälp eller någon räddning och inte en gång kunna hämta tröst därav. Tröst kunna de endast finna på övernaturlig väg, i de religiösa föreställningarna.

Helt annorlunda förhåller det sig med den klassmedvetna proletären. Orsaken till hans elände ligger öppen för honom i den kapitalistiska produktionens och utsugningens väsen, som för honom saknar allt övernaturligt. Och då en hoppfull framtid vinkar honom, och han känner, att han behöver kunskap för att kunna slita sina kedjor, kastar han sig med glödande iver på studium av det sociala livet. På så vis är hans hela världsåskådning irreligiös, även om han inte läst en rad av Darwin

¹⁴ Bönderna försvinna som politiskt härskande klass, kast, naturligtvis ej som produktiv samhällskategori. Övers. anm.

och Kopernikus; han betraktar de krafter, som han har att syssla och brottas med, som nyktra, världsliga fakta. Proletariatets religionslöshet är alltså inte en följd av vissa läror, som man predikat för det, utan av en spontan känsla av hela dess läge. Det är tvärtom först detta allmänna sinnelag, vilket spontant växer fram ur deltagandet i de samhälleliga striderna, som driver arbetarna att ivrigt gripa efter alla antiteologiska upplysningskrifter, efter Büchner och Häckel, för att genom naturvetenskaplig kunskap ge detta sinnelag ett teoretiskt fundament. Detta den proletära ateismens ursprung medför, att proletariatet aldrig för fram ateismen som stridsobjekt mot olika tänkande. Stridsobjekt äro för proletariatet endast dess samhälleliga åskådningar och mål, vilka utgöra kärnan i dess världsåskådning. De proletärer, som såsom klassbröder leva under samma förtryck, äro dess naturliga stridskamrater, även om de nämnda verkningarna på grund av särskilda omständigheter utebli hos somliga av dem. Dylka särskilda omständigheter finnas verkligen, bortsett från traditionens överallt verkande kraft, vilken först så småningom kan övervinnas. Proletärer, som arbeta under förhållanden där mäktiga, fasaväckande och oberäkneliga naturkrafter varje ögonblick hota dem med död och fördärv, såsom gruvarbetare och sjömän, ha ofta därigenom kvar en stark religiös känsla, under det att de likväl samtidigt mycket väl kunna vara duktiga kämpar mot kapitalismen. T.o.m. en del partivänner missuppfatta den praktiska hållning, som följer ur detta sakläge och tro, att de måste sätta våra uppfattningar såsom »en högre religion» i motsättning till den kristna tron.

Förhållandet mellan socialismen och religionen är sålunda det alldeles motsatta mot vad våra teologiska fiender påstå. Vi göra inte arbetarna till avfällingar från deras tidigare tro genom att predika vår teori, den historiska materialismen, utan de förlora sin tro redan genom att uppmärksamt iakttaga det sociala sammanhanget, vilket låter dem se eländets upphörande som ett handgripligt, uppnåeligt mål. Behovet av att allt grundligare förstå detta sammanhang leder till studium av våra stora teoretikers historiematerialistiska skrifter. Dessa verka då inte i religionsfientlig riktning, ty tron är redan död, de väcka tvärtom *aktning för religionen som en historiskt berättigad företeelse*, vilken först kommer att försvinna i ett nytt samhälle. Denna lära bevarar oss alltså från att framhäva ideologiska differenser såsom det väsentliga, den ställer vårt ekonomiska mål som det enda väsentliga i förgrunden, och den uttrycker detta i det praktiska kravet: religionen är privatsak.

Andra invändningen. Men hur kommer det sig, att då gamla produktionsförhållanden få vika för nya de gamla religionerna likväl länge kunna bli bestående?

Denna fråga måste besvaras, ty detta faktum göres av våra motståndare till en invändning mot oss. Svaret är lätt funnet.

För det första dör aldrig ett gammalt produktionssätt knall och fall. Under tidigare århundraden skedde det ytterst långsamt och t.o.m. nu, då storindustrin så snabbt undantränger den gamla tekniken, dröjer det dock mycket länge, till dess smådriften helt och hållet försvunnit. Det blir alltså ännu lång tid tillräckligt med rum kvar för den gamla religionen.

För det andra är människoanden trög. Också om kroppen redan befinner sig i nya arbetsförhållanden, antar tanken inte lika snabbt de nya formerna. *Traditionen* tynger på de levandes hjärna. Arbetaren kan lätt iaktta detta i sin omgivning. Där stå i samma fabrik tvenne män bredvid varandra, i samma elände, samma nöd. Och likväl är den ene en trångskalle, som inte vill kämpa, inte lära sig tänka fritt, utan i politik, religion och fackföreningsarbete följer prästernas ledning. Den andre är full av liv, allt hos honom är kamplust; han talar ideligen, propagerar och upphetsar.

Ingen gud och ingen herre, det är hans lösen.

Förutom skilnaden i temperament verkar här även traditionen. Hur mycket katolicismen än förmår anpassa sig efter nya former, den är likväl en blott för gamla förhållanden passande religion. Men till följd av den tröghet, som häftar vid tanken liksom vid materian, håller den dock envist stånd. Ännu långt efter att ett produktions sätt gått under kan man understundom påträffa dess gamla, vissna blommor.

För det tredje bidraga både de nya uppåtstigande klasserna och de med undergång hotade till att dessas gamla tänkesätt ännu lång tid hålla sig kvar. Förr, då klasskampen ännu utkämpades i religiösa former och under religiösa lösen, hade den uppåtstigande klass, som eftersträvade andra sociala förhållanden än den härskande klassen, ofta även en ny religion, som motsvarade, vad *den* ansåg för gott, rätt och sant. Så var t. ex. kalvinismen i början en de upproriskas religion. Men då sedermera den uppåtstigande klassen undanträngt den gamla och själv blivit härskande klass, gjorde den också sin religion till härskande religion och påtvingade alla densamma. Då förvandlades emellertid även dess revolutionära karaktär till konservativ. Den nya klassen bringade också i denna religion till uttryck sina egna *nya* förhållanden. På samma sätt har kristendomen - en gang de fattigas och egendomslösas religion, och vid den tiden helt enkel, blott en kärlekens och den ömsesidiga hjälpens religion! - såsom officiell kyrka blivit ett mycket invecklat system av dogmer, cerimonier, guds ställföreträdare på jorden, av hierarki och utsugning, som föga liknade den första kristendomen. Den klass, som kommer till makten och in i andra förhållanden, förändrar helt enkelt religionens väsen och gör den från att ha varit ett kampmedel till ett medel för undertryckande.

Och detta se vi också i våra dagar.

Hängivenhet, ödmjukhet och tålmodighet, *denna* del av Jesu lära ha de härskande klasserna, sedan kristendomen blev deras religion, inpräntat i de förtryckta och utnyttjat mot dem, under det att de förbehöllo sig alla njutningar för egen del. Så länge de besittande klasserna själva voro revolutionära, såsom kalvinisterna och andra protestanter, predikade de inte tålmodighet utan kamp. Men nu, då en klass uppträder, som står i motsatsförhållande till dem, en klass, som inte vill tåla allt utan kämpar, tills den segrat, så tages åter den gamla tålmodighetens religion i bruk av alla, även de f.d. revolutionära sekterna, för att avhålla en del av den uppåtstigande klassen från kampen.

Det väcker alltså ingen förvåning, att en gammal religion genom de ännu kvarlevande gamla produktionsförhållanden, traditionens och klassherraväldets förenade verkan ännu under lång tid förmår hålla sig uppe och vid liv. Men att den under sådana förhållanden inte längre äger något rikt inre liv, utan mest liknar en förstenad kvarleva, förvånar oss inte heller, då vi nu veta, att också religionen framsprungit ur samhällsförhållandena.

G. KONSTEN.

Detta andliga område kunna vi bara i korthet vidröra, emedan arbetarna tyvärr ännu inte trängt in där.¹⁵

Att emellertid vår lära här måste ha tillämpning, och alldeles särskilt här, bör bli klart genom följande betraktelse och av ett enda exempel.

¹⁵ I Sverige ha de sista åren en rad arbetardiktare framträtt, vanligen dock av rätt utpräglat *individualistiskt* kynne. övers. anm.

Konst är ett i linjer eller färg eller toner bildligt framställt *känsloliv*. Men människan känner inte så starkt för något som för människor. När människornas förhållanden till varandra förändras, måste således även konsten samtidigt förändra sig.

Som exempel härpå kan följande tjäna.

Individen i det borgerliga samhället står ensam och behärskas av produktionen och produkterna. Detta måste träda i dagen i dess konst; från den grekiska borgerliga konsten år 500 f.Kr. till i dag kunna vi också konstatera detta.

Individen i det socialistiska samhället känner sig ett med alla, äger sin kraft genom alla och behärskar gemensamt med alla produktionen och produkterna. Detta måste en gång komma att uppenbara sig i dess konst; denna känsla av makt, frihet och lycka *gemensam med alla* måste då ta sig uttryck lika säkert som det hos den sociala människan lever en drift att konstnärligt uttrycka sig. Men denna konst kommer att skilja sig lika mycket från den borgerliga konsten som den socialistiska individen skiljer sig från den borgerliga, d.v.s. himmelsvitt. Och denna skilnad - behöva vi upprepa det? - förorsakas av att produktionsförhållandena, som nu vila på privategendom och lönearbete, då komma att vila på gemensam egendom och gemensamt arbete.

VI. SLUTKAPITEL.

Vi ha nu löst den uppgift, vi förelagt oss. Vi skola ännu en gång göra en kort rekapitulation av resultatet.

Vi ha sett, hur vetenskapen, rätten, politiken, seden, religionen, filosofien och konsten förändras genom produktionsförhållandenas förändring, och att dessa i sin tur förändras genom teknikens utveckling.

Vi funno bekräftelse därpå i en rad synnerligen enkla, allmänt kända men mycket allmängiltiga exempel, som omfattade hela klasser och folk.

Naturligtvis kunde vi inte ge en ändlös rad av bevis, och säkerligen ges det många avsnitt i historien, som skulle bringa oss i förlägenhet, om de förelades oss till historiematerialistisk tolkning, ty vi veta inte tillräckligt för att förklara allt, som det faller våra motståndare in att fråga om. Men just därför ha vi valt så många olika och vittomfattande exempel. Ty teorins riktighet kan knappt betvivlas, om *de* i hela sitt omfång äro riktiga.

Dessutom ha våra partivänner, framförallt i Tyskland men också i andra länder, på alla historiens områden använt den historiska materialismens metod med sådan glänsande framgång, att vi lugnt kunna säga: erfarenheten har bevisat riktigheten av denna del av den Marx'ska läran.

Vi ha vidare sett, att den historiska materialismen alldeles inte är att anse som en form, vari man endast har att pressa in de historiska frågorna. *Man måste börja med studium.* När man vill veta, hur det kommer sig, att en klass eller ett folk tänker på ett visst sätt, så bör man inte säga: nåväl produktionsättet var så och så, alltså måste man tänka så och så. I så fall skulle man ofta bedraga sig, ty samma teknik har hos ett folk ofta frambringat ett helt annat tänkande än hos ett annat, liksom också olika produktionsätt hos olika folk kunna stödja sig på samma teknik. Även andra faktorer måste undersökas, såsom folkets politiska historia, klimat samt geografiska läge, vilket allt jämte tekniken övar sitt inflytande på produktionsätt och tänkande. Först då man känner alla dessa faktorer träder den historiska materialismens lära om produktionskrafternas och produktionsförhållandenas verkningar *i denna omgivning* glänsande i dagen.

Den, som inte kan bedriva historiska studier, får nöja sig med att betrakta vår egen tid, kampen mellan kapital och arbete, vars spegelbild man framförallt så tydligt ser i arbetarens själ. Genom god lektyr och genom att gå på goda kurser¹⁶ kan arbetaren arbeta sig fram till att förstå denna kamps innebörd.

Vi ha vidare sett, att de olika andliga områdena inte äro några avspärrade rum. De bilda tillsammans *ett helt*, återverka alla på varandra - politiken på ekonomin, seden på politiken, *tekniken på vetenskapen och vice versa*. Det ges en växelverkan, en återverkan, en självständig fortsatt tillvaro för det en gång uppblommade andliga livet. Men dess drivkraft är *arbetet* och de kanaler, i vilka de andliga strömningarna flyta, äro *produktionsförhållandena*. Också traditionen är en makt, ofta av hämmande art.

Hela processen är, som vi sett, en mänsklig process, som fortgår genom, *mellan* samt *inom* människorna, d.v.s. den är alltså *inte* en mekanisk process.

Vi ha upprepade gånger kunnat hänvisa till att grundvalen till allt, som sker, är det mänskliga behovet och de mänskliga drifterna: självbevarelsedriften, fortplantningsdriften och den sociala driften. Drifter och behov äro emellertid inte

¹⁶ Deltagande i studiecirkel inte att förglömma. Övers. anm.

något *blott* mekaniskt, de äro andliga, d.v.s. levande ting, de äro *känslor*, alltså otvivelaktigt inte något *blott* mekaniskt. Vi sågo, att intet är mer försåtligt eller dumt än att förväxla den *historiska* materialismen med den *mekaniska*. Tekniken själv är inte bära en mekanisk utan också en *tankeprocess*.

Vi funno också, hurusom det stora medel, som naturen betjänar sig av för att utveckla det mänskliga tänkandet, är *kampen*, i våra dagar framförallt *klasskampen*. Vi sågo av talrika exempel, att tekniken försätter klasserna i olika produktions- och egendomsförhållanden och att därigenom deras idéer råka i strid med varandra, att en kamp om egendomen uppstår mellan dem och samtidigt därmed en ideell kamp om rätten, politiken, religionen o. s. v. samt att en klass' materiella seger på samma gång innebär seger för dess idéer.

Allt detta ha vi sett och vi tro oss nu om att lugnt kunna draga den slutsatsen, att tänkandet oavbrutet växlar, att det ständigt är inbegripet i rörelse och att det på alla dessa av oss behandlade områdena inte ges några eviga sanningar, *utan att det enda eviga och absoluta är växlingen, utvecklingen*. Och det är just den allmänna världsåskådning, den filosofi, vilken, såsom vi i början yttrade, skulle bli slutresultatet av våra utredningar, även om vi inte särskilt behandlade den. Läsaren kan icke ha undgått att lägga märke till, att vi inte uppställt den som en i förväg fastslagen dogm utan erhållit den som ett resultat av givna fakta, *av den enkla historiska erfarenheten*.

SANNINGENS KRAFT.

Vi ha emellertid ingalunda företagit dessa utredningar för att göra arbetarna till *filosofer*. Det har säkert sitt värde, om läsaren inser, att anden, liksom allting annat, är ett *vardande* och icke något absolut ting. Men om också denna insikt, såsom varande en filosofisk sanning, kan ha ett gagnande inflytande på hans psyke, så är den i alla fall ett biresultat.

Vi satte oss ett annat mål före, vi ville göra arbetarna till *kämpar*. Och till segrare! Under uppmärksam läsning av dessa utredningar måste de ovillkorligen ha känt sin inre kraft växa. Ty vad är det som vår teori och våra exempel visa? Då en teknik förändras till den grad, att den gör en obetydlig klass mäktig, gör slavinnan till hjältinna, då måste också

denna klass' idéer bli mäktiga från att intet ha betytt, höga från att ha varit slaviska. Och när tekniken slutligen gör denna klass till segrare, måste dess idéer också till sist bli de *enda - sanna*.

Vår avsikt var att ge arbetarklassen det självförtroendet, att den är i besittning av *sanningen*, samt tilltro till sin egen andliga kraft.

Ty tekniken gör den arbetande klassen talrik som sanden i havet, den organiserar den, tvingar den till kamp och gör den andligt, moraliskt och materiellt till den mäktigaste klassen. De gamla produktionsförhållandena med privategendom ha blivit för trånga för det moderna arbetet; arbetet har blivit samhälleligt; endast under samhällelig besittning kan det förrättas och fritt utveckla sig. Den i smådriftens kvarlevor samt i aktiebolag och truster hopträngda tekniken fordrar gemensam besittning för att överallt obehindrat kunna breda ut sina vingar. Den vill inte ena gången uppmuntras på konstlad väg, andra gången hämmas. Och arbetarna komma slut, ligen att inrätta tekniken och produktionsförhållandena i enlighet med sin vilja just därför att tekniken gör dem till den mäktigaste klassen och deras vilja uttrycker teknikens krav.

Men därför äro också de på denna övertygelse vilande idéerna hos arbetarna *sanna, i den mån de vila därpå*. Ty om verkligheten ger arbetarna rätt och besittningen av

produktionsmedlen blir gemesam, så äro också alla deras häråt siktande idéer riktiga *i den mån*, de sikta häråt, och deras motståndares idéer falska. *Om och när* en gång jorden och maskinerna tillhöra alla, så är det *rätt*, att det är så, och deras uppfattning, som ville det, har bevisat sig vara riktig. Men ju mer verkligheten närmar sig detta tillstånd, *dess sannare och riktigare* är proletarietets rättsidé, och dess falskare, dess mer i motsats till verkligheten är deras motståndares uppfattning. Och så förhåller det sig också med deras politik. Om arbetarna genom tekniken måste bli den starkaste klassen i antal, organisation och materiell kraft, så äro också deras politiska åskådningar, som bringa det till uttryck, *sanna*, och motståndarnas, som motsätta sig det, *falska*. Ty sanning är tankens överensstämmelse med verkligheten.

Om arbetarklassens socialism är ett teknikens krav, om produktionen inte den förutan kan utveckla sig vidare, så är också proletarietets sedlighet, för så vitt den berör detta mål, sann.

Om arbetarklassen har rätt i att socialismen bara kan förverkligas genom produktionskrafternas sociala utveckling, då naturens och samhällets krafter kunna begripas av arbetarklassen, så har den också rätt att inte längre erkänna något övernaturligt - för vilket det inte längre finns något skäl - då äro alla dess motståndare, som hålla fast vid en religion, fångna i vantro.

Och så förhåller det sig på alla områden: teknikens utveckling åstadkommer, att en klass stiger uppåt eller nedåt inte bara materiellt utan också andligt. Om de förhållanden, som en klass eftersträvar, bli verklighet, så bli också de idéer, varmed den eftersträvar dem, sanna. Inte underligt, ty tanken är ju bara teorin, betraktelsen och sammanfattningen av verkligheten till ett allmänt begrepp.

För den skull ha vi av all kraft sökt klargöra den historiska materialismen för arbetarna. I proletarietets själ måste sanningens kraft vara levande.

INDIVIDENS KRAFT.

Denna sista mening leder av sig själv till en lämplig avslutning: *i arbetarens själ skall sanningens kraft vara levande.*

Det är sant, tekniken leder fram mot socialismen. Vi drivas av tekniken mot socialismen. Vi göra inte historia *av fri vilja*.

»Arbetet blir samhälleligt.» - »Produktionsförhållandena måste bli socialistiska.» -
»Egendomsförhållandena fordra socialisering.»

Förvisso. Den samhälleliga materian är mäktigare än individens själ. Individens själ måste följa, dit materian leder.

Men - tekniken är sammansatt av *maskiner och människor*. Arbete betyder i produktionen verksamma människohänder, människohjärnor och människohjärtan. Egendomsförhållandena äro numera förhållanden mellan besittande och egendomslösa.

Än en gång: processen är en *levande* process. Den samhälleliga makt, som driver oss, är intet dött öde, ingen obildbar klump materia. Den är *samhället*, den är en levande kraft.

Låt vara, att *vi måste* gå i den riktning, som utvecklingen går. Arbetsprocessen driver oss i en riktning, som vi inte själva bestämma. Vi göra inte historia *av fri vilja*.

Men ... vi göra den!

Arbetare, ni äro *icke* av något blint öde bestämda att förverkliga socialismen utan *av det levande samhället självt*.

Som klass *kunna* ni inte annat. Ni måste önska högre lön, ett lyckligare liv, mera vila. Ni måste organisera er. Ni måste bekämpa staten,¹⁷ ni måste erövra den politiska makten - ni måste segra. Produktionen, det levande arbetet vill det.

Men beror det kanske inte också på er personligen *hur snart* och *hur* det äger rum? Är det männe inte just därför att ni måste göra det som *levande* makt, som det beror på er, levande individer, levande män och kvinnor och barn, inte *att* men väl *hur* det kommer att gå?

Det beror på er, fysiskt och andligt. Fysiskt kraftiga, andligt starka arbetare skola bättre än svaga förmå frambringa det härligaste och största, som världen någonsin skådat.

Det står inte i ert skön, att under kapitalismens herravälde bli så kroppsligt friska och motståndskraftiga, som ni borde. Lönernas höjd, arbetstiden och bostadsförhållandena bero inte endast på er. I långt högre grad beror det emellertid på er, hur *andligt* friska, ni äro. Ni kunna helt tillägna er och anamma sanningens, den socialistiska samhälleliga sanningens makt och kraft, även om ni inte fysiskt äro så starka.

Det är något egendomligt med anden. Den behärskas av den sociala verkligheten till den grad, att den kan bli feg, matt och så trött till döden, att den inte längre har någon spontan rörelse.

Men låt tekniken väcka den, låt tekniken visa den en ljuspunkt vid horisonten, en lycka, ett mål. Låt segern genom de sociala förhållandena vinka en klass, så blir anden hos medlemmen av denna klass något, som sätter sig i rörelse. Då flammar den upp, då lever och strävar och verkar den, då blir ordet sanning, som säger, att anden behärskar kroppen. Då blir anden för mer än kroppen; kroppen må vara svag, undernörd, blodfattig och dväljas i tusen lidanden och bekymmer - anden är mäktig, anden blir fri.

Arbetare, partivän. Det är till dig, jag talar, då jag säger, att din ande redan nu, under kapitalismen, kan bli fri. Produktionsprocessen kan redan nu göra dig andligen fri. Du kan befria dig från bourgeoisie's ok. Den historiska materialismen lär dig sammanhanget mellan natur och människa. Den lär dig att den tid är nära, då mänskligheten skall förmå behärska inte bara naturen utan också sig själv. Den lär dig, att du är kallad att införa denna tid. Den, som förstår detta och handlar i överensstämmelse med denna insikt, är andligen fri. Endast han kan med sin individuella kraft verksamt bidra till att hans klass uppnår det nya samhället.

Anden måste revolutioneras. Fördomen och fegheten måste utrotas. *Intellektuell propaganda, det är det viktigaste av allt.* Vetande, andlig makt är det allra första, det allra nödvändigaste. *Ensamvetande* skapar en god organisation, en god fackföreningsrörelse, en riktig politik och därmed reformer på det ekonomiska och politiska området.

Intet välstånd är möjligt, så länge kapitalismen består.

Först socialismen bringar välstånd.

Det är gott och väl; men socialismen uppnås endast av andligt kraftfulla, den hårda kampen för socialismen kan endast utkämpas av män, som blivit andligen fria.

Att först befria och stärka den egna anden, och sedan kamraternas - däri består den individens stora, enda kraft, varigenom han kan påskynda utvecklingen.

¹⁷ D.v.s. den som stat organiserade bourgeoisie'n, Övers. anm.

Försök det, arbetare, kamrater. Hämta ur produktionskrafternas utveckling, som ni ha för edra ögon, ja, i edra händer, det som ni kunna finna däri *den nya sanningen, den socialistiska världsåskådningen.*

Och agitera för den!